

ISSN 2311-8946

Науково-практичний журнал

**«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА
ТА УПРАВЛІННЯ»**

4 (34) листопад 2021 року

Запоріжжя
2021

Науково-практичний журнал

Регіональна економіка та управління

4 (34) листопад 2021 р.

Редагування: Н. Літвиненко
Комп'ютерна верстка: Ю. Войтюк

Журнал індексується
у наукометричній базі Index Copernicus

Відповідальність за достовірність
інформації, яка представлена в друкованих
матеріалах, несуть автори.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів.

Засновник науково-практичного журналу ГО «Східноукраїнський інститут економіки та управління»

Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ:
КВ № 20514-10314Р від 20 грудня 2013 р.

Будь ласка, якщо у вас є запитання
до редакції, звертайтеся до нас
за телефоном або електронною поштою:
office@siec.zp.ua; +38 095 314 96 69

Підписано до друку 26.11.2021 р.
Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 9., Тираж 100 прим.
Зам. 1121/146. Ціна договірна.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
69002, Україна, м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414
Телефони: +38 (095) 934 48 28,
+38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

Алексеев А. М., Алексеев М. Д. Розвиток фінансового бізнесу в умовах глобального перезавантаження.....	5
Белоусова Н. В. Сучасні методики регіонально-економічного розвитку регіонів у галузі інклюзивно-реабілітаційного туризму.....	9
Василюк М. М., Васильченко С. М. Формування механізму контролю за результатами діяльності органів місцевого самоврядування.....	15
Virkovska Anastasiya Current trends of global trade	19
Глушач Ю. С., Матюшко М. М. Аналіз досвіду оподаткування Китаю для реформування податкової системи України	24
Гриценко Н. В. Економічні аспекти здійснення виробничих та бізнес-процесів на залізничному транспорті.....	28
Завадських Г. М., Тебенко В. М. Перспективи інноваційного розвитку Запорізької області.....	33
Західна О. Р., Круглякова В. В., Корж М. А. Аналіз бюджетної політики України у сфері формування та використання державних видатків соціальної сфери....	41
Західна О. Р., Скидан У. І. Фінансове забезпечення об'єднаних територіальних громад: проблеми та перспективні напрямки розвитку.....	47
Кемарська А. Г., Сальник А. В. Сутність та класифікація грошових коштів та грошових потоків підприємства.....	53
Козик В. В., Кривцун І. М. Сучасна вища освіта: фактори впливу та оцінка якості.....	58
Конєва Т. А., Токмакова В. О. Аналіз стану дебіторської заборгованості підприємств кондитерської галузі України.....	62
Корнієнко О. П. Морський транспорт в період четвертої індустріальної революції.....	67
Краузе О. І., Піняк І. А., Кулик Ю. І. Застосування методик НАП для підвищення ефективності продажів...	72

Ляденко Т. В. Особливості використання логістичних каналів та логістичних ланцюгів у сучасних умовах.....76	Удуд І. Р. Основні проблеми та сучасні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанної індустрії України...97
Пайтра Н. Г., Кальба В. С. Шляхи підвищення ефективності грошово-кредитної політики НБУ в умовах розвитку національної економіки.....80	Ковальчук Ю. П., Чекаловська Г. З. Оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньоекономічної діяльності України та зарубіжних країн.....105
Свердан М. М. Соціально-економічне обґрунтування багатства та його оподаткування 85	Шикова Л. В., Бузивська Ю., Яцук Г. Дослідження особливостей фінансової безпеки підприємства.....110
Ситник О. Ю., Дубровський С. С., Альошин О. В. Основні тенденції розвитку ринку ІТ послуг України..... 92	

CONTENTS

Alekseyenko Lyudmyla, Alekseyenko Maksym Financial business development in the conditions of global reset.....	5	Kozyk Vasyl, Kryvtsun Iryna Modern higher education: influence factors and quality assessment.....	58
Natalia Belousova Modern methods of regional-economic development of regions in the field of inclusive-rehabilitation tourism.....	9	Konieva Tetiana, Tokmakova Valentyna Analysis of the state of enterprises account receivables in the confectionery industry of Ukraine....	62
Vasylyuk Mariya, Vasylchenko Sergii Formation of the mechanism of control over the results of activity of local government bodies.....	15	Korniienko Oksana Maritime transport in fourth industrial revolution.....	67
Virkovska Anastasiya Current trends of global trade	19	Krause Olga, Pinyak Iryna, Kulyk Yliia Use of NFP techniques to increase sales efficiency.....	72
Hlushach Yulia, Matiushko Mariia Analysis of Chinese tax experience for reforming Ukrainian tax system.....	24	Liadenko Tatiana Peculiarities of using logistics channels and logistics chains in modern conditions.....	76
Gritsenko Natalia Economic aspects of production and business processes in railway transport.....	28	Paitra Nataliia, Kalba Viktoriia Ways to increase the efficiency of the NBU's monetary policy in the conditions of the development of the national economy..	80
Zavadskykh Hanna, Tebenko Vita Innovative development prospects of Zaporizhzhia region.....	33	Sverdun Mykhailo Socio-economic rationale for wealth and its taxation.....	85
Zakhidna Oksana, Kruglyakova Vira, Korzha Marta Analysis of budget policy of Ukraine in the field of formation and use of government expenditure of the social sphere.....	41	Sytnyk Oksana, Dubrovskiy Serhii, Alyoshyn Oleksiy Main trends in the development of the Ukrainian IT services market	92
Zahidna Oksana, Skydan Uliana Financial support of united territorial communities: problems and prospective directions of development.....	47	Udud Ivanna Main problems and modern directions of increasing the competitiveness of the enterprises of the hotel and restaurant industry of Ukraine.....	97
Kemarska Liliia, Salnyk Anna Essence and classification of monetary resources and cash-flow of enterprise.....	53	Kovalchuk Yuliia, Chekalovska Halina Assessment of the impact of non-tariff measures on the efficiency of regulation of foreign economic activity of Ukraine and foreign countries.....	105
		Shikova Lilia, Buzivska Yuliya, Yatsuk Ganna Research of features of financial security of the enterprise.....	110

УДК 336.531.2 40

Алексеевко Людмила Михайлівна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Західноукраїнського національного університету

Алексеевко Максим Дмитрович
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи та страхування
Державного вищого навчального закладу
"Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана"

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ

Розкрито проблематику нової економічної реальності і посилення функціональної ролі держави як макрорегулятора суспільного й економічного порядку, а також фінансового бізнесу. Розглянуто економічну сутність операційної незалежності центрального банку і необхідність підвищення його ролі в сприянні комфортному проходженню банками та позичальниками кризових явищ. Проаналізовано доцільність приватизації державних банків і перспективи продажу акцій цих банків приватним інвесторам. Охарактеризовано узгодженість економічних інтересів кредиторів і позичальників у процесі кредитно-інвестиційної діяльності. Запропоновано визначити пріоритетність в регуляторній діяльності НБУ регулювання інвестицій банків у ОВДП та інші інструменти державного та муніципального боргу.

Ключові слова: фінансовий бізнес, кредитно-інвестиційна діяльність, банк, глобальне перезавантаження, ризик.

Постановка проблеми. Розвиток фінансового бізнесу пов'язаний з інвестиційними процесами, що відбуваються у світовій економіці. Тому дослідження проблематики глобального перезавантаження, його впливу на фінансову безпеку держави є актуальним. Фінансова глобалізація супроводжується лібералізацією валютних та кредитних операцій, зростанням міжнародних кредитів між країнами, посиленням конкуренції за ринки розміщення позичкових капіталів та надання фінансових послуг з використанням інформаційних комунікацій і платформ. В умовах високого рівня невизначеності щодо подальшого розвитку ситуації з поширенням пандемії COVID-19, банківські установи, підприємства та громадяни були достатньо стриманими в своїх інвестиційних та споживчих рішеннях [1]. Світова практика свідчить про те, що ніяка країна не може створити повноцінну економіку, ізолювавши себе від світового фінансового бізнесу, тому потрібно знайти розумний компроміс щодо лібералізації доступу до вітчизняного ринку банківських операцій і послуг міжнародних фінансових установ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці фінансового бізнесу приділяють увагу багато вітчизняних економістів та практиків. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили Л. Жердецька, І. Краснова, А. Кузнецова, Л. Кузнецова, І. Лютий, А. Нікітін, Л. Примостка, Н. Циганова. Хоча питання концептуальних і організаційно-прикладних засад розвитку фінансового бізнесу, орієнтованих на створення нових інститутів розвитку, застосування депозитно-кредитних схем в умовах низької прибутковості, широко висвітлюються в професійній літературі, проте не завжди враховуються всі чинники, що визначають співвідношення попиту та пропозиції на застосування фінансових технологій у контексті забезпечення фінансового бізнесу. Незважа-

ючи на існуючі дослідження щодо адаптивності фінансового бізнесу до нових глобальних викликів, доцільно продовжувати наукові пошуки у даному напрямку.

Постановка завдання. Забезпечення стійкості фінансового бізнесу потребує дослідження діяльності регуляторів, оскільки від виваженості й своєчасності їх впливу залежить ефективність стратегічного управління кредитно-інвестиційною діяльністю фінансових установ і вибір оптимальних напрямів та установок прийнятних меж фінансування стратегічно важливих проєктів, а також управління державним боргом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний валютний фонд і Світовий банк за підтримки Ініціативи реформ та зміцнення фінансового сектора здійснюють заходи щодо розвитку взаємовигідного партнерства, спрямованого на зміцнення фінансової системи. Директивний документ є системною дорожньою картою для директивних органів, які здійснюють аналіз ринків облігацій у національній валюті країн з ринками країн, що розвиваються. Цей документ визначає шість ключових складових розвитку: (i) грошовий ринок, (ii) первинний ринок, (iii) база інвесторів, (iv) вторинний ринок, (v) інфраструктура фінансового ринку й (vi) нормативно-правова основа [2]. У директивному документі представлені обов'язкові умови розвитку ринку.

Метою Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року є активізація реформування та розбудови національного фінансового сектору згідно з передовими міжнародними практиками та імплементаційними заходами, які визначає Угода про асоціацію між Україною та ЄС, а також міжнародними зобов'язаннями України. Основні засади економічного розвитку висувають на перший план формування науково обґрунтованої концепції розвитку банківського сектору та його ролі в модернізації фінансового ринку.

В умовах нової економічної реальності посилюється функціональна роль держави як макрорегулятора суспільного й економічного порядку. Діяльність фінансових установ визначається взаємодією ринку й держави. Теоретична й практична значимість підвищення ефективності стратегічного управління кредитно-інвестиційною діяльністю банківських установ на основі застосування наукової методології фінансового прогнозування сприятиме вибору оптимальних напрямів досягнення мети, розробці обґрунтованої фінансової стратегії й установці прийнятних меж кредитування стратегічно важливих проектів.

При розробці планів ринкових реформ Міжнародний валютний фонд і Світовий банк особливу увагу приділяють питанням політичної економії й взаємозалежності реформ, зокрема операційної незалежності центрального банку й механізмів координації з відомством, відповідальним за управління боргом. Міжнародні фінансові аналітики визнають, що директивним органом необхідно знайти баланс між ризиками, пов'язаними з високим державним і приватним боргом, і ризиками від передчасного завершення бюджетної підтримки, які можуть сповільнити відновлення економіки [3]. Крім того, підвищення міжнародної узгодженості регулювання й нагляду дозволить знизити витрати дотримання нормативних вимог і побудувати платформу для більш тісного транскордонного співробітництва [4].

Міжнародні організації для попередження викликів та загроз для розвитку банківської системи здійснюють координацію й сприяють зближенню систем регулювання (Ради по фінансовій стабільності, Комітету з питань платіжної й ринкової інфраструктури, Базельського комітету з банківському нагляду). Центральний банк має сприяти комфортному проходженню банками та позичальниками кризових явищ, відновленню економіки і сприянню монетарним та фіскальним стимулам для посилення попиту.

У 2021 році в Україні державні банки домінували у банківському секторі і володіли більше 60% активів. В сучасній економіці стратегія розвитку банків з участю державного капіталу передбачає їх поступову приватизацію та входження спочатку міжнародних фінансових організацій у структуру акціонерів, а потім і подальший продаж акцій приватним інвесторам. Фінансові експерти вважають, що питання приватизації державних банків тісно пов'язане з розв'язанням проблеми непрацюючих кредитів, які становлять майже половину обсягу їх активів [5]. Відповідно, по-перше, оцінка активів цих банків буде впливати на ціну, яку будуть готові запропонувати за їх акції. По-друге, чи буде уряд готовий до продажу акцій державних банків зі значним дисконтом від номіналу.

Приватизація банків з участю державного капіталу відбуватиметься з входженням спочатку міжнародних фінансових організацій у структуру акціонерів, а потім продаж акцій приватним інвесторам, тому регулятори мають визначити методологію оцінки активів цих банків, ціну продажу банків і готовність уряду до продажу акцій державних банків зі значним дисконтом від номіналу. Вважаємо, що нормативно-регульоване

входження міжнародних фінансових організацій у структуру акціонерів приватизованих банків позитивно вплине на впровадження міжнародного досвіду ведення банківської справи.

Розвиток кредитно-інвестиційної діяльності має стати одним з основних пріоритетів стабілізації якісного й кількісного зростання національної економіки. Варто акцентувати увагу на доцільності визначення організаційно-економічних заходів і механізмів, які варто адаптувати до специфічних умов і проблем національної економіки, а також дають змогу враховувати економічні інтереси кредиторів і позичальників у процесі кредитно-інвестиційної діяльності.

Розвиток кредитно-інвестиційної діяльності фінансового бізнесу передбачає усунення інфраструктурних обмежень і активізації зусиль як держави, так і суб'єктів господарювання. Банківський сектор у 2021 року збільшив кредитний портфель у корпоративному і в роздрібному сегментах, а також зберіг позитивну динаміку залучення коштів від населення. Активізація попиту на кредити з боку бізнесу й населення триває. Портфель чистих гривневих корпоративних кредитів зріс на 5.3% за I квартал та на 5.8% у річному вимірі; валютні кредити зменшилися в доларовому еквіваленті на 2.9% за I квартал та 7.4% у річному вимірі [6]. Зауважимо, що зниження вартості гривневих бізнес-кредитів та депозитів населення призупинилося у відповідь на підвищення облікової ставки НБУ.

У контексті фінансових орієнтирів сталого розвитку Національний банк України вдосконалює стандартні інструменти та механізм регулювання ліквідності, затверджує розміри коригуючих коефіцієнтів за видами активів, посилює вимоги до застави за кредитами для екстреної підтримки ліквідності. Застава є одним з найбільш розповсюджених способів забезпечення виконання зобов'язань.

Необхідність використання різних способів забезпечення виконання зобов'язань пояснюється тим, що кредитор має істотний інтерес у тому, щоб бути впевненим у виконанні зобов'язань, і в тому, щоб забезпечити собі стягнення збитків, на відшкодування яких він має право у разі невиконання зобов'язання. Кредитор зацікавлений у тому, щоб спонукати боржника до своєчасного та повного виконання під загрозою невиконання чи не належного виконання зобов'язання. З 2020 року НБУ розширив критерії прийнятності забезпечення за кредитами для екстреної підтримки ліквідності (Emergency liquidity assistance) і заставою за ELA можуть виступати майнові права за кредитними договорами з юридичними особами не тільки в гривні, але й в іноземній валюті з пониженими коригуючими коефіцієнтами. Послідовність модернізації банківського сектору буде сприяти розвитку фінансових послуг і фінансової системи загалом.

У 2022 році стратегія розвитку банків з участю державного капіталу передбачає їх приватизацію, тому регулятори приділяють увагу непрацюючим кредитам, які становлять майже половину обсягу активів державних банків. Відповідно в банківській системі посилено відпові-

дальність керівників банків та пов'язаних з банком осіб; здійснено організаційно-правові заходи для проведення спрощеної капіталізації та реорганізації банків; створено Кредитний реєстр НБУ.

НБУ розширює можливості регулювання фінансового ринку. Відповідно до Положення про порядок визначення системно важливих банків [7] НБУ визначає системно важливі банки (СВБ) відповідно до методології визначення СВБ, яка базується на рекомендаціях Європейського наглядового органу (ЕВА, European Banking Authority). Зміна методології зумовлює новий підхід до визначення терміну «системно важливий банк», а також підвищену увагу регулятора до СВБ, інфографіки частки СВБ на банківському ринку та реєстрації хронології змін.

Особливої уваги заслуговує проблема захисту валютних позичальників. У квітні 2021 року Верховна Рада України ухвалила закон про захист валютних позичальників, які мають багаторічні борги за кредитами в іноземній валюті [8]. Цей законодавчий акт передбачає схему реструктуризації таких кредитів, зокрема продовжено на 5 місяців дію мораторію, що забороняє банкам стягувати майно громадян, надане як забезпечення кредитів в іноземній валюті. Це сприятиме відновленню платоспроможності позичальників і їхньому звільненню від валютних боргових зобов'язань.

Серед викликів та загроз для розвитку фінансового бізнесу доцільно виокремити значні ризики внаслідок загострення пандемії та її економічних наслідків для клієнтів фінансових установ, при відновленні кредитування, збільшення конкуренції за якісних клієнтів та обмеженість ринку, зростання конкуренції за інвестиції як з державним боргом, так і з муніципальними облігаціями. І. Олехов визначає, що ринок внутрішнього державного боргу (ОВДП, як гривневий, так і валютний) став найпривабливішим об'єктом інвестування не лише для іноземних інвесторів, але й для українських банків і індивідуальних інвесторів [5]. Зауважимо, що банки зацікавлені в присутності на ринку внутрішнього державного боргу, оскільки вони матимуть можливість отримати рефінансування НБУ під заставу ОВДП. За оцінкою НБУ, обсяг ОВДП у кредитних портфелях банків вже майже досяг рівня 30% від загальних активів [5]. Тому регулювання інвестицій банків у ОВДП та інші інструменти державного та муніципального боргу має стати пріоритетом в регуляторній діяльності НБУ.

Особливої уваги заслуговує відновлення Національним банком у 2021 році стрес-тесту-

вання банків після річної перерви (обумовленої COVID-19), що дасть змогу проаналізувати стан банківського сектору у посткризовий період та визначити стійкість банків до можливих несприятливих подій у майбутньому. Кредитний ризик оцінюватиметься індивідуально за значними позиками великим корпоративним боржникам, а за рештою позик – на груповій основі; за несприятливим сценарієм припускається, що близько 10–15% гривневих кредитів стануть непрацюючими. Процентний ризик у несприятливому сценарії реалізується через зростання депозитних ставок та ринкових ставок дохідності за державними й муніципальними цінними паперами. Врахування в стрес-тестуванні негативного впливу макроекономічних умов на дохідність та відповідно вартість боргових цінних паперів є новацією 2021 року в методології стрес-тестування.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи зазначимо, що розвиток фінансового бізнесу в умовах глобального перезавантаження має сприяти збільшенню обсягів інвестицій, поліпшенню обслуговування клієнтів, прискоренню впровадження новітніх банківських технологій, розширенню асортименту банківських послуг та підвищення їх якості, здешевленню вартості ресурсів через надходження на ринок України дешевих ресурсів.

В умовах перманентних економічних кризових фінансові установи не мають можливостей для реалізації довготермінових капіталомістких проєктів, тому роль державних інвестицій (в об'єкти інфраструктури) буде зростати, що потребує взаємовигідного партнерства держави й приватного сектора [9]. Розвиток фінансового бізнесу має сприяти узгодженню економічних інтересів інвесторів і позичальників, що сприятиме укладання ефективніших міжнародних валютних угод, можливість швидко переключатися з одних операцій на інші, вчасно реагуючи на зміну фінансових потоків в режимі реального часу.

Орієнтація України на пріоритетні засади європейської інтеграції потребує зваженої фінансової політики, спроможної відстояти інтереси українського фінансового бізнесу при входженні у відлагоджену ринкову систему. Перспективними подальшими розвідками є створення умов для можливого повернення вивезеного українського капіталу; консолідація банків, вихід з ринку економічно слабких банків, що сприятиме посиленню довіри до вітчизняної фінансової системи з боку юридичних та фізичних осіб, а також формування більш конкурентоспроможної і фінансово стійкої економічної системи.

Література:

1. Ho Alex, Furceri Davide, Ribeiro Leichsenring Alexandre, Loungani Prakash, Ostry Jonathan, Henrique Paiva Luis, Albagli Elias. Will the Economic Impact of COVID-19 Persist? Prognosis from 21st Century Pandemics. *Working Paper*. No. 2021/119.
2. Adrian Tobias, Jonasson Thor, Kose Ayhan, Silva Anderson. Keeping it Local: A Secure and Stable Way to Access Financing. URL: <https://blogs.imf.org/2021/03/12/keeping-it-local-a-secure-and-stable-way-to-access-financing>.
3. Бюджетный вестник. МВФ, апрель 2021. 3 с.
4. Elliott Jennifer, Jenkinson Nigel. Cyber Risk is the New Threat to Financial Stability. URL: <https://blogs.imf.org/2020/12/07/cyber-risk-is-the-new-threat-to-financial-stability>.
5. Олехов І. Яких змін чекати в банківській сфері у 2021 році. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-financevo-pravo/yakih-zmin-chekati-v-bankivskiy-sferi-u-2021-roci.html>.

6. Банки нарастили кредитування в гривні, темпи приросту депозитів населення залишаються значними. URL: [https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-narostili-kredituvannya-v-grivni-tempi-prirostu-depozitiv-naselennya-zalishayutsya-znachnimi--oglyad-bankivskogo-sektoru](https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-narostili-kredituvannya-v-grivni-tempi-prirostu-depozitiv-naselennya-zalishayutsya-znachnimi).
7. Положення про порядок визначення системно важливих банків: Постанова НБУ № 863 від 25.12.2014 року (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14#Text>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті: Закон України від 13 квітня 2021 року № 1381-IX. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI03856G.html.
9. Bizimana Olivier, Jaramillo Laura, Thomas Saji, Yoo Jiae. Scaling Up Quality Infrastructure Investment. *Working Paper*. No. 2021/117.

Алексеевко Людмила Михайловна

доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой управления и администрирования
Ивано-Франковского учебно-научного института менеджмента
Западноукраинского национального университета

Алексеевко Максим Дмитриевич

доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры банковского дела и страхования
Государственного высшего учебного заведения
“Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана”

РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ПЕРЕЗАГРУЗКИ

Аннотация

Раскрыта проблематика новой экономической реальности и усиление функциональной роли государства как макрорегулятора общественного и экономического порядка, а также финансового бизнеса. Рассмотрена экономическая сущность операционной независимости центрального банка и необходимость повышения его роли в содействии комфортному прохождению банками и заемщиками кризисных явлений. Проанализирована целесообразность приватизации государственных банков и перспективы продажи акций этих банков частным инвесторам. Охарактеризована согласованность экономических интересов кредиторов и заемщиков в процессе кредитно-инвестиционной деятельности. Предложено определить приоритетом в регуляторной деятельности НБУ регулирование инвестиций банков в ОВГЗ и другие инструменты государственного и муниципального долга.

Ключевые слова: финансовый бизнес, кредитно-инвестиционная деятельность, банк, глобальная перезагрузка, риск.

Alekseyenko Lyudmyla

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Chief of the Department of Management and Administration
Ivano-Frankivsk Research and Development Institute of Management
West Ukrainian National University

Alekseyenko Maksym

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Banking and insurance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

FINANCIAL BUSINESS DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBAL RESET

Summary

The problems of the new economic reality and the strengthening of the functional role of the state as a macro-regulator of the social and economic order, as well as financial business, are revealed. The economic essence of the operational independence of the central bank and the need to increase its role in facilitating the comfortable passage of the crisis by banks and borrowers are considered. The expediency of privatization of state-owned banks and the prospects of selling shares of these banks to private investors are analyzed. The consistency of the economic interests of creditors and borrowers in the process of lending and investment activities is characterized. It is proposed to determine the regulation of banks' investments in government bonds and other instruments of state and municipal debt as a priority in the NBU regulatory activities.

Key words: financial business, credit and investment activities, bank, global reset, risk.

УДК 330.15:332.12

Белоусова Наталія Володимирівна
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою
Національного авіаційного університету

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ РЕГІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ У ГАЛУЗІ ІНКЛЮЗИВНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

Розглянуто сучасні методики інклюзивно-реабілітаційного спрямування в рамках соціально-економічного розвитку регіонів України. Запропонована авторська методика визначення доцільності та економічної рентабельності розвитку та впровадження інклюзивного туризму, до складу якого входить реабілітаційна діяльність. Надано розгорнуте описання найбільш вживаних та використовуваних методів інклюзивної реабілітації для людей з різними видами інклюзії та нозологій. Акцентована увага на методах соціально-психологічного спрямування: психокорекція, арттерапія, різноманітна дозвіллева діяльність та інше. Запропонований механізм популяризації інклюзивного туризму в рамках комплексної системи реабілітації та оздоровлення. Визначені пріоритети щодо доцільності впровадження інклюзивного туризму в регіональні соціально-економічні відносини «інклюзивний турист-соціум».

Ключові слова: сучасна методика, регіонально-економічний розвиток, інклюзивно-реабілітаційний туризм

Постановка проблеми. Глобальні проблеми людства: старіння, конфлікти, спосіб життя тощо призводять до зростання кількості людей з особливими потребами. Цю тенденцію можна розглядати як одну з глобальних проблем людства, яка в різних аспектах, залежно від рівня соціально-економічного розвитку, демократизації суспільства усвідомлюється і може бути вирішена в різних країнах.

Незважаючи на зусилля, що спостерігаються в Україні, рівень інтеграції людей з інклюзією у суспільство (соціальна активність, економічна підтримка і професійна самореалізація), ускладнюється наявністю суб'єктивних причин: нерозвиненість суспільної свідомості, самостігматизація людей з інвалідністю, їх слабкі мотиваційні механізми, нестійкість спонукань до незалежного життя і соціальної адаптації, а також відсутність практичної допомоги у вигляді державної програми, в тому числі економічної, а також з реабілітації і соціалізації. На нашу думку, найбільш універсальним та різнобічним напрямом для відновлення загального стану людини є туризм, як загально визнаний засіб відпочинку, оздоровлення, пізнання навколишнього середовища в усьому світі.

Одним із механізмів запобігання негативним явищам, пов'язаним з соціальним відторгненням малозахищених верст населення, є їх соціальна адаптація до навколишнього середовища засобами туристичної діяльності, де дієвим механізмом соціальної адаптації людей з особливими потребами вбачається інклюзивний туризм, як найбільш універсальний та різнобічний напрям для відновлення, відпочинку, оздоровлення, пізнання навколишнього середовища, що має соціальні, рекреаційні, культурні, екологічні та економічні функції.

Тому головною метою даної статті є формування уявлення про сучасні (новітні) методи надання інклюзивно-реабілітаційних послуг інклюзивним туристам в рамках регіонально-економічних взаємовідносин.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, які полягає у:

– формулюванні переліку нових методів надання реабілітаційно-соціальних послуг людям з інклюзією;

– обґрунтуванні авторської методики визначення доцільності та економічної рентабельності розвитку та впровадження інклюзивного туризму, до складу якого входить реабілітаційна діяльність;

– наданні розгорнутого описання найбільш вживаних та використовуваних методів інклюзивної реабілітації для людей з різними видами інклюзії та нозологій (психокорекція, арттерапія, різноманітна дозвіллева діяльність та ін.);

– обґрунтуванні механізму популяризації інклюзивного туризму в рамках комплексної системи реабілітації та оздоровлення

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації завдань реабілітації людей з інклюзією (людей з інвалідністю різних нозологій, соціально незахищених або малозахищених верств населення (пенсіонери, багатодітні сім'ї, чорнобильці й інші) та людей з «синдромом війни» (військових зони АТО, ветеранів війни, переселенців, що зазнали психологічної травми внаслідок військових дій), у Центрах реабілітації молодих людей з інвалідністю застосовують низку інклюзивно-реабілітаційних методів (рис. 1):

1. Психокорекційна робота. Велика роль у цій діяльності належить психологу. Зокрема, для отримання навичок спілкування психолог Центру реабілітації молодих інвалідів розробив соціально-психологічний комунікативний тренінг, мета якого – підвищення компетентності в спілкуванні, придбання знань, формування вмій, навичок спілкування, розвиток установок, що визначають поведінку в спілкуванні. Крім того, розроблена програма психокорекційних вправ, спрямованих на зниження рівня неузгодженості в мотиваційно-особистісній сфері людей з інвалідністю з порушенням опорно-рухового апарату [2].

2. Метод арттерапії (терапія мистецтвом). Пацієнти втілюють в художній творчості свої почуття, надії, страхи, сумніви, конфлікти і очікування. Під керівництвом педагогів та психолога пацієнти центру малюють олівцями, ліплять, вишивають, конструюють і майструють ляльок

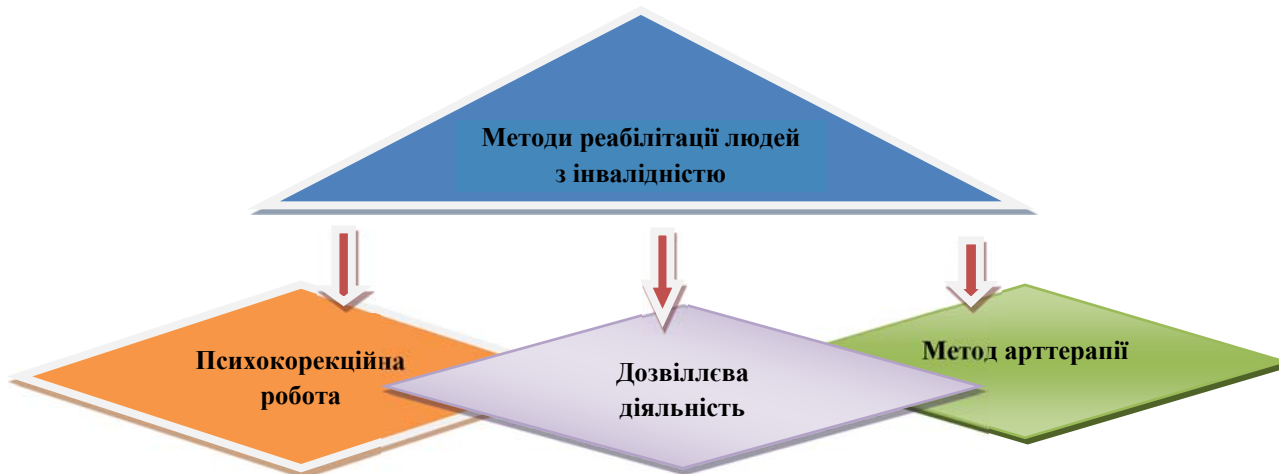

Рис. 1. Схема методів реабілітації людей з інвалідністю

Джерело: створено автором

з різних матеріалів. Реабілітація творчістю досить ефективна тому, що надає інваліду можливість набути досвіду власної художньої діяльності. В основі занять – метод тематичних завдань, коли пацієнти знайомляться з народним мистецтвом, а потім самі виконують завдання в матеріалі: дереві, тканині, паперу, пластика і т.і. Педагоги володіють методикою художнього навчання на заняттях, що передбачає необхідність створення пошукових проблемних ситуацій, індивідуальний підхід до інваліда, що враховує порушення опорно-рухового апарату і стан здоров'я пацієнта, методикою навчання, що розвиває самостійність та ініціативу. Одним із засобів терапії слід вважати театральну студію, яку можна створити при Центрі. Уроки театру не ставлять цілі підготувати актора, завдання – змусити людину розкріпатися, відчути радість від діяльності [1].

3. Дозвілєва діяльність. У рамках цього напрямку проводяться вечори зустрічей, відпочинку та спілкування, дискотеки, тематичні перегляди відеофільмів, випускається інформаційний матеріал для інвалідів і т.п.

В останні роки в Україні все активніше апробується *технологія командної роботи* в Центрах або відділеннях соціальної реабілітації інвалідів, а також на малих виробництвах (як правило, приватної форми господарювання). Метою такої реабілітації є ефективне і своєчасне навернення хворих та людей з інвалідністю (на ранніх стадіях захворювання) до суспільно корисної діяльності, формування у них стійкого позитивного ставлення до життя, праці, навчання, сім'ї, суспільства [7].

Головним ресурсом ефективної роботи з реабілітації інвалідів є команда фахівців різних профілів: медики, психологи, фахівці соціальної роботи, педагоги, дефектологи та ін. Праця фахівців являє собою безпосередню взаємодію членів колективу, коли поєднуються різні види складних міжособистісних і професійних відносин, від чого у підсумку залежить ефективність реабілітаційного процесу.

Метод роботи в команді та комплексний підхід до організації всіх стадій реабілітаційного

процесу за індивідуальними програмами соціальної реабілітації людей з інвалідністю, дозволяють виробити принципово нові методи роботи, визначити місце професійного функціонування кожного з членів команди, де ключовим елементом є творча, креативна діяльність учасників, пов'язана з дослідженням, експериментом, аналізом і пошуком раціональних рішень [8].

Метод командної роботи ефективний та перспективний, під час використання якого реалізуються потенціали і сильні сторони кожного реабілітанта при умовах наявності: особливого духу єдності, високої мотивації й конструктивної активності. Він дозволяє наблизити людей, бажано з однаковими нозологіями, до процесу суспільної адаптації, з можливістю вільного спілкування, розкрити реабілітанта внутрішньо, виявити його творчі здібності, а може й лідерські якості, дає можливість побороти комплекси неповноцінності та оцінити проблеми, що виникають з боку позитивної оцінки ситуації [5].

Основу системи методів, які використовуються у менеджменті соціальної роботи, становить загальнонаукова методологія, що передбачає *системний і комплексний підходи* до вирішення управлінських проблем, а також застосування таких загальнонаукових методів, як *моделювання, експериментування, конкретно-історичний підхід, математичні і соціологічні виміри* тощо [9].

Одна з найважливіших функцій інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму – планування. Вона реалізується через систему принципів, серед яких: обґрунтованість, директивність, відображення єдності загальнодержавних, колективних та особистих інтересів індивідів, оптиміальність планів, їх збалансованість, єдність планування та комплексність [11, с. 123].

Планування, як функція реабілітації, має складну структуру і може реалізуватися на практиці через свої підфункції: *прогнозування* (наукове передбачення майбутнього, визначення кінцевого стану клієнта (об'єкта впливу) на перспективу, її перехідних станів), *моделювання* (ідеальна розробка різних ситуацій і станів розвитку об'єкта протягом усього планованого пері-

оду) та програмування (передбачає можливість виявити етапи послідовного переходу в новий стан: розробка самого алгоритму функціонування системи, визначення необхідних ресурсів, вибір засобів і методів соціальної діяльності соціальних установ, служб та фахівців) [9].

Але не менш ефективною є реабілітація методами рекреаційного туризму. І в цьому контексті доволі цікавою є методика О.О.Бейдика, за якою до складу РТР входять природні (орографічні, фауністичні, кліматичні, ландшафтні, спелеоресурси, рослинні, природні унікалії, водні) та природно-антропогенні (національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, лісо-, гідро-, зоологічні дендро-, лукопарки, печерні міста).

Природні рекреаційно-туристичні ресурси – об'єкти та явища натурального походження, залучені у сферу рекреації й туризму, життєвий цикл яких може бути над тривалим, тривалим, короткочасним, епізодичним; у просторі можуть бути космополітичними, зональними, азональними, дискретними, континуальними; за значенням – традиційними, ексклюзивними, рідкісними, унікальними; за конфігурацією – площинними, лінійними, точковими [4, с. 12].

На відміну від природно-антропогенних РТР (рекреаційно-туристичних ресурсів), на природних РТР не відбивається суттєво соціальна ситуація, хоча використання природних об'єктів у туристсько-рекреаційній діяльності впливає на якість життєдіяльності природних РТР [6]. Методика дослідження природних РТР базується на обробці та систематизації статистичних, моніторингових, аналітично-картографічних дослідженнях, розробці, адаптації та узагальненні низки технологій, які відображають методики дослідження всіх природно-географічних компонентів, які використовуються в рекреаційно-туристській діяльності, а саме:

- використання стандартизованих табличного, графічного, діаграмного матеріалу;
- використання в роботі топографічних карт одного масштабу для уніфікації даних;
- використання інноваційних комп'ютерних програм для отримання та подальшої обробки зібраних матеріалів, спрямованих на створення нового продукту на прикладі РТР, які можуть бути використані в роботі з інклюзивними туристами (картографування, моделювання, прогнозування тощо) [4, с. 12].

Сама методика дослідження природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів ґрунтується на застосуванні ряду програм для обробки зібраної статистики по регіонах України щодо кількісних і якісних показників природно-заповідного фонду місцевого значення. А для рекреаційної оцінки території державного значення розроблена система інвентаризації та оцінки ресурсів на предмет вибору найцінніших об'єктів [6].

Дана методика може бути корисною під час виявлення найбільш придатних природних чи природно-антропогенних об'єктів для реабілітації людей інклюзивних категорій із застосуванням туристичної сфери, в тому числі для оцінки

рекреаційно-лікувальних ресурсів і ландшафтної привабливості.

Для цього актуальним є аналітично-оціночний підхід до визначення територій, які за властивостями природного середовища, вже наявної матеріально-технічної бази, станом ландшафтної структури, призначенням території, можуть розглядатись як перспективні майданчики (об'єкти) для рекреації, реабілітації чи лікування.

Найбільш адаптованими для людей з інклюзією, а за деякими з видів і людей з інвалідністю, є [7]:

– *пішохідний туризм* – можливість естетичного, пізнавального наповнення рекреанта завдяки природним та культурним ландшафтам, об'єктам історико-культурної спадщини, з можливістю поєднання з природою у вигляді привалів, ночівлі в природних умовах тощо;

– *пляжно-купальний відпочинок* – акваторії, пляжі або трав'янисті луки, придатні для купання, оздоровлення, дихання морським повітрям, ду-ховного наповнення та естетичної насолоди;

– *оздоровчо-естетичні прогулянки* – використання підручних (місцевих) природних об'єктів для естетичної насолоди, оновлення сил, фізичного та емоційного стану;

– *додаткові туристичні опції, пов'язані з реабілітацією, рекреацією* (в залежності від нозологій та групи інклюзивних реабілітантів) – альпінізм, бальнеолікування, риболовля, спелеотуризм тощо.

Але для перспективного практичного впровадження комплексної і системної реалізації програми розвитку інклюзивного туризму необхідна методика, яка б мала чіткі та збалансовані рекомендації щодо надання туристичних послуг інклюзивним туристам різних категорій і різних нозологій.

Зважаючи на те, що реабілітація не обмежується тільки природно-ресурсним потенціалом, ми пропонуємо розглянути методику розрахунків інтегрального показника розміщення реабілітантів для отримання оздоровчо-лікувальних послуг як співвідношення кількісно-якісних показників: загальна кількість реабілітантів (наприклад, області), кількість реабілітованих (які отримали чи можуть отримати реабілітаційні послуги) до відносно реальних можливостей території та наявної матеріально-технічної бази лікувально-оздоровчого закладу в даному місці чи регіоні (можливості прийняти певну кількість людей за рік) для надання фахової допомоги.

Така методична версія може бути представлена наступною формулою:

$$S_{i.p./день} = \frac{S_{л/о}}{S_{дні/рік}}, \quad (1)$$

де, $S_{i.p./день}$ – кількість людей, які можуть пройти реабілітацію у розрахунку на один день;

$S_{л/о}$ – кількість реабілітантів на один оздоровчо-лікувальний об'єкт за рік. Для отримання даних результатів необхідні додаткові показники: загальна кількість реабілітантів (S_{Σ}), кількість тих, хто бажає пройти процедуру реабілітації (S_0) та показник кількості об'єктів, які користуються попитом і заслуговують на увагу (S_0).

Щоб отримати $S_{л/о}$ ми співвідносимо S_{Σ} та S_0 і отримуємо наступну формулу:

$$S_{л/о} = \frac{S_o}{S_{л}} \quad (2)$$

Виходячи з цього, ми можемо взяти за основу реальні показники кількості інклюзивних реабілітантів Черкаської області, де:

$S_{л}$ – загальна кількість інклюзивних реабілітантів (людей з інвалідністю, чорнобильців, військовослужбовців АТО, військових пенсіонерів, афганців) становить 102 тис. осіб;

S_o – кількість бажаних, які хочуть і можуть пройти процедуру реабілітації (за кошти держави чи за свій кошт), становить 8 тис. осіб.

*Хочемо звернути увагу на те, що більшість реабілітантів не підпадають під державну програму реабілітації, і тому повинні оплачувати своє оздоровлення та лікування за свій кошт.

Середня тривалість терміну реабілітації в оздоровчо-лікувальних закладах становить 26 днів (min – 18 днів; max – 35 днів).

S_o – кількість об'єктів, які користуються попитом і можуть прийняти реабілітантів. За даними Департаменту соціального захисту в Черкаській області (25.06.2018 р. № 18-01 / 1729) за 2019 рік (таблиця 1): було подано 13.267 заявок на отримання лікувально-оздоровчих послуг; задовольнили потребу в наданні даних послуг – 3 586 особам, що становило в середньому 49,2% від заявленої кількості бажаних.

У балах дані показники будуть дорівнювати 2,7. Таким чином, лікувально-оздоровчі заклади та реабілітаційні центри Черкаської області можуть задовольнити потреби бажаних на 27 % (менше половини). Тобто, Черкащина має показники нижчі середніх щодо можливостей для реабілітації на рівні стаціонарного надання фахової допомоги.

Знаючи кількість реабілітантів, які отримали лікувальні послуги, та кількість людей, які відносяться до пільгових категорій, тобто до людей з інклюзією, а це потенційні інклюзивні туристи, можна вирахувати відсоток можливостей області у задоволенні реабілітаційних потреб:

$$\frac{S_{л}}{o} = \frac{S_o}{S_{л}} = \frac{3586}{102.000} = 0,0351 = 3,51\% \quad (3)$$

Таким чином, $S_{л/о} = 3,51\%$ (або 3,5 бала). Виходячи з формули 1, обчислюємо можливості лікувально-оздоровчих закладів та центрів реабілітації щодо надання реабілітаційних послуг для бажаних осіб за один день.

$$S_{л./день} = \frac{S_{л/о}}{S \text{ дні/рік}} = \frac{3,51\%}{365 \text{ днів}=100\%} = 3,51\% = 0,035\%/день, \quad (4)$$

За такою ж моделлю можна підраховувати кількісні показники архітектурної і туристичної доступності. Дана методика допоможе визначити ті місця (території) України, які найбільш будуть відповідати вимогам високого рівня рекреації, комплексної реабілітації та доступності навколишнього середовища.

Така апробована методика комплексної адаптації людей з інвалідністю є першою ластівкою практичного спрямування, яка допоможе у вирішенні проблем медичної, соціальної, психологічної, рекреаційної реабілітації молодих українців і зможе стати моделлю для розробки методик для інших категорій інклюзивних туристів.

Вище викладена методологія і методи реабілітаційної допомоги використовуються також для оцінки ефективності реабілітаційно-соціальної роботи та різнорівневих соціальних програм.

Дані методи спрямовані на складання єдиної картини проблеми, яку необхідно вирішити, а їх різноманіття дозволяє визначити проблеми в різних ракурсах. Таким чином, з'являється можливість сформулювати список завдань, вирішенню яких буде присвячена подальша діяльність [10, с. 267].

Разом з тим, наукові дослідження показують, що проблеми, які виникають у людей з обмеженими можливостями здоров'я з готелями та транспортом, у зв'язку з реалізацією програми «Доступне середовище» в регіонах України почали вирішуватися в тій або іншій мірі. Але доступність історико-культурних пам'яток та дозвілених установ реалізована мінімально, незважаючи на деяку активізацію діяльності державної і муніципальної влади, а також бізнес-структур, що пояснюється економічними проблемами розвитку регіонів [3, с. 130–137].

Безумовно, що кожен регіон в процесі реформування отримує не тільки повноваження, але й низку обов'язань (здебільшого проблем), що пов'язані з фінансуванням та наповненням місцевих бюджетів, які покриваються трансфером із державного бюджету внаслідок збільшення видів оподаткування.

Нажаль, до таких видатків включені й різноманітні соціальні програми: з соціального захисту громадян, компенсування витрат особам, що надають соціальні послуги іншим, відшкодування перевитрат за розмірами житлово-комунальних послуг, відшкодування внаслідок природних явищ, надзвичайних ситуацій і техногенних катастроф, проведення виборчих заходів та інші. Тобто, для розуміння рентабельності розвитку

Таблиця 1
Кількісноякісні показники надання лікувально-оздоровчих послуг у Черкаській області за 2019 р.

Рік	Категорія осіб, яким надаються путівки на санаторно-курортне лікування	Кількість поданих заявок на путівки	Кількість осіб, забезпечених путівками	% забезпечених путівками
2019	Особи з інвалідністю загального захворювання та з дитинства	7 245	706	10
	Особи з інвалідністю – спинальники	262	146	56
	Чорнобильці	1437	1178	82
	Ветерани війни	3694	1134	31
	Учасники АТО	629	422	67

та впровадження інклюзивного туризму в регіональну соціально-економічну систему, необхідно мати уявлення про основні та додаткові фінансові витрати, які тягнуть за собою внутрішній перерозподіл коштів або закриття певної кількості соціальних програм. Для отримання інвестицій (державних, міжнародних) необхідно мати серйозні соціально-економічні аргументи та фінансову спроможність освоєння чи повернення коштів. Тому, завдання посилення фінансової спроможності місцевих органів влади в інтересах саморозвитку регіонів, залишається актуальним.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

1. Реабілітаційна проблематика охоплює комплекс питань відносно стратегії і тактики, сутності та структури використання природних, історико-культурних, медичних, соціально-економічних ресурсів, спрямованих на комплексне вирішення питань відновлення фізичних сил, духовного, емоційного та психологічного стану людини задля подальшої адаптації до реалій існування у сучасному суспільстві.

2. Соціальна реабілітація включає в себе комплекс заходів, спрямованих на відновлення зруйнованих або втрачених в силу певних причин суспільних зв'язків і відносин, соціально та

особистісно значущих характеристик, властивостей і можливостей суб'єкта, за допомогою просторово-географічних особливостей та об'єктів рекреаційного напрямку.

3. Акцентовано увагу на реабілітаційній проблематиці, яка охоплює комплекс питань відносно стратегії й тактику, сутності та структури використання природних, історико-культурних, медичних, соціально-економічних ресурсів, спрямованих на комплексне вирішення питань відновлення фізичних сил, духовного, емоційного та психологічного стану людини задля подальшої адаптації до реалій існування у сучасному суспільстві.

4. Надання реабілітаційних послуг, відповідають видам інклюзивного туризму наступного спрямування: реабілітаційні заходи, реабілітаційні послуги, індивідуальна програма реабілітації, з урахуванням рекреаційних зон і ресурсів, а також послуг з психології, психотерапії і гідрокінезотерапії.

5. Запропонована методика комплексної соціально-реабілітаційної роботи з людьми з інвалідністю: методика арт-терапії, групової роботи, низка методів, спрямованих на психологічну допомогу та соціалізацію в суспільство, й інші методи та прийоми роботи.

Література:

- Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями. [Текст] : учеб. пособие / Л.И. Акатов. 2004. – 348 с.
- Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. Науковий журнал «Молодий вчений». – Херсон: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика». – № 2 (42) лютий, 2017 р. – С. 14–17.
- Белоусова Н.В. Development of inclusive rehabilitation-social tourism in Ukraine. Журнал "Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Географічні науки". – Зб. наук. праць. – Суми. – Вип. 10, 2019. – С. 130–137.
- Бейдик О.О. Стратегічні напрями розвитку національного туризму / О.О. Бейдик // Географія та туризм : наук. зб. / Відп. ред. Я.Б. Олійник. – К.: Альтерпрес, 2009. – Вип. 1. – С. 35–41.
- Борушак М.І. Стратегія розвитку туристичних регіонів : монографія / М.І. Борушак. – Львів: Інтеллект-Захід, 2008. – 280 с.
- Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку рекреаційних територій / П.В. Гудзь. – Донецьк: «Юго-Восток, ЛТД», 2007. – 270 с.
- Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие: Учебное пособие / В.Г. Гуляев. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 303 с.
- Дерев'яно С. Соціально-економічне становище інвалідів в Україні та проблеми їх соціального захисту за умов трансформаційної економіки / С. Дерев'яно // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 4. – С. 12–16.
- Зелений В.Ф. Туризм як складова економічного розвитку малих історичних міст Черкащини / В.Ф. Зелений // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2008. – С. 39–44.
- Холостова Е.И. Социальная реабилитация: Учебное пособие / Е.И. Холостова, Н.Ф. Дементьева. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2002. – С. 267
- Ярская-Смирнова Е.Р. Социальная работа с инвалидами / Е.Р. Ярская-Смирнова, Э.К. Наберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.

Белоусова Наталья Владимировна

кандидат географических наук, доцент,
доцент кафедры аэрокосмической геодезии и землеустройства
Национального авиационного университета

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИКИ РЕГИОНАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ В ОБЛАСТИ ИНКЛЮЗИВНО-РЕАБИЛИТАЦИОННОГО ТУРИЗМА

Аннотация

Рассмотрены современные методики инклюзивно реабилитационного направления в рамках социально-экономического развития регионов Украины. Предложена авторская методика определения целесообразности и экономической рентабельности развития и внедрения инклюзивного туризма, в состав которого входит реабилитационная деятельность. Представлено описание наиболее применяемых и используемых методов инклюзивной реабилитации для людей

с различными видами инклюзии и нозологий. Акцентировано внимание на методах социально-психологического толка: психокоррекция, арттерапия, разнообразная досуговая деятельность и другое. Предложен механизм популяризации инклюзивного туризма в рамках комплексной системы реабилитации и оздоровления. Определены приоритеты в целесообразности внедрения инклюзивного туризма в региональные социально-экономические отношения «инклюзивный турист-социум».

Ключевые слова: современная методика, регионально-экономическое развитие, ин-клюдивно-реабилитационный туризм.

Natalia Belousova

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Aerospace Geodesy and Land Management
National Aviation University

MODERN METHODS OF REGIONAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS IN THE FIELD OF INCLUSIVE-REHABILITATION TOURISM

Summary

The article considers modern methods of inclusive rehabilitation in the framework of the socio-economic development of the regions of Ukraine. The author's methodology for determining the feasibility and economic profitability of the development and implementation of inclusive tourism, which includes rehabilitation activities, is proposed. The description of the most used and used methods of inclusive rehabilitation for people with various types of inclusion and nosologies is presented. Attention is focused on the methods of a socio-psychological sense: psychocorrection, art therapy, various leisure activities and more. A mechanism for the popularization of inclusive tourism within the framework of an integrated system of rehabilitation and health improvement has been proposed. The priorities in the feasibility of introducing inclusive tourism into the regional socio-economic relations "inclusive tourist-society" have been determined.

Key words: modern methodology, regional economic development, inclusive rehabilitation tourism.

УДК 657.6:053

Василюк Марія Михайлівна

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку і оподаткування
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7372-4382>

Васильченко Сергій Миколайович

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки,
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
експерт ГО «Громадський центр «Ділові ініціативи»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2650-2514>

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КОНТРОЛЮ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У дослідженні проведено ідентифікацію загроз і ризиків у сфері децентралізації та формування механізму контролю результатів роботи об'єднаних територіальних громад. Встановлено, що відсутність контролю та підзвітності суб'єктів господарювання перед громадою може призвести до неефективного витрачання ресурсів та зловживань. Доведено, що в умовах децентралізації об'єднана територіальна громада стає основною одиницею територіального устрою та головним розпорядником коштів. Обґрунтовано необхідність у побудові моделі контролю та ефективного управління фінансами та майном громади. З огляду на високі корупційні ризики щодо використання бюджетних коштів, окреслено та обґрунтовано передумови і напрями запровадження механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Сформульовано рекомендації щодо запровадження контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування територіальних громад.

Ключові слова: органи самоврядування, реформування місцевого самоврядування, формування механізму контролю, стратегія розвитку, внутрішній контроль, аудит ефективності.

Постановка проблеми. В умовах реалізації реформи децентралізації влади і збільшення кількості об'єднаних територіальних громад, організація належного контролю за їх діяльністю є надзвичайно актуальним питанням. Використовуючи об'єднану територіальну громаду як самостійну одиницю місцевого самоврядування, першочергової потреби набуває необхідність побудови органами влади ОТГ власної моделі контролю за раціональним та ефективним управлінням бюджетними коштами з одного боку, а з іншого боку – громадянське суспільство будучи зацікавленим у якості роботи органів місцевої влади, може забезпечити і зреалізувати собі право на контроль за розпорядниками бюджетних коштів. Свій внесок у дослідження проблем реформування місцевого самоврядування, створення спроможних громад, стратегічного планування [1; 2; 3], інструментів [4], ризиків та механізмів контролю розвитку громад [5] в умовах децентралізації зробило багато вітчизняних вчених: О. Андрійчук, Л. Бенюк, М. Біль, Г. Васильченко, Л. Вербовська, Г. Возняк, В. Гайковська, О. Галімова К., Гочаїлов, І. Гринчишин, А. Дуб, Р. Єременко, І. Жеребило, П. Жук, Р. Залуцький, С. Іщук, В. Кравців, В. Луцьок, І. Парасюк, Р. Примуш, А. Ромах, Т. Сікорська, І. Сторонянська, Є.І. Шмиров, та інші. Однак питання контролю та підзвітності суб'єктів господарювання перед громадою залишаються досі мало дослідженими. Децентралізація дозволяє значно збільшити бюджети громад і спрямовувати кошти на реалізацію, в першу чергу, соціальних проектів та розвиток інфраструктури. Відзначимо, що слабкий контроль та підзвітність суб'єктів господарювання сприяють непродуктивним витратам і втратам ресурсного потенціалу громад.

Все це актуалізує проблему створення прозорої та підзвітної системи управління фінансами і комунальним майном, контролю та підзвітності за ключовою в процесі реформування системою місцевого самоврядування у напрямку створення спроможних територіальних громад.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у ідентифікації ключових ризиків і проблем у сфері децентралізації й формування об'єднаних територіальних громад та розробленні рекомендації щодо запровадження механізму ефективного контролю як важливого інструмента реалізації очікувань територіальних громад. Запорукою досягнення цілей громади – є виконання основних вимог щодо законного ведення господарської діяльності, дотримання правопорядку, системності, оптимальності та збалансованості контрольних дій, що забезпечують державну, договірну та виконавчу дисципліну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контроль як функція управління посідає важливе місце в оцінюванні ефективності роботи органів самоврядування. Втім, одним із основних завдань адміністративної реформи є формування ефективних органів самоврядування, у центрі яких – інтереси та права людини і громадянина. Актуальними питаннями попереднього планування є оцінка ефективності місцевого самоврядування, об'єкти оцінювання чи встановлення різниці між вимірюванням спроможності територіальної громади та місцевої влади. Водночас, вивчення та дослідження наведених питань [3; 5; 6] досягається шляхом анкетування жителів територіальних громад, що провадилось експертами ГЦ «Ділові ініціативи». Сучасні реалії вказують також на те, що істотно трансформованою

є місія планування і контролю у системі місцевого управління. Створення ефективного контролю у системі самоврядування спрямоване на виконання органами місцевого самоврядування та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Тому контроль слід розглядати як інструмент, в тому числі громадський контроль, оцінювання рівня, що забезпечує здатність і спроможність до здійснення функції управління і забезпечення позитивної результативності діяльності органів місцевого самоврядування.

Запровадження ефективного контролю є можливим через використання інструментів внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту, державного і громадського контролю. Практика засвідчує, що негативний вплив на ефективність суб'єктів господарювання, а особливо органів місцевого самоврядування, є загалом відсутність або не належне виконання внутрішніх регламентів і процедур внутрішнього контролю та аудиту. Функція внутрішнього аудиту зазвичай сприймається як функція інспектування/контролю, що має на меті встановлення фактів шахрайства та зловживань. Внутрішній контроль слід розглядати не як окрему подію чи обставину, але як цілісний процес, що здійснюється керівництвом та працівниками установ із дотриманням вимог бюджетного законодавства щодо ефективного і результативного управління бюджетними коштами. В свою чергу, внутрішній аудит надає можливість надати оцінку системі контролю. Як показує практичний досвід, головна проблема, що наразі є перед громадами – це неуплектованість професійними кадрами, яких можна було б наділити функціональними повноваженнями щодо здійснення внутрішнього аудиту. Зауважимо, що контроль діяльності органів самоврядування здійснюється шляхом застосування інструментів державного та громадського контролю. Контролювати та оцінювати слід результат діяльності: якість послуг, результативність, ефективність тих послуг, які надає орган державної влади, чи місцевого самоврядування.

У напрямку контролю діяльності органів самоврядування відзначимо, що Програмою аудиту ефективності може плануватися проведення оцінки якості надання адміністративних послуг. Зокрема, на переддослідному етапі аудиту аналізують діючі нормативно-правові акти замовника аудиторських послуг, що сприяє кращому розумінню діяльності замовника послуг та специфіки процесу надання адміністративної послуги. Виконання процедури аналізу діючих нормативно-правових актів є корисною в аудиторському процесі, оскільки нормативно-правове забезпечення може охоплювати індикатори і критерії оцінювання якості надання адміністративних послуг. Так, у Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади [7] встановлено критерії оцінки якості послуг. Запровадження внутрішнього контролю слід здійснювати за критеріями, що визначають основні аспекти діяльності органів самоврядування. Вважаємо, що враховуючи зарубіжний досвід щодо організації контрольно-наглядової діяльності у сфері місцевого самоврядування у процесі розробки вітчизняних законодавчих актів

слід враховувати національні особливості і специфіку подальшого розвитку і діяльності органів місцевого самоврядування територіальних громад. Практика позитивного зарубіжного досвіду впровадження контролю за діяльністю органів державної влади та його подальше узагальнення з метою імплементації в Україні створює основу для практичного удосконалення вітчизняного чинного законодавства, що регулює організацію та здійснення контролю. Наприклад, у Польщі відсутній загальноприйнятий стандарт оцінювання діяльності органів місцевого самоврядування. Водночас застосовуються різні інструменти моніторингу змін умов життя на місцевому рівні. На нашу думку, доцільним є посилення ролі громадськості і самоконтролю шляхом запровадження специфічних в умовах Covid-19 форм контролю, зокрема відеозйомки, on-line режим, медіація. Водночас зберігаючи раніше широко застосовувані методи контролю – як аудит, моніторинг, перевірка. З поміж важливіших інструментів моніторингу можемо виокремити:

- офіційні статистичні дані;
- галузеві дані відповідних відомств і міністерств;
- інструментарій, що може використовуватися асоціаціями органів місцевого самоврядування, в тому числі самооцінювання;
- рейтингування та дослідження громадської думки.

Результатами дослідження встановлено, що розробка внутрішньофірмових регламентів щодо якісної системи моніторингу та запровадження їх у практику діяльності органів місцевого самоврядування територіальних громад дозволить належно здійснювати процедуру оцінювання економічної ефективності й результативності виконання бюджетних програм, оптимізувати вартість суспільних послуг, що надаються органами місцевої влади, а також підвищувати спроможність органів місцевої влади, здійснювати контроль і самооцінку ефективності роботи щодо використання бюджетних коштів водночас у напрямку заохочення їх до збільшення доходів й зниження видатків органів місцевих бюджетів.

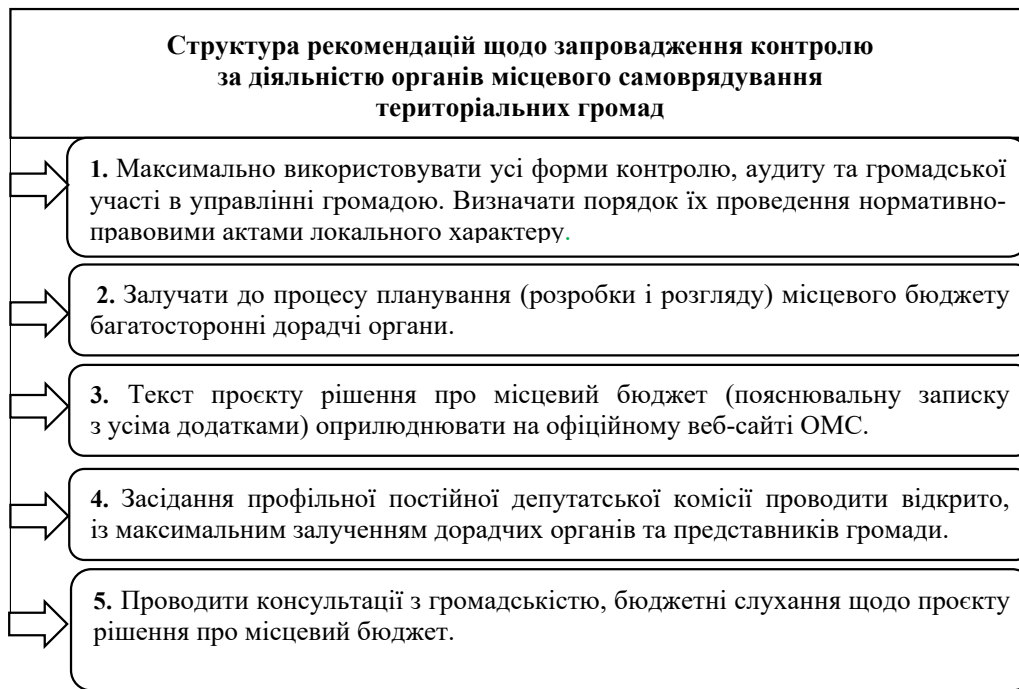
Вважаємо за доцільне виокремити наступні рекомендації щодо запровадження контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування територіальних громад (рис. 1).

Відзначимо, що для запровадження оцінки спроможності місцевого самоврядування, слід розробити алгоритм в розрізі таких етапів:

- визначити індикатори значущості показників системи контролю якості діяльності органів місцевого самоврядування для оцінювання її ефективності;
- розробити систему розрахунків, яка забезпечувала б систематизацію, узагальнення і формулювання висновків;
- проаналізувати результати діяльності органів місцевого самоврядування;
- за результати проведеного аналізу і оцінок діяльності органів місцевого самоврядування визначити проблемні громади та розробити систему заходів щодо їх державної підтримки і допомоги.

Запропонований нами алгоритм засвідчить рівень ефективності / неефективності управління

Рис. 1. Структура рекомендацій щодо запровадження контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування територіальних громад (фрагмент)
Джерело: розроблено авторами на основі [8]

громадою, сприятиме мотивації громади контролювати і спонукати місцеву владу працювати ефективніше. Важливо щоб обов'язковою умовою у статутах територіальних громад, внутрішніх регламентах діяльності місцевих рад і їх виконавчих органів було б відображення і закріплення механізму здійснення контролю. На нашу думку, систематизація у питаннях організації контролю, ідентифікація його форм і методів, процедур оцінювання результатів і механізму запобігання загрозам зловживань і шахрайств забезпечить максимальну ефективність і якість контролю у сфері діяльності органів місцевого самоврядування.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дозволив виокремити рекоменда-

ції щодо запровадження контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування територіальних громад. Подальші наукові розвідки мають продовжуватися у напрямку моніторингу якості надання адміністративних послуг, організації та технології проведення контролю діяльності органів місцевого самоврядування, забезпечення бюджетної та управлінської прозорості, що дасть можливість підвищити довіру громадянського суспільства до місцевої влади. При цьому, основні засади, на яких ґрунтуватиметься система моніторингу, мають бути спрямовані на оцінку об'єктивної спроможності громади, оскільки лише передача повноважень потенційно спроможним громадам якраз може створити умови для її успішного розвитку.

Література:

1. Serhii Vasylychenko. Strategies of local development: successful approaches and methods.// Zeszyty Naukowe Politechniki Poznań skiej. Organizacja i Zarządzanie. / Serhii Vasylychenko, Lesya Verbovska, Galyna Vasylychenko/. Poznań: Politechnika Poznańska. – 2018. – № 75. – P. 301–307. (ISSN 0239-9415).DOI: 10.21008/J.0239-9415.2017.075.23 Index Copernicus.
2. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
3. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України. – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.
4. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / За заг. ред. доктора наук з державного управління, професора, Заслуженого юриста України В.М. Олуйко – К.: Ваіте, 2017. 432 с.
5. Громадський центр «Ділові ініціативи». URL: http://https://di.if.ua/what_we_do.
6. Васильченко С.М., Гречаник Б.В. Децентралізація та очікування мешканців громад.// Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Серія Економіка. Випуск 14. – Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2019. – С. 43–48.
7. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органам виконавчої влади, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 90-р від 15.02.2006 р.
8. Василюк М.М. Внутрішній контроль якості аудиторських послуг: суб'єкти контролю якості та організація внутрішнього контролю // Економічний простір: зб. наук. праць. – 2015. – № 99. – С. 103–112.

Василюк Марія Михайлівна

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри учета і налогообложения
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Васильченко Сергій Николаевич

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки,
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
експерт ОО «Общественный центр «Деловые инициативы»

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА КОНТРОЛЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ**Аннотация**

В исследовании проведена идентификация угроз и рисков в сфере децентрализации и формирования механизма контроля результатов работы объединенных территориальных общин. Установлено, что отсутствие контроля и подотчетности хозяйствующих субъектов перед общиной может привести к неэффективному расходованию ресурсов и злоупотреблениям. Доказано, что в условиях децентрализации объединенное территориальное общество становится основной единицей территориального устройства и главным распорядителем средств. Обоснована необходимость в построении модели контроля и эффективного управления финансами и имуществом общин. Учитывая высокие коррупционные риски использования бюджетных средств, очерчены и обоснованы предпосылки и направления внедрения механизмов контроля за деятельностью органов местного самоуправления. Сформулированы рекомендации по введению контроля над деятельностью органов местного самоуправления территориальных общин.

Ключевые слова: органы самоуправления, реформирование местного самоуправления, формирование механизма контроля, стратегия развития, внутренний контроль, аудит эффективности.

Vasylyuk Mariya

Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Accounting and Taxation
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Vasylchenko Sergii

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Theoretical and Applied Economics
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
expert of the NGO Public Center "Business Initiatives"

FORMATION OF THE MECHANISM OF CONTROL OVER THE RESULTS OF ACTIVITY OF LOCAL GOVERNMENT BODIES**Summary**

The study identified threats and risks in the field of decentralization and the formation of a mechanism for monitoring the results of the work of the united territorial communities. It is established that the lack of control and accountability of business entities to the community can lead to inefficient use of resources and abuse. It is proved that in the conditions of decentralization the united territorial community becomes the basic unit of territorial organization and the main administrator of funds. The need to build a model of control and effective management of community finances and property is substantiated. Given the high corruption risks related to the use of budget funds, the preconditions and directions of introduction of mechanisms of control over the activities of local self-government bodies are outlined and substantiated. Recommendations for the introduction of control over the activities of local governments of territorial communities have been formulated.

Key words: self-government bodies, local self-government reform, formation of control mechanism, development strategy, internal control, efficiency audit.

Virkovska Anastasiya

PhD, Associate Professor of Economics and Economic Theory Department
West Ukrainian National University

CURRENT TRENDS OF GLOBAL TRADE

The paper considers current trends in global trade. The volume and value of exports and imports of goods and services is compared. Current trends in global trade are identified. Global trade is developing under the influence of such factors as R & D, the international division of labor, internationalization, the activities of transnational companies, etc. As a result of its development, a number of trends have emerged, namely: increasing the value and importance of information. Also under the influence of industry 4.0, the issues of goods and services quality become very important. One of the factors in modern international economic relations is the integration between the economies of different countries, which in crisis situations leads to increased consequences. The sale of goods and services on the global market is actively influenced not only by economic, political factors, but also unforeseen circumstances.

Key words: globalization, global trade trends, exports, imports, global market of goods and services, current global trade challenges.

Research problem. Global trade is changing. It continues to grow at pace, but more importantly it is transforming rapidly to meet the rise of a new generation of consumers, who demand both personalized products and customized services. For retailers at scale, this requires a comprehensive retooling of their supply chains. For logistics at large, this means significant changes are on the way – driven by new technologies and concepts.

Problem formulation. The paper substantiates new trends that may await us: an increase in the gap between developed and developing countries, due to the new financial capabilities of countries that issue reserve currencies; another round of geopolitical rivalry and protectionism; transformation of biotechnology into the main driver of economic growth. They will also leave their mark on the development of global trade in future.

Research task. Based on the above, we can formulate a research task, which is to study current trends and identify global trade challenges.

Presentation of research results. The global economic landscape has undergone profound changes since the end of the Cold War. After the global financial crisis, the world economy entered a “new normal,” and there are mounting challenges that need to be managed. Unfortunately, the global governance system has not kept pace with the scale and complexity of these challenges.

Nowadays global trade is necessary to consider in new conditions, such as – globalization. In this case, international trade acts as a system of micro and macro levels, as it includes suppliers, consumers, government and international organizations. Intense competition among countries, industries, and firms on a global level is a recent development owed to the confluence of several major trends. Among these trends are:

1) Technology transfer. Today, the trend is not just growth in export potential, but also increasing the share of high-tech goods in the overall structure of export. Deepening the international division of labor leads to the growing role of foreign economic innovation resources associated with international technology transfer, which can compensate the

lack of funds to finance scientific and technological development of the country. Changes in the competitiveness of different countries in the global market of technically complex goods and other industrial goods occur in parallel with similar changes in relative positions of countries in the development and implementation of new technologies. So, there is a direct relationship between the technological progress of the country and its market competitiveness, which shows technological competitiveness of the country or its individual industries.

2) Forced dynamism. Global trade depends on changing economic, political, social and cultural environment. Firstly, business is constantly changing the boundaries of economic growth, technology, culture and politics, which are also changing the global society. Secondly, R&D is constantly forcing global trade to change the way it works.

3) Cooperation among countries. Nowadays, countries are increasingly cooperating with each other through international organizations and agreements. Such cooperation is necessary for global business, removing many restrictions. Cooperation is necessary for countries: a) to overcome problems that they cannot solve on their own; b) get mutual benefits and advantages.

Countries work together to solve problems that they cannot solve on their own. This is manifested in the coordination of various national economic programs to disrupt global economic conditions, and by restricting the import of certain products, which are in limited quantities.

4) Liberalization of cross-border movements. Each country restricts the movement across its borders of goods, services, resources such as workers and capital. Such restrictions make global trade sensitive, as they may change from time to time and support global trade. Today, however, governments impose fewer restrictions on cross-border travel, allowing companies to make better use of international opportunities. Governments have reduced restrictions because an open economy gives consumers better access to diversified goods and services at lower prices, and producers

become more efficient by competing with foreign companies.

5) Growth in emerging markets. The growth of emerging markets (such as India, China, Brazil and other parts of Asia and South America) has affected global trade trends. After all, they simultaneously increased their potential size and value of current global trade, as well as contributed to the emergence of new innovative companies [1].

In 2020, the coronavirus pandemic led to an 8% drop in goods trade and a 21% year-on-year reduction in commercial services trade. Thus, global exports of produced goods fell by 5.2% in 2020, while total merchandise exports fell by 7.7% overall. The impact of COVID-19-related restrictions on trade

in goods and services varies: services are much more severely affected. Trade in services fell by 30% in 2020, compared with a 23% drop for goods over the same period. While restrictions led to the cancellation of flights, vacations abroad, restaurant meals and cultural/entertainment events, demand for basic necessities persisted in all major economies. Unlike goods, services cannot be stockpiled, which means that large revenue losses are likely to persist.

The article notes that the tourism and transport industries have suffered the most in the service sector. Thus, in 2020, the cost of international travel decreased by 81% and transportation costs by 29%. The decline in transport was similar to that during the 2009 financial crisis. However,

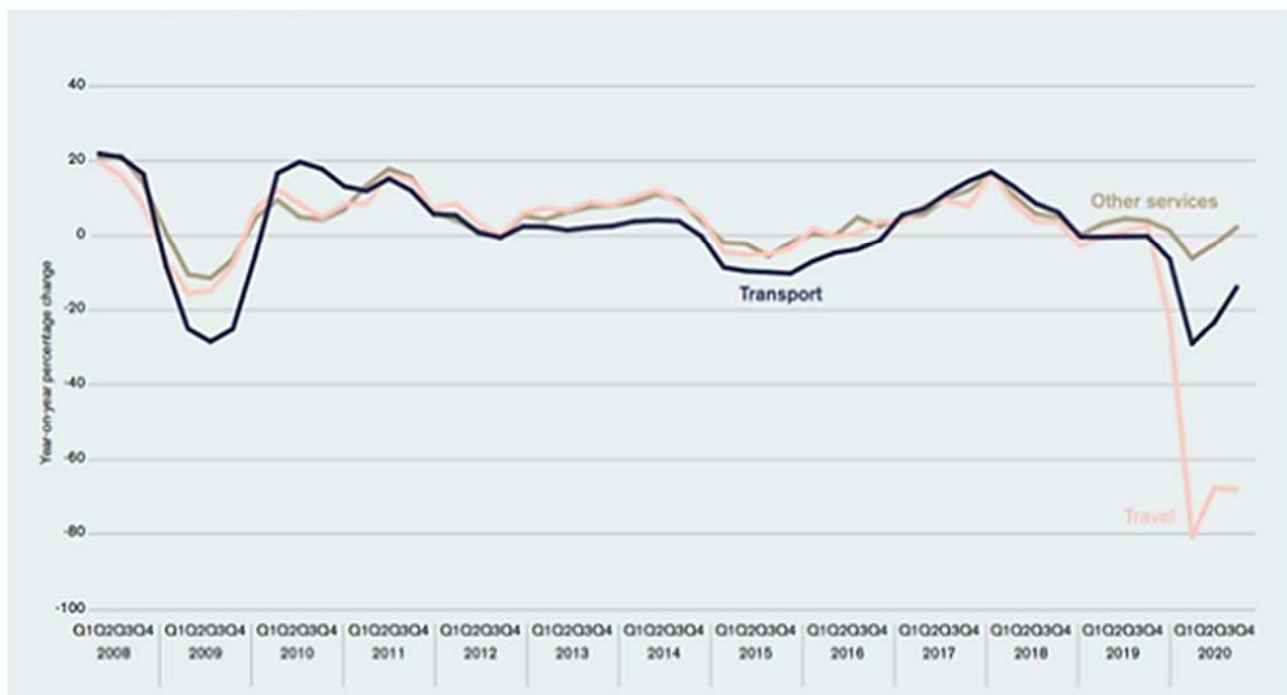

Figure 1. Global trade in commercial services 2008–2020, %

Source: <https://roscongress.org/en/materials/statisticheskii-obzor-mirovoy-torgovli-za-2021-god/>

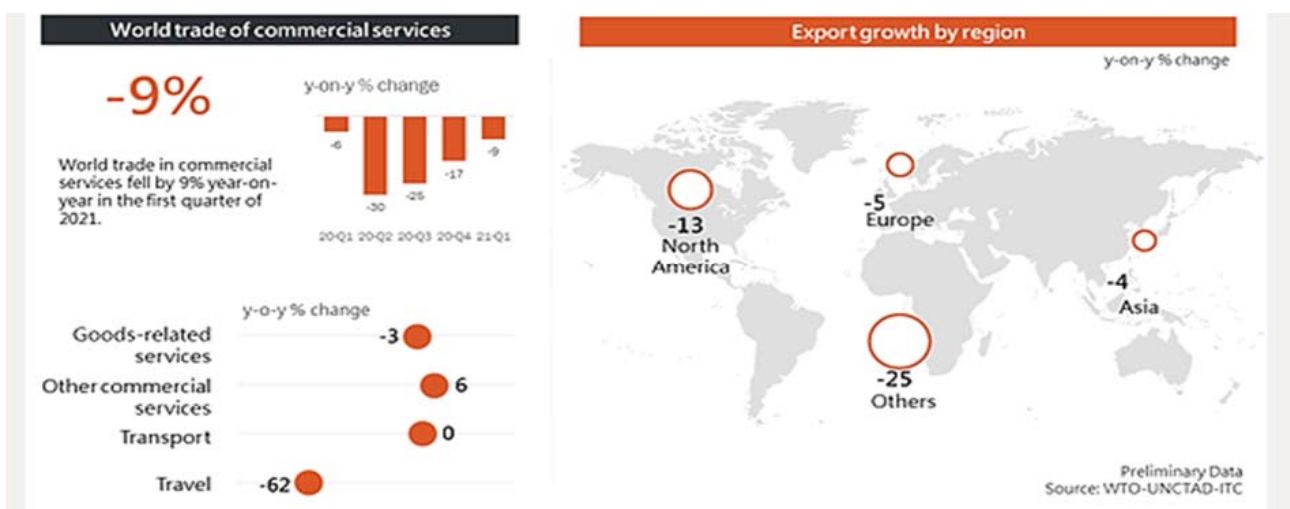

Figure 2. Trade in commercial services, 2021

Source: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/tradeserv_stat_e.htm

the decline in transport services was mainly due to restrictions on passenger traffic and falling demand for international transport, rather than a sharp decline in freight traffic.

Other areas of services were not affected so much. As a result, industries that require manual labor at close range, such as construction, as well as personal, cultural and recreational services, have declined sharply. Instead, financial services continued to grow. Trade in medical goods increased by 16.3% in 2020 compared to an increase of 4.7% in 2019, when the pandemic first began: trade in personal protective equipment increased the most (+47.2%) (Figure 1 and 2) [2].

International merchandise trade will continue to slowly recover from the significant impacts of the COVID-19 pandemic. In early 2020, countries faced economic problems caused by the Covid-19 outbreak, and this directly affected global international supplies. During the year, WTO members focused on addressing the challenges posed by the pandemic by strengthening coordination and cooperation at the international level (Figure 3 and 4).

Global trade is expected to continue growing during 2021. Preliminary data for the first half of 2021 indicates an increase in the value of merchandise trade of about 30% compared to 2020 and of about 15% compared to 2019. International organizations foresee trade to further recover during the second half of 2021. Overall, for 2021 the value of global trade is forecasted to be about 20% and 28% higher than 2019 and 2020, respectively [3].

Summarizing, we may conclude that during 2016–2021 there were no significant fluctuations in global trade growth. The highest point was in 2017 (more than 5 %) and the lowest in 2016 (less than 3%) (Figure 5).

Responding to the pandemic, many countries have actively implemented trade-related measures: on the one hand, they have reduced or abolished import duties on a number of goods, and on the other hand, restricted or banned the export of "critical" goods.

If we go beyond the average, the structures of global trade for 2020 show certain heterogeneity between countries. It declined in all but a few

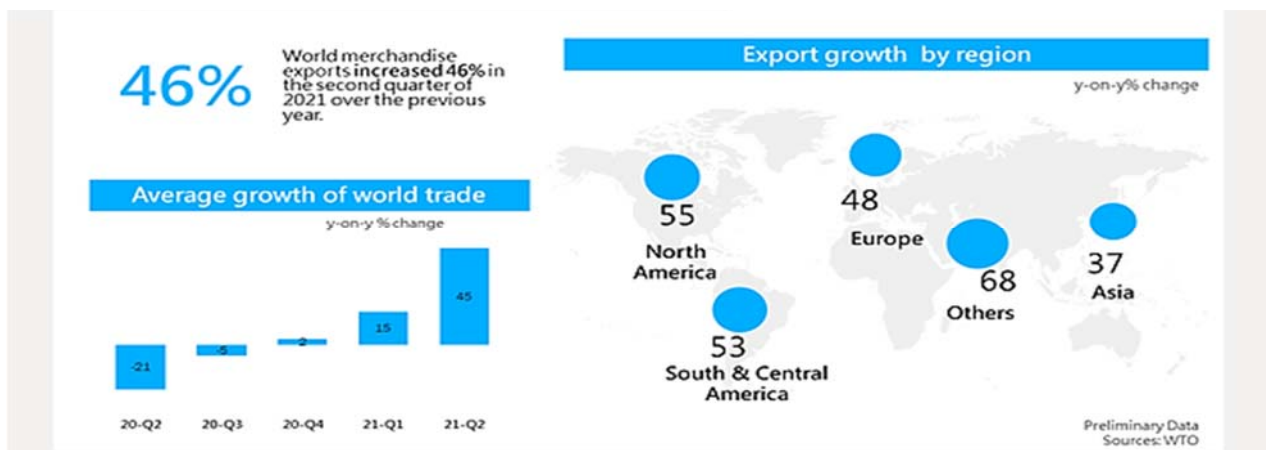

Figure 3. Merchandise trade value, 2021

Source: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm

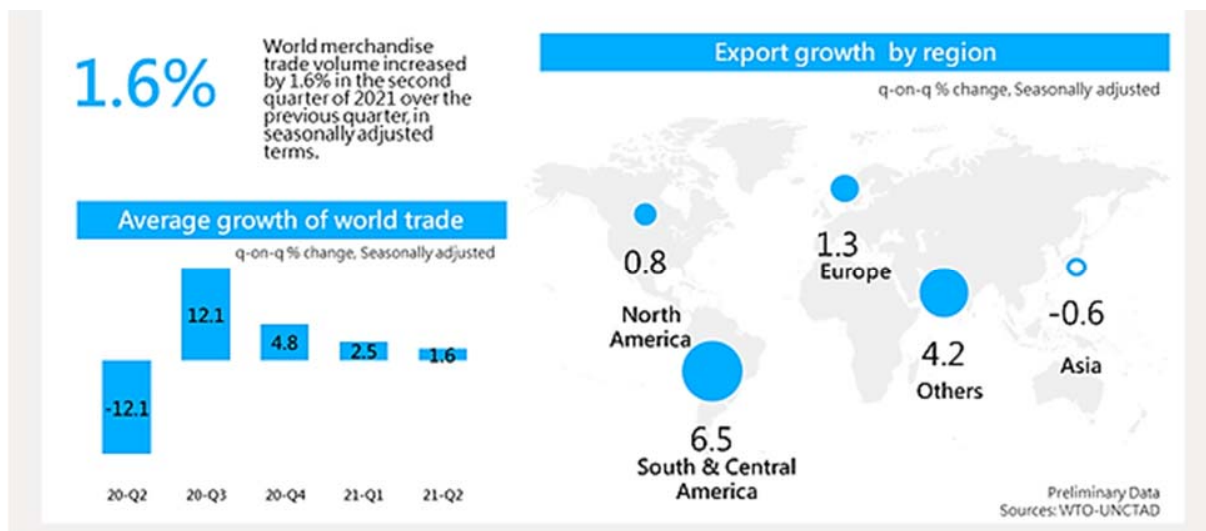

Figure 4. Merchandise trade volume, 2021

Source: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm

countries, but the magnitude of the decline varied. For example, many East Asian countries have relatively better performance. More noticeably, trade patterns until 2020 were very heterogeneous in Africa. Although the value of international trade has fallen in most of South Africa, trade has increased in several countries, especially in the West African region [4].

Differences also exist in East Asia and the Pacific, and not all Latin American countries saw a double-digit decline in trade during the first nine months of 2020. The trade trends of some of the world's largest trading economies also illustrate the scale of the decline in international trade due to the COVID-19 pandemic. For most of the largest economies, the months with the sharpest declines were April and May 2020.

The slow recovery occurred in July and August, with further improvements occurring in September as trade in some economies returned to year-on-year growth. Importantly, China's trade structures differed markedly from other economies. COVID-19 was the first to be hit by China's economy, and after falling in the first months of the pandemic, Chinese exports stabilized in the second quarter of 2020 and then rebounded sharply in the third quarter, with annual growth of nearly 10 percent. Growth in the second quarter of 2020 was comparable to the level of 2019 for the same period. As for imports, China's demand for imported products has also recovered, but less than exports.

The recovery process has lagged behind in many other major economies, some of which still recorded double-digit declines in September 2020. For example, imports and exports remained well below 2019 levels for Brazil, India, Japan and the Russian Federation. On the other hand, there are signs of a speedy recovery in the statistics of the European Union, the Republic of Korea and South Africa.

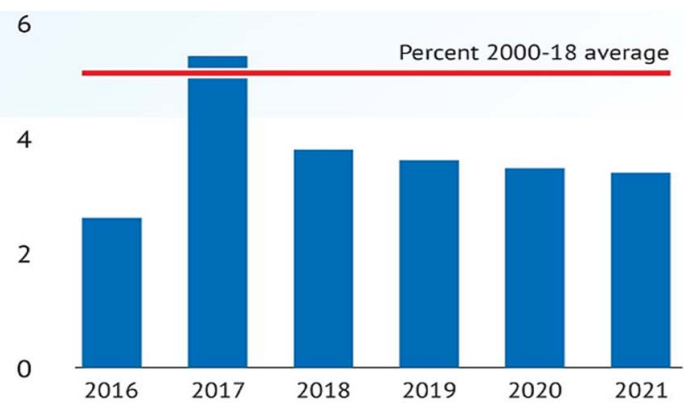

Figure 5. Global trade growth 2016–2021, %

Source: <https://worldbank.org/en>

Despite the fact that in not all countries of the world economic recovery is proceeding at a projected pace, we hope for a positive completion of the process (Figure 6).

Although world trade was already slowing before the pandemic, exports of goods in nominal terms in US dollars decreased by 21% in the second quarter of 2020 compared to the previous year, while exports of commercial services decreased by 30%. By mid-October, the G20 economies had implemented more than 400 support measures in direct response to the pandemic. But against the background of the coronavirus crisis, world trade in 2020, according to the WTO, will decline by 9.2%. Although this is a much less pessimistic forecast than in April, when the WTO did not rule out a fall of up to 32%, any forecast now, amid a second wave of virus spread and the introduction of new restrictive measures, has an unprecedented level of uncertainty. One of the significant risk factors is the strengthening of protectionism [5].

Conclusion. Concluding the above, one reason for these trends may be that developing countries

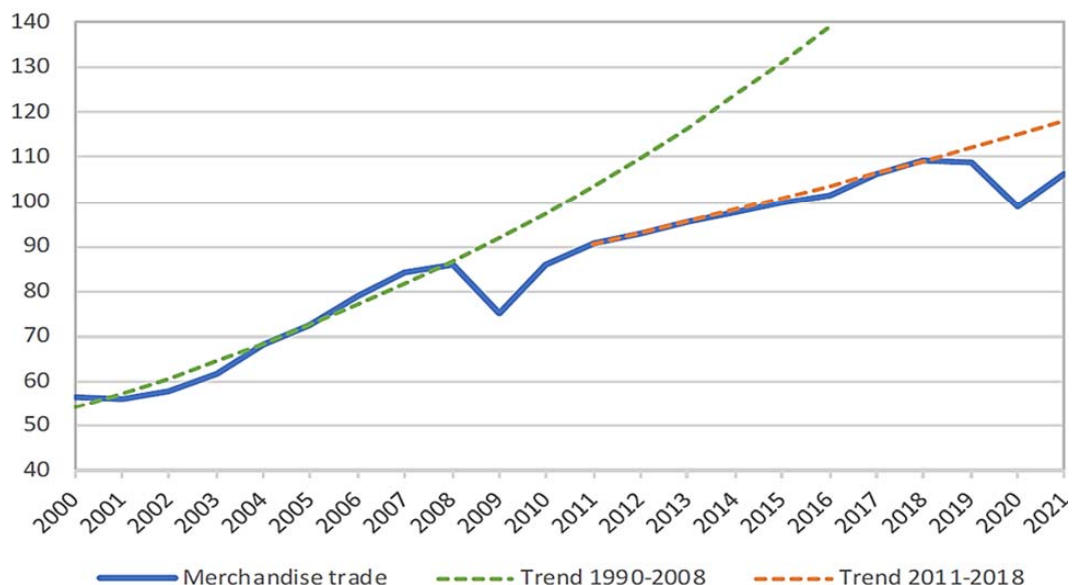

Figure 6. Trends of international merchandise trade, 2000–2021

Source: WTO Secretariat

tend to be more sensitive and less diversified than developed countries. The impact of the pandemic on their volatile economy was often worse, leaving them lagging behind. Moreover, the recovery in global trade has greatly contributed to global value chains linked to the developed and emerging economies, with the recovery rate of trade in smaller economies being below global averages. A complex and powerful recovery of global trade is

necessary for the global economy. But this should not overshadow the fact that exports from many smaller and poorer countries remain well below the pre-pandemic level. Since export trends tend to be perfect indicators of economic performance, and many of these countries are increasing exports to support their economies and development processes, the rather slow recovery of exports from small economies is a global concern [6].

References:

1. Five major current trends in foreign trade. URL: <https://www.yourarticlelibrary.com/foreign-trade/5-major-current-trends-in-foreign-trade/5896>.
2. Trade in commercial services 2021. URL: https://www.wto.org/english/res_e/status_e/latest_trends_e.htm.
3. Trade trends to watch in 2021. URL: <https://www.dentons.com/en/insights/newsletters/2021/january/19/global-regulatory-trends-to-watch/dentons-pick-of-canadian-regulatory-trends-to-watch-in-2021/trade-trends-2021>
4. Trade map. URL: <https://www.trademap.org/Index.aspx>.
5. Latest trade trends. URL: https://www.wto.org/english/res_e/status_e/latest_trends_e.htm.
6. International trade is back, but not for all. URL: <https://unctad.org/news/international-trade-back-not-all>.

Вірковська Анастасія Андріївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та економічної теорії
Західноукраїнського національного університету

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ГЛОБАЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Анотація

У статті розглядаються сучасні тенденції глобальної торгівлі. Досліджується обсяг експорту та імпорту товарів і послуг. Визначено сучасні тенденції світової торгівлі. Глобальна торгівля розвивається під впливом таких факторів, як науково-технічна революція, міжнародний поділ праці, інтернаціоналізація, діяльність транснаціональних компаній та ін. У результаті її розвитку з'явилися такі тенденції як: підвищення цінності та важливості інформації. Також під впливом революції 4.0 питання якості товарів та послуг стають дуже актуальними. Одним із факторів сучасних міжнародних економічних відносин є інтеграція між економіками різних країн, що в кризових ситуаціях призводить до посилення наслідків торгівлі. На продаж товарів і послуг на глобальному ринку активно впливають не лише економічні, політичні чинники, але й непередбачувані обставини.

Ключові слова: глобалізація, тренди глобальної торгівлі, експорт, імпорт, глобальний ринок товарів та послуг, сучасні виклики глобальної торгівлі.

Вирковская Анастасия Андреевна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и экономической теории
Западноукраинского национального университета

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ ГЛОБАЛЬНОЙ ТОРГОВЛИ

Аннотация

В этой статье рассматриваются современные тенденции глобальной торговли. Исследуется объем экспорта и импорта товаров и услуг. Определены современные тенденции мировой торговли. Глобальная торговля развивается под влиянием таких факторов как научно-техническая революция, международное разделение труда, интернационализация, деятельность транснациональных компаний и др. В результате ее развития появились такие тенденции как повышение ценности и важности информации. Также под влиянием революции 4.0 вопросы качества товаров и услуг становятся очень актуальными. Одним из факторов современных международных экономических отношений есть интеграция между экономиками разных стран, что в кризисных ситуациях приводит к усилению последствий торговли. На продажу товаров и услуг на глобальном рынке активно влияют не только экономические, политические факторы, но и непредсказуемые обстоятельства.

Ключевые слова: глобализация, тренды глобальной торговли, экспорт, импорт, глобальный рынок товаров и услуг, текущие проблемы глобальной торговли.

Глушач Юлія Станіславівна

кандидат економічних наук, старший викладач
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Матюшко Марія Миколаївна

студентка
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ОПОДАТКУВАННЯ КИТАЮ ДЛЯ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Китай є зростаючою супердержавою, яка впливає на всі економіки світу. На сучасному етапі у Китаї, як і в Україні, спостерігається процес реформування системи оподаткування. Реформа економічної системи Китаю призвела до успіхів, що привертають увагу всього світу. У статті розглянуто актуальні проблеми розвитку оподаткування в Китаї. Проведений аналіз системи оподаткування країни. Також проінформовано про реформування чинної податкової системи Китаю та її вдосконалення. Запропоновані напрями змін системи оподаткування в Україні на основі досвіду Китаю для забезпечення їх ефективного функціонування.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, реформи економічної системи, податкова система, податки, податкова політика, адміністрування податків.

Постановка проблеми. Оподаткування є невід'ємною частиною економіки будь-якої країни світу. Від того як держава веде податкову політику залежить і розвиток економіки загалом. Зв'язок економічної та податкової систем очевидний: податковий тягар – найважливіший компонент інвестиційного клімату держави, що становить базис економічного зростання. Податок є найважливішим джерелом дохідної частини китайської скарбниці. Він також є важливим економічним важелем, що використовується державою для посилення впливу на соціально-економічний розвиток країни. При пошуку оптимальних для України змін в оподаткуванні корисним буде розкриття досвіду оподаткування у Китаї, яке є важливим для української держави та потребує більше уваги серед науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність дослідження даної теми обумовлюється недостатнім вивченням питань щодо системи оподаткування у Китаї з метою втілення її корисних елементів в Україні. Серед наукових досліджень, присвячених вивченню світового досвіду з оподаткування, відомі роботи Оперенка С.Г. [4], Яреми Я.Р., Бей І.М. [5], що присвячені системі оподаткування Китайської Народної Республіки. Сучасну економічну політику Китаю, а саме досвід реформ для України у загальному аспекті дослідив А.О. Оліфер [3]. Проте багато аспектів, що є складовими облікової політики Китаю, досі залишаються недостатньо вивченими, і тому не використовуються в податковій системі України. Саме це зумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у проведенні аналізу системи оподаткування у Китаї, розробці рекомендацій для України для змін у системі оподаткування на основі досвіду Китаю для забезпечення її ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкова система Китаю – це система податків

та зборів, встановлених у країні, а також сукупність принципів, форм та методів їх стягування. Сама система податків Китайської Народної Республіки є доволі складною та нараховує чималу кількість податків та зборів.

Система оподаткування Китаю включає широкий спектр зборів для підприємств і фізичних осіб, включаючи податки на прибуток (податок на прибуток підприємств і податок на прибуток фізичних осіб), податки з обороту (податок на додану вартість, податок на підприємницьку діяльність і податок на споживання), податки на майно (податок на вартість землі та нерухомість), а також такі податки, як гербовий податок, митні збори, податок на придбання транспортних засобів, податок на транспортні засоби та судна, а також податок на будівництво та утримання міст [7].

Закони та нормативні акти Китаю, які лежать в основі податкової системи країни, зараз перебувають у стані перехідного періоду, як і законодавство України, обговорюються проекти, які розглядають різні аспекти, включаючи Закон про адміністративне стягнення податків, а також системи ПДВ та оподаткування бізнесу.

Податкове законодавство та політика КНР розробляються спільно контролюючими органами Державного податкового управління та Міністерства фінансів. Державне податкове управління є органом, покладеним на стягнення податків та забезпечення дотримання вимог, і йому допомагають державні та місцеві податкові служби на рівні провінцій і нижче [1]. Застосоване податкове законодавство та політика відрізняються залежно від міста та провінції, в якій працює компанія, оскільки можуть застосовуватися додаткові місцеві збори, що встановлюються відповідно до провінційних податкових норм.

Можна з впевненістю зазначити, що податкова система Китаю є дієвою та адаптованою до «ринкової економіки соціалізму», не дивлячись на кількість податків та складнощі з їх адмініструванням. У країні зовсім немає такого поняття

тя, як тіньова економіка, на відміну від України, тому щомісячно кожен громадянин виплачує податкові збори. Орієнтир податкової системи Китаю – відкритися зовнішньому світу, аби прискорити розвиток національної економіки, що буде влучною порадою і для податкової системи України [4].

Головними принципами податкової системи КНР виступають: справедливість під час оподаткування (різниця в податкових ставках застосовується не для різних форм власності, а виключно для різних видів виробництва) і чіткість та простота під час обрахунку та стягнення податків [2].

Щодо справедливості можна зауважити, що податки у Китаї повинні платити не лише громадяни країни, але й мігранти, які приїхали на заробіток до Китаю. А з оподаткованої бази у Китаї для громадян виключають витрати на освіту, медичне обслуговування, підтримку батьків похилого віку, відсотки по іпотеці та інші витрати.

Головним джерелом доходу, основним корпоративним доходом в КНР, який сплачується підприємствами та іншими організаціями (не включаючи індивідуальні приватні підприємства та товариства), є податок на доходи підприємств. Усі платники податку на доходи підприємств у КНР поділені на підприємства-резиденти та підприємства-нерезиденти. До підприємств-резидентів належать підприємства, створені у Китаї відповідно до законодавства країни, а також підприємства, створені за кордоном та визнані податковими резидентами КНР за місцем фактичного управління. Інші підприємства відносяться до нерезидентів. Підприємства, які є податковими резидентами, сплачують податок на доходи підприємств на доходи, одержані від джерел у Китаї та зарубіжних джерелах (глобальний дохід). Підприємства, які не належать до податкових резидентів, сплачують у Китаї податок на доходи підприємств, що встановлений на доходи, отримані внаслідок ведення діяльності на території КНР через постійне представництво (за наявності постійного представництва), а також на пасивні доходи, отримані від джерел у Китаї (дивіденди, відсотки, роялті).

Стандартна ставка податку на доходи підприємств становить 25% [7]. Для малих малорентабельних підприємств ставка податку становить від 2,5% до 10%, для підприємств нових та високих технологій, передових технічних послуг (ІТ-аутсорсинг, аутсорсинг бізнес-процесів, аутсорсинг керування знаннями) – 15%. Ставка податку на пасивні доходи підприємств-нерезидентів від джерел у КНР становить 10% (застосовується за відсутності податкової угоди).

Податок на додану вартість у КНР сплачується під час реалізації товарів, робіт та послуг. Усі організації, які сплачують ПДВ у Китаї, поділені на дві категорії: звичайні платники та малі платники.

Стандартна ставка ПДВ для звичайних платників із квітня 2019 р. складає 13%; стандартна пільгова ставка ПДВ (за реалізації деяких товарів, на які поширюється пільговий режим) – 9%; ставка при наданні деяких послуг – 5% або 6%.

Стандартна ставка ПДВ для малих платників складає 3% від виторгу. У період до 31 грудня 2021 р. малі платники ПДВ сплачують податок за зниженою ставкою у розмірі 1% від суми виручки від реалізації товарів, робіт та послуг.

Податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) у КНР сплачується фізичними особами, індивідуальними торгово-промисловими господарствами, учасниками товариств. Особи, які є податковими резидентами КНР, за загальним правилом сплачують ПДФО з доходів, одержаних від джерел у КНР та зарубіжних джерел (іноземні громадяни, які визнаються податковими резидентами в КНР менше шести років поспіль, не сплачують ПДФО з частини доходу від зарубіжних джерел). Особи, які не визнаються податковими резидентами в КНР, сплачують податок із доходів, отриманих від джерел на території КНР. Об'єктом оподаткування є доходи, отримані фізичними особами. Ставки ПДФО та методи розрахунку суми податку залежать від виду доходу та податкового резидентства.

Споживчий податок (акциз) сплачується організаціями та фізичними особами, які займаються виробництвом, реалізацією, імпортом споживчих товарів у КНР. До споживчих (підакцизних) товарів до КНР віднесені тютюнові вироби, алкогольні напої, парфумерія та косметика, коштовності, феєрверки, нафтопродукти, автопокришки, мотоцикли, автомобілі, інвентар для гольфу, наручний годинник, одноразові палички та паркет. Споживчі товари оподатковуються за різними ставками (специфічними, адвалорними або комбінованими).

Податок на нерухомість у КНР сплачується власниками будівель, споруд, приміщень, розташованих у міській місцевості та використовуваних для ведення підприємницької діяльності. Податковою базою з податку на нерухомість є вартість нерухомості, зменшена на 10-30% (залежно від регіону). Якщо нерухомість здається в оренду, податковою базою є сума орендних платежів, що виплачуються.

Ставка податку на нерухомість при сплаті податку з вартості нерухомості становить 1,2%, при сплаті податку з суми орендних платежів – 12%.

Варто звернути увагу на сучасні зміни у законодавстві КНР, які стосуються конкретних податків. Наприклад, податок на утримання та будівництво міст, який є різновидом місцевого податку, стягується в Китаї з посиленням на податок на додану вартість (ПДВ) та податок на споживання, що сплачується платником податку. Іншими словами, він оцінюється як надбавка до сплати ПДВ та податку на споживання. Варто зазначити, що цей податок до того ж є таким, що не відшкодовується.

Інші податки та збори в КНР наразі наступні [2]:

- податок на приріст вартості землі;
- податок на використання міських земель;
- ресурсний податок;
- податок на перехід прав;
- транспортний податок;
- податок на придбання автотранспорту;
- податок на міський ремонт та будівництво;
- податок на тютюновий лист;
- екологічний податок;

- гербовий збір;
- збір за використання сільськогосподарських земель;
- додаткові збори на освіту.

Важливою зміною для системи оподаткування Китаю стало те, що уряд держави прийняв Закон Китайської Народної Республіки про податок на утримання міст і будівництво з 1 вересня 2021 року, замінивши попередні тимчасові правила, які діяли з 1985 року.

У ході прийняття нового Закону були внесені деякі зміни до існуючої практики, а також відбулися деякі підтвердження та уточнення існуючих практик.

Найбільш суттєві зміни стосувалися податку на утримання та будівництво міст, який більше не підлягає сплаті щодо імпорту послуг та нематеріальних активів. Однак цей податок тепер підлягає сплаті щодо експорту послуг.

Новий Закон був прийнятий Постійним комітетом Всекитайського збору народних представників 13-го скликання 11 серпня 2020 року та набув чинності з 1 вересня 2021 року.

Міністерство фінансів (МФ) та Державна податкова адміністрація (ДПА) також опублікували оголошення ДПА (2021) 26, Мінфіну та ДПА Оголошення (2021) 27 і Мінфіну та ДПАУ (2021) 28 («3 оголошення») для додаткового пояснення та доповнення Закону про податок на утримання та будівництво міст. У цьому податковому співіщенні Китаю викладено ключові міркування [6].

До введення в дію Закону про податок на утримання та будівництво міст збір і адміністрування цього податку в Китаї регулювалися тимчасовими правилами, виданими в 1985 році, разом з різними додатковими податковими циркулярами, виданими згодом. Податок на утримання та будівництво міст є одним із основних видів місцевих податків і зборів, які разом із надбавкою за освіту та місцевою освітою стягуються на основі непрямих податків, що підлягають сплаті, включаючи ПДВ та податок на споживання. Іншими словами, податок на утримання та будівництво міст стягується як вид податку з обороту, нарахованого на базу, яка сама є податком.

Тимчасові правила податку на утримання та будівництво міст діяли понад 30 років, і з того

часу в системі непрямого оподаткування в Китаї відбулися значні зміни, включаючи реформу ПДВ, яка розширила сферу оподаткування ПДВ, щоб охопити широкий спектр послуг, які спочатку не підлягали оподаткуванню ПДВ, а також розгортання відшкодування надлишкових кредитів вхідного ПДВ всім загальним платникам ПДВ.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Процвітання будь-якої держави залежить від багатьох факторів, правильне ведення податкової політики надає значний вплив на економічне зростання. Китай – держава, яка має позитивну динаміку економічного розвитку, що говорить про правильно обрану стратегію управління, у частині цього управління знаходиться і податкова сфера.

Розвиток держави багато в чому залежить від того, як воно веде податкову політику, адже реалізація фіскальної функції оподаткування грає величезну роль у формуванні дохідної частини бюджету. Для пришвидшення темпів розвитку України, відповідно до темпів розвитку провідних країн світу, потрібно намагатися формувати дохідну частину бюджету по-іншому, впроваджувати нові правила, використовувати елементи систем оподаткування інших держав. Відмінним орієнтиром для впровадження досвіду в сфері оподаткування є Китай, як країна, що вважається однією з найрозвиненіших у багатьох сферах, що має найсильнішу і розвинену економіку, в тому числі, і завдяки правильно обраній стратегії та системі оподаткування.

Таким чином, якщо впровадити прогресивну шкалу ставок в Україні, це зменшить соціальну нерівність і сприятиме збільшенню бюджету країни, що позитивно позначиться на її становищі на міжнародному ринку. Але, з іншого боку, використання прогресивної шкали може призвести до збільшення тіньового сектору економіки України та до втрати висококваліфікованих кадрів. Тому для впровадження прогресивної ставки необхідний більш глибокий аналіз її впровадження, щоб не зіткнулися з непередбачуваними проблемами, які можуть виникнути.

Література:

1. Податки в Китаї: короткий гайд по ставкам. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/BZ012240> (дата звернення: 15.11.2021).
2. Податкова система Китаю. URL: <http://sfs.gov.ua/arkhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/kutai/?print> (дата звернення: 05.11.2021).
3. Оліфер А.О. Економічна політика Китаю: досвід реформ для України. Господарське право і процес. 2018. № 2. С. 53–57.
4. Оперенко С.Г. Регулюючі властивості податків та податкова політика як інструмент стимулювання економічного розвитку: світовий досвід. Причорноморські економічні студії. 2017. № 17. С. 292–297.
5. Ярема Я.Р., Бей І.М. Адаптація зарубіжного досвіду оподаткування прибутку підприємств до вітчизняної практики. Приазовський економічний вісник. 2019. № 2 (13). С. 320–325.
6. China Tax Alert. URL: <https://home.kpmg/cn/en/home/insights/2021/09/china-tax-alert-28.html> (дата звернення: 11.11.2021).
7. Taxation in China. URL: <https://asialinkbusiness.com.au/china/business-practicalities-in-china/taxation-in-china?doNothing=1> (дата звернення: 01.11.2021).

Глушач Юлия Станиславовна

кандидат экономических наук, старший преподаватель
Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина

Матюшко Мария Николаевна

студентка
Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина

АНАЛИЗ ОПЫТА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КИТАЯ ДЛЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Аннотация

Китай является растущей супердержавой, влияющей на все экономики мира. На современном этапе в Китае, как и в Украине, наблюдается процесс реформирования системы налогообложения. Реформа экономической системы Китая привела к успехам, привлекающим внимание всего мира. В статье рассмотрены актуальные проблемы развития налогообложения в Китае. Проведен анализ системы налогообложения в стране. Также проинформировано о реформировании действующей налоговой системы Китая и ее усовершенствовании. Предложены направления изменений системы налогообложения Украины на основе опыта Китая для обеспечения их эффективного функционирования.

Ключевые слова: Китайская Народная Республика, реформы экономической системы, налоговая система, налоги, налоговая политика, администрирование налогов.

Hlushach Yulia

PhD in Economics, Senior Lecturer
V.N. Karazin Kharkiv National University

Matiushko Mariia

Student
V.N. Karazin Kharkiv National University

ANALYSIS OF CHINESE TAX EXPERIENCE FOR REFORMING UKRAINIAN TAX SYSTEM

Summary

China is a growing superpower that affects all the world's economies. At the present stage in China, as well as in Ukraine, there is a process of reforming the tax system. The reform of China's economic system has led to successes that are attracting worldwide attention. The article considers the current problems of tax development in China. The analysis of the country's taxation system is carried out. They were also informed about the reform of the current Chinese tax system and its improvement. The directions of changes of the taxation system of Ukraine on the basis of experience of China for maintenance of their effective functioning are offered.

Key words: People's Republic of China, economic system reforms, tax system, taxes, tax policy, tax administration.

УДК 338.47: 656.2

Гриценко Наталя Валеріївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки, бізнес та управління персоналом на транспорті
Українського державного університету залізничного транспорту

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

В умовах нестабільності розвитку глобальних економічних процесів і напрямків економічного розвитку країни питання підвищення ефективності виробництва зберігає свою актуальність. Підвищення ефективності виробництва базується на досягненнях науки і техніки, впровадженні нових способів організації виробництва, вдосконаленні економічних механізмів регулювання внутрішніх процесів в організації і взаємодії із зовнішніми суб'єктами. Робота інфраструктурного комплексу транспортної компанії є основою ефективної роботи в цілому залізничного транспорту і впливає на стан фінансово-економічної стійкості транспортної галузі і рівень її конкурентоспроможності. Надійність роботи залізничного транспорту, гнучкість прийомів і методів управління всіма його ланками необхідні для ефективної адаптації залізничного транспорту у конкурентному середовищі яке динамічно розвивається, що і визначило напрямок цього дослідження.

Ключові слова: виробничий процес, галузі економіки, бізнес-процес, стратегії управління якістю, транспортне виробництво, умови господарювання.

Постановка дослідження. Розвиток методів оцінки ефективності виробничо-господарської діяльності залізничного транспорту базується на досягненнях науки і техніки, впровадженні нових способів організації виробництва, вдосконаленні економічних механізмів регулювання внутрішніх процесів підрозділів залізничного транспорту у взаємодії з зовнішніми суб'єктами. Залізничний транспорт є фундаментом сучасної економіки. У цьому значенні він виступає як об'єкт ринкових відносин, від ефективної діяльності якого залежить функціонування і розвиток усіх обслуговуваних їм галузей економіки, підприємств, їх об'єднань та комплексів.

Постановка завдання. Незважаючи на істотний внесок в економіку країни, залізничний транспорт відчуває певні труднощі: до теперішнього часу не втратила свою актуальність проблема морального і фізичного зносу його основних фондів. Ефективність і якість транспортного обслуговування клієнтів, і, відповідно, конкурентоспроможність багато в чому визначається якістю протікання перевізних процесів і надійністю роботи технічних засобів. Основним завданням цього дослідження є теоретичне вивчення економічних аспектів здійснення виробничих та бізнес-процесів на залізничному транспорті.

Аналіз досліджень. Теоретичними основами дослідження стали фундаментальні праці відомих науковців в області оцінки ефективності та якості перевізного процесу. Дослідженням питань підвищення ефективності роботи залізничного транспорту і оцінки якості транспортного обслуговування в умовах ринку займаються такі вчені: Базилевич В.Д., Буровець О.В., Дикань В.Л., Фатхутдінов Р.А., Петров Ю.Д., Гагарський В.А., Шапочка М.К. та інші.

Формування цілей дослідження. Необхідно виділити нюанси надійності роботи інфраструктурного комплексу, вивчити які гнучки прийоми і методи управління всіма його ланками необхідні для ефективної адаптації залізничного транспорту в динамічно розвивається і висококонкурентному середовищі, а також зробити оцінку впливу

відмов технічних засобів на найважливіші експлуатаційні показники – перспективний напрямок оптимізації витрат залізничного транспорту, що дозволяє розробити і прийняти на озброєння заходи щодо зниження непродуктивних витрат при реалізації як вантажних, так і пасажирських перевезень. У зв'язку з цим обраний напрям дослідження є актуальним. Виходячи з актуальності, метою даного дослідження є, теоретичний огляд економічних аспектів здійснення виробничих та бізнес-процесів на залізничному транспорті та пропозиції щодо розробки заходів підвищення економічної ефективності залізничної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно економіка ділиться на дві сфери: матеріальне виробництво і невиробнича сфера. До сфери матеріального виробництва прийнято відносити створення матеріальних благ. Це продукція народного споживання, виробничо-технічна продукція, послуги транспорту і зв'язку та ін. Нематеріальна сфера включає в себе охорону здоров'я, освіту, соціальні, комунальні, персональні послуги і т.д.

Базилевич В.Д. визначає матеріальне виробництво в такий спосіб: «Матеріальне виробництво включає наступні основні компоненти: люდე (професійно підготовлений персонал); засоби праці (машини, механізми, інструменти, споруди); предмети праці (сировина і матеріали матеріального, рослинного і тваринного походження); енергію (Електричну, теплову, механічну, світлову, м'язову); інформацію (Науково-технічну, комерційну, оперативно-виробничу, правову, соціально-політичну); місце виробництва (будівлі, шахти, кар'єри, дороги, земельні ділянки). Професійно керований синтез цих компонентів формує конкретний виробничий процес» [2].

У своїй роботі О.Г. Туровець викладає, що спосіб виробництва суспільства утворюють дві складові: продуктивні сили та виробничі відносини. Продуктивні сили представлені силами і засобами, які беруть участь у суспільному виробництві. Так, елементами продуктивних сил

є люди і засоби виробництва – знаряддя праці (Машини, механізми, інструменти, тобто те, що допомагає людині впливати на предмети праці) і предмети праці (сировина, матеріали, напівфабрикати, паливо, тобто то, на що спрямовано вплив людини за допомогою знарядь праці). Виробничі відносини – це відносини, що виникають між людьми в процесі виробництва матеріальних благ і послуг [3].

Узагальнивши існуючі способи поділу процесів на елементи, відзначимо, що в даний період часу виділяють наступні основні чинники (елементи) виробництва: люди, засоби виробництва – засоби праці (знаряддя праці) і предмети праці, інформація, енергія.

Якість залучених ресурсів є важливою конкурентною перевагою, яке допомагає не тільки задовольнити потреби клієнта за якістю, але і оптимізувати витрати компанії. Саме тому в сучасних умовах господарювання високі вимоги висувають до залученими трудовим ресурсам. Дійсно досягнення високих результатів у веденні бізнесу, забезпечення високої якості процесів і ефективності виробництва представляється важко реалізованим без висококваліфікованого і професійно грамотного персоналу. Тому трудові ресурси – найбільш значимий фактор виробництва. В результаті трудових процесів працівників відбувається кількісне або якісне зміна предметів праці. К. Маркс зазначає, що цей ресурс є як засобом для створення суспільно корисного продукту, тобто засобом виробництва, так і споживачем вже створеного суспільно корисного продукту. Крім цього, «праця людей утворює додаткову вартість до продукту, що випускається» [4].

У виробничому процесі люди об'єднані в рамках трудового процесу, який являє собою сукупність доцільних дій працівників, спрямованих на кількісну або якісну зміну предметів праці. За характером предмета і продукту праці трудові процеси можуть бути представлені двома групами: матеріально-енергетичні та інформаційні. Працю робітників відносять до матеріально-енергетичних трудових процесів, де предмет і продукт праці – речовина (сировина, матеріали, напівфабрикати, деталі) або енергія (теплова, електрична), а працю працівників апарату управління, фахівців, службовців віднесено до інформаційних трудових процесів, в них предмет і продукт праці – це інформація (технологічна, конструкторська, економічна і т.д.).

В іншому джерелі трудовий процес – це «сукупність методів і засобів впливу людини на предмет праці за допомогою знаряддя праці або впливу контрольованого (керованого) людиною знаряддя праці на предмет праці з метою випуску матеріального або нематеріального продукту, протікають в певних природних або штучних умовах» [5].

Основною одиницею трудового процесу виступає виробнича операція, під якою розуміється частина виробничого процесу, виконувана одним робочим або групою робітників на одному і тому ж робочому місці і включає всі їх дії по виконанню одиниці заданої роботи при незмінному предметі праці. Всі виробничі операції підроз-

діляються на: основні (технологічні), допоміжні і обслуговуючі. Технологічні операції характеризують основну мету даного виробництва, тобто зміна форми, розмірів, структури або місця розташування предмета праці. Допоміжні операції – ремонт обладнання, будівель і споруд, виготовлення підприємством для власних потреб оснастки, інструменту. Обслуговуючі операції – це постачання матеріалами, запасними частинами, паливом, електроенергією, забезпечення транспортом, здійснення контрольних функцій. Одною з найважливіших завдань щодо забезпечення ефективного протікання виробничого процесу є узгодження в часі і просторі технологічних, допоміжних і обслуговуючих операцій. Окремі операції в сукупності складають технологічний процес по виробництву продукції. Будь-які види технологічних процесів відбуваються в результаті праці працівників. Технологічний процес являє собою сукупність здійснюваних при виробництві продукції процесів зміни форми, розмірів, стану, структури, місця предметів праці [6].

Основне значення в виробничих процесах мають засоби виробництва. Позитивні характеристики якості виготовленої продукції мають кореляцію зі станом засобів праці і ступенем їх зносу, наявністю виробничих потужностей, з раціональним використанням предметів праці. Важливе значення для здійснення процесу виробництва має інформація – технічна, економічна і фінансова, управлінська або оперативна. Інформація дозволяє всі складові процесу виробництва пов'язати в єдиний синхронно функціонуючий комплекс для випуску певного виду продукції або виконання робіт заданої кількості і якості. Для формування ефективних зв'язків між елементами виробничого процесу інформація повинна володіти набором таких властивостей, як оперативність, достовірність, доступність, об'єктивність, актуальність.

Елементи виробничого процесу взаємозалежні один від одного. Трудовий процес безпосередньо визначає раціональне управління ресурсами організації: матеріальними, технічними, фінансовими. У свою чергу, наприклад, безвідмовна робота технічних засобів сприяє нормальному перебігу трудового процесу та чіткого додержання технології. Можливо і зворотне – кваліфіковані і грамотні дії персоналу в певній мірі дозволять знизити ймовірність відмов технічних коштів, а в поєднанні з наявністю необхідної інформації з'явиться можливість приймати вірні тактичні рішення і запобігти появі відмов техніки та обладнання в принципі. Вірне співвідношення структури і динаміки елементів процесу дозволить уникнути непродуктивних економічних втрат, а в кінцевому рахунку, підвищивши ефективність всього процесу виробництва.

У вітчизняній практиці характеристика виробничого процесу представлена двома типами – технічним та організаційно-економічним. На кожному конкретному підприємстві вона визначається структурою продукції, що випускається, обсягом виробництва, типом застосовуваної техніки і видом технології, рівнем спеціалізації.

Відомо, що, виробничий процес є організована діяльність людей і знарядь праці, спрямова-

на на отримання певного виду продукту задано-го властивості і якості для задоволення потреб суспільства. Загальна класифікація виробничих процесів ділить їх на дві групи: основні і допоміжні. Основні процеси пов'язані безпосередньо з перетворенням предмета праці в готовий продукт. Через основні процеси реалізується місія організації, вони забезпечують успішне ведення бізнесу і найбільшою мірою сприяють задоволенню вимог споживачів. На основі даної групи процесів визначаються допоміжні процеси і процеси управління. Допоміжні процеси забезпечують протязом основних процесів. Економічна сутність відмінності основних і допоміжних процесів полягає в тому, що місце реалізації і споживання виробленої продукції можуть бути різні. Так К. Маркс теоретично (за ознакою споживання) розділив виробництво на два види: перший – виробництво засобів виробництва, другий – виробництво предметів споживання. Він зазначає, що не завжди можна однозначно визначити кінцеве призначення виробу. І тому доцільно визначати за цією ознакою не саме виробництво, а кінцеву товарну масу, що надходить до споживача. Висновок, процеси, в наслідок яких кінцевий продукт надходить на ринок для споживання стороннім покупцем, будуть ставитися до основних, якщо ж кінцевий продукт виробничого процесу залишився «всередині» підприємства для подальшого споживання, то цей процес вважається допоміжним. Наприклад, вантажні перевезення – один з основних видів діяльності залізничного транспорту відноситься до основних процесів, а вантажно-розвантажувальні операції, підготовка вантажу до перевезення, зберігання вантажу – допоміжні процеси.

На основі структури і взаємодії основних і допоміжних процесів вибудовується організаційно-виробнича структура організації.

На думку відомих фахівців в кожній організації структурно можна виділити три види процесів [7; 8; 9]:

- індивідуальний процес, тобто процес, що виконується конкретним працівником індивідуально;

- функціональний процес (вертикальний процес), що відображає взаємодію вертикалі управління (працівників апарату управління і працівників супідрядних ланок);

- горизонтальний процес, являє собою інтегровану послідовний ланцюжок внутрішніх процесів організації, призначених для виконання основних цільових функцій організації. У цьому ланцюжку кожне наступна ланка є споживачем процесу попередньої ланки, тому важливою умовою є забезпечення певних якісних параметрів попередніх процесів. Горизонтальний процес, здійснюваний в декількох різних підрозділу організації, називається наскрізним. Для залізничного транспорту з його багатоступінчастою структурою найбільш поширеними процесами є саме наскрізні процеси.

У всіх галузях економіки виробничі процеси спеціалізовані на випуску певної продукції, робіт або надання послуг. Існує три види спеціалізації виробництва: предметна, подетальна і технологічна.

При ремонті рухомого складу застосовується предметно-технологічна спеціалізація і подетально-технологічна спеціалізація. При предметно-технологічній спеціалізації ремонт рухомого складу спеціалізований за типом вагонів і серіями локомотивів. Подетально-технологічну спеціалізацію доцільніше застосовувати на вагоноремонтних і локомотиворемонтних заводах, де проводиться капітальний ремонт, модернізація рухомого складу, можливий випуск запасних частин. Сутність подетально-технологічної спеціалізації полягає в тому, що однорідні функціональні вузли і деталі вагонів або локомотивів ремонтуються в спеціалізованих цехах на висококомплікованих або комплексно автоматизованих поточкових лініях. У вагоноремонтних або локомотиворемонтних депо виконується деповський та поточний ремонт, при проведенні яких не виражений даний тип спеціалізації.

Економічний підхід заснований на визначенні якісної і кількісної характеристик виробничого процесу. Дане положення відбив у своїй роботі Дикань В.Л.: «Процес виробництва завжди здійснюється в певній суспільній формі і має кількісну і якісну Характеристики. Кількісну характеристику процесу виробництва дає сукупність показників, що визначають результат (ефект) виробництва і витрати для його досягнення. Якісна характеристика – це його ефективність, тобто співвідношення результату (ефекту) і витрат» [4].

Часто економічний ефект виступає у вигляді економії витрат, прирості доходів, прибутку або збитку, абсолютного зміни прибутку. економічна ефективність виробництва може бути виражена показниками продуктивності праці, фондовіддачі, рентабельності, відносної приросту прибутку і іншими. Економічний підхід передбачає визначення ефективності виробництва не тільки для суб'єкта, який здійснює це виробництво, але і для суміжних галузей економіки шляхом визначення народногосподарського ефекту.

На даний період часу вченими-економістами широко використовується термін «бізнес-процес».

Поняття бізнес-процесу сформувався з наукових міркувань не так давно і зараз не має строгих формулювань. різноманіття поглядів на поняття бізнес-процесу проілюстровано далі.

Бізнес-процес – це регулярно повторюється послідовність взаємопов'язаних заходів (операцій, процедур, дій), при виконанні яких використовуються ресурси зовнішнього середовища, створюється цінність для споживача і видається йому результат [8].

Бізнес-процес – це сукупність різних видів діяльності, в рамках якої «на вході» використовуються один або більше видів ресурсів, і в результаті цієї діяльності на «виході» створюється продукт, що представляє цінність для споживача.

Бізнес-процес – це безліч внутрішніх кроків (видів) діяльності, починаються з одного і більше входів і закінчуються створенням продукції, необхідної клієнту і задовольняє його за вартістю, довговічністю, сервісу і якості. Або – повний потік подій в системі, описує, як клієнт починає, веде і завершує використання бізнесу.

У функціональній стратегії управлінні якістю в ПАТ «Українські залізниці» бізнес-процес визначений як сукупність різних процесів, об'єднаних в рамках певного виду діяльності (бізнесу), в результаті яких створюється закінчена продукція, що представляє цінність для зовнішнього споживача.

Незважаючи на відмінності, характерною і спільною рисою в цих визначеннях виступає корисна цінність, створювана для споживача. За аналогією додаткова вартість бізнес-процесу відображає величину ресурсів, що витрачаються в ході його виконання. Однак найбільш економічно обґрунтованим критерієм результату діяльності підприємства є величина доданої цінності.

Транспортне виробництво є фундаментом ринкової економіки. В цьому значенні воно виступає як об'єкт ринкових відносин, від ефективної діяльності якого залежить нормальне функціонування і розвиток усіх обслуговуються транспортом галузей економіки, підприємств, їх об'єднань і комплексів. Транспортне виробництво виступає в ролі суб'єкта регульованих ринкових відносин, особливо при формуванні попиту на перевезення і розподілі їх між взаємодіючими видами транспорту, при встановленні взаємовигідних господарсько-правових відносин між транспортом і власниками вантажу, транспортом і пасажирями.

Для реалізації будь-якого виду діяльності (бізнесу) в виробничих процесах задіяні необхідні ресурси, а підсумком їх здійснення є продукція відповідної кількості і якості.

Потреба вантажовласників у перевезенні вантажів і потенційних пасажирів до зміни географічного розташування є відправною точкою в реалізації процесу перевезення та активізації наявних ресурсів – матеріальних, трудових, фінансових.

Стан ресурсів «на вході» в певній мірі визначає якісні параметри протікання виробничих процесів, саме в зв'язку з цим в даний період досить гостро стоїть питання зношеності основних фондів залізничного транспорту і проблема їх поновлення. Знос основних фондів в цілому по мережі залізниць становить близько 60%. Основним фактором, що перешкоджає швидкому оновленню основних фондів транспорту, є недостатність фінансових ресурсів. Причиною погіршення якісних показників роботи рухомого складу в останні роки є практично повне вичерпання оптимального рівня пропускних здібностей залізничних ліній і, як наслідок, порушення нормального ритму роботи залізниць. Несправна або нераціональна робота технічних засобів є причиною подорожчання вартості продукції внаслідок збільшення непродуктивних витрат при одночасному погіршенні її якості.

Характеристиками якості виробничого потенціалу залізниць є:

- віковий склад основних фондів, в тому числі обладнання, одним з показників якого є ступінь їх фізичного зносу;

- наявність і ступінь морального зносу основних фондів і устаткування.

Оборотні активи залізничного транспорту знаходяться в запасах товарно-матеріальних цінностей, транспортної продукції, дебіторської заборгованості, грошових коштах. Грамотне

управління цими ресурсами дозволяє підвищити конкурентний статус залізничної галузі.

Сучасні умови господарювання диктують високі вимоги до якості управління трудовими ресурсами підприємств. Тому створення ефективної моделі управління трудовим потенціалом організації – необхідна умова її успішної діяльності та зростання конкурентоспроможності.

Несправедливо стверджувати, що трудові ресурси підприємства не перетворюються в ході реалізації виробничого процесу. Придбання трудового досвіду, практичних навичок також можна вважати перетворенням. Підвищенню якості залучених ресурсів сприяють тісна співпраця з постачальниками в області розробок необхідної залізничному транспорту продукції, збільшення відповідальності постачальників за поставку неякісної продукції, посилення контролю продукції, що поставляється з боку транспортної компанії

Отже, виходячи з економічних аспектів здійснення виробничих та бізнес-процесів на залізничному транспорті, які було обґрунтовано теоретично, пропонується розробка заходів щодо підвищення економічної ефективності залізничної галузі.

Пропонується удосконалити такі заходи як:

- удосконалення режимів праці та відпочинку, підвищення професійної майстерності працівників, застосування наукової організації праці, організація робіт груп якості, підвищення рівня мотивації працівників в результатах праці, *це призведе до*: зменшення впливу людського фактора на результати протікання виробничих процесів; підвищення продуктивності праці;

- поліпшення техніко-економічних показників нових виробів, своєчасна діагностика поточного стану технічних засобів, застосування сучасних систем діагностики, прогресивних наукових розробок, контроль якості поставлених комплектуючих виробів і запчастин від постачальників, удосконалення технічної (конструкторської) документації, дотримання термінів проведення поточних і капітальних ремонтів техніки і обладнання при дотриманні якісних параметрів, раціональна експлуатація техніки, своєчасна заміна зношених технічних пристроїв і механізмів *що призведе до*: зменшення кількості відмов технічних засобів, що призводять до технологічним збоїв;

- розробка і впровадження прогресивних технологій, підвищення рівня технологічної оснащеності, механізація і автоматизація виробничих процесів, що призведе до: скорочення поточних витрат організації; здатність освоїти більший обсяг робіт;

- подальше поліпшення техніко-економічних характеристик виробів, що випускаються, збільшення питомої ваги високоякісної продукції в загальному обсязі виробництва, скорочення браку, *що призведе до*: підвищення конкурентоспроможності галузі; зменшення непродуктивних витрат на ліквідацію наслідків браку в роботі;

- застосування новаций, досягнень науково-технічного прогресу, *що призведе до*: підвищення конкурентоспроможності галузі, освоєння нових цільових сегментів.

Висновки проведеного дослідження. Удосконалення економічного управління ефективністю процесу має охоплювати всі стадії: планування і

прогнозування, облік, аналіз і контроль, регулювання, мотивація.

Визначальним моментом в організації транспортного виробничого процесу є чітка постановка необхідних характеристик до його вхідних і вихідних даних. Вхідними даними для здійснення перевезення вантажу є наявність основних засобів, тобто локомотивів, вагонів, шляхів, ін. пристроїв інфраструктури транспорту, які перебувають в працездатному стані. Вагони і тара повинні відповідати роду вантажу, його кількості.

Крім цього для здійснення виробничого процесу потрібна робоча сила – працівники відповідного фаху та кваліфікації.

Таким чином, нормальний хід виробничого процесу забезпечує безліч факторів, що залежать від стану елементів виробничого процесу: робочої сили, засобів праці, предметів праці, інформаційних потоків і енергії. Порушення внутрішніх зв'язків у виробничому процесі веде до спотворення нормального його протікання, а, отже, до економічних втрат.

Література:

1. Основні аспекти стратегії розвитку ПАТ «Укразізалниця» на 2017–2021 роки. URL: <http://agrecua.ua/oprilyudnenosnovni-aspekti-strategiyi-rozvitku-pat-ukrzhaliznitsya-na-2017-2021-roki>.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія : Наук. посібник. Київ : Інфо, 2010. – 352с.
3. Буровець О.В. Організація виробництва і управління підприємством: Підручник / Туровець О.Г., Бухалков М.І. та ін.; під ред. О.Г. Туровця. 2-ге вид. Львів :Наука, 2009. 544 с.
4. Дикань В.Л. Інноваційні тенденції розвитку бізнес-процесів приміських пасажирських перевезень. [Текст] / Дикань В.Л., Элагін Ю.В. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2016. № 53. С. 9–14. DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i53.72830>
5. Петров Ю.Д. Організація, нормування та оплата праці на залізничному транспорті : Підручник для вузів / Ю.Д. Петров, М.В. Белкін, В.П. Катаєв, Л.В. Шкурина, А.І. Шараров; Під ред. Ю.Д. Петрова, М.В. Белкіна. Київ : Транспорт, 2000. 279 с.
6. Гагарський В.А. Бізнес-процеси: основні поняття. URL: http://www.elitarium.ru/2013/02/08/biznes_processy_osnovnyye_ponjatija.html.
7. Транспортна система України: загальна характеристика та особливості розвитку. [Електронний ресурс] / Транспортний комплекс України / Особливості розвитку транспорту / економічна теорія // Освіта. URL: http://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/22230.

Гриценко Наталья Валериевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики, бизнеса и управления персоналом на транспорте Украинского государственного университета железнодорожного транспорта

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ И БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Аннотация

В условиях нестабильности развития глобальных экономических процессов и направлений экономического развития страны вопрос повышения эффективности производства сохраняет совою актуальность. повышение эффективности производства базируется на достижениях науки и техники, внедрении новых способов организации производства, совершенствовании экономических механизмов регулирования внутренних процессов в организации и взаимодействия с внешними субъектами. Работа инфраструктурного комплекса транспортной компании является основой эффективной работы в целом железнодорожного транспорта и влияет на состояние финансово-экономической устойчивости транспортной отрасли и уровень ее конкурентоспособности. Надежность работы железнодорожного транспорта, гибкость приемов и методов управления всеми его звеньями необходимы для эффективной адаптации железнодорожного транспорта в конкурентной среде динамично развивается, что и определило направление этого исследования. Ключевые слова. производственный процесс, отрасли экономики, бизнес-процесс, стратегии управления качеством, транспортное производство, условия хозяйствования.

Gritsenko Natalia

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor of the Department of Economics, Business and Personnel Management in Transport Ukrainian State University of Railway Transport

ECONOMIC ASPECTS OF PRODUCTION AND BUSINESS PROCESSES IN RAILWAY TRANSPORT

Summary

Today the conditions of functioning of transport enterprises completely changed. The ability of the transport company to adapt faster and easier to changes in market conditions, to offer their services before competitors becomes the main trump card in uncompromising competition. In recent years, there has been a growing interest in Ukraine to develop business plans for transport companies. The implementation of business processes is a complex and cyclical process, effective when

necessary to minimize the impact of the human factor. Notations and description tools are selected based on the stage of the life cycle of the transport company, the availability of resources and readiness for serious personnel decisions. In the conditions of instability of development of global economic processes and directions of economic development of the country the question of increase of efficiency of production keeps the urgency. increasing the efficiency of production is based on the achievements of science and technology, the introduction of new ways of organizing production, improving economic mechanisms for regulating internal processes in the organization and interaction with external actors. The work of the infrastructure complex of the transport company is the basis of efficient operation of the railway transport as a whole and affects the state of financial and economic stability of the transport industry and the level of its competitiveness. The reliability of railway transport, the flexibility of techniques and methods of management of all its links necessary for the effective adaptation of railway transport in a competitive environment is developing dynamically, which determined the direction of this study.

Key words: production process, industries, business process, quality management strategies, transport production, business conditions.

УДК 330.341

Завадських Ганна Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного

Тебенко Віта Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено тенденції та особливості інноваційної діяльності в Запорізькій області. Визначено основні чинники, що стримують інноваційний розвиток регіону. Здійснено аналіз інноваційної активності підприємств та фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Визначено пріоритетні напрями інноваційної діяльності в області. Обґрунтовано передумови підвищення рівня інноваційної активності підприємств Запорізької області, зокрема, на основі впровадження Smart-спеціалізації.

Ключові слова: інновації, інноваційний індекс, регіональна політика, регіональний інноваційний розвиток, інноваційно активне підприємство, інноваційна продукція, Smart-спеціалізація, конкурентоспроможність

Постановка проблеми. Економічна криза, посилена пандемією Covid-19, стрімке зростання безробіття та збідніння населення, ведення військових дій на Сході країни, соціальна напруга в суспільстві, дефіцит фінансових ресурсів держави – всі ці чинники гальмують соціально-економічний розвиток нашої країни. Сукупний негативний вплив означених детермінант на національну економіку спричиняє занепад у суспільстві, посилюючи ризик консервації України як сировинного придатка світової економіки [16, с. 30].

В таких умовах перехід економіки на інноваційну модель розвитку не має альтернатив, оскільки активність в інноваційній сфері наразі є чи не найвагомим фактором економічного росту, модернізації національної економіки, забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та стрімкої динаміки соціально-економічного розвитку. Фундаментом інноваційної моделі розвитку економіки країни має стати активна інноваційна політика регіонів, стимулювання і підтримка якої є стратегічним завданням держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та прикладних аспектів

інновацій та інноваційного розвитку світового господарства присвячені чимало наукових праць М. Андерсона, П. Друкера, К. Макконнелла, Р. Нельсона, М. Портера, Б. Санто, Б. Твісса, С. Уінтера, Р. Фостера, Й. Шумпетера та інших науковців.

Внесок у дослідження рівня розвитку інноваційної діяльності в регіонах України зробили такі вчені, як Ю. Бажал, В. Гейць, А. Карпенко, Л. Нейкова, Л.Федулова та ін. Зокрема, питання необхідності удосконалення існуючої інноваційної політики України шляхом створення і підтримки механізмів кооперативної взаємодії держави, університетів і бізнесових структур висвітлював Ю. Бажал. Інноваційні перспективи України в контексті глобальних постіндустріальних трансформацій вивчав В. Геєць. Особливості інноваційної діяльності в Запорізькій області та чинники, що стримують її розвиток в регіоні досліджував А. Карпенко. Досліджувала поняття «інновація» та визначала особливості управління інноваційним процесом Л. Нейкова. Обґрунтувала проблеми та фактори впливу, а також розробила рекомендації стосовно напрямів підвищення ефективності інноваційної політики

при реалізації концепції неоіндустріалізації Л. Федулова.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених інноваційному розвитку України, аналіз зазначених джерел свідчить про те, що низка питань, пов'язаних з оцінкою інноваційної привабливості регіонів, активізацією інноваційного процесу в регіонах і реалізацією інноваційного потенціалу територій, залишаються невирішеними і потребують поглибленого вивчення.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є дослідження тенденцій інноваційного розвитку Запорізької області, обґрунтування виявлених проблем та факторів, що стримують реалізацію інноваційного потенціалу регіону, а також розробка рекомендацій щодо активізації інноваційних процесів в умовах європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі інновації виступають драйвером формування високотехнологічної економіки, досягнення міжнародної конкурентоспроможності, оскільки вони зумовлюють конкурентні переваги у стратегічних галузях та зміцнюють позиції національних компаній на світовому ринку. У цих умовах надзвичайно важливу роль грає оцінювання спроможності країн до освоєння передових технологій та впровадження пов'язаних з ними як технологічних, так і нетехнологічних інновацій.

Україна представлена у декількох міжнародних рейтингах, які оцінюють інноваційний потенціал та інноваційну спроможність. Найбільш авторитетними є Глобальний індекс інновацій – ГІІ (Global Innovation Index), Індекс інновацій Агентства Блумберг – ІАБ (Bloomberg Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів – ГІКТ (Global Talent Competitiveness Index), Європейське інноваційне табло – ЄІТ (European Innovation Scoreboard). Спроможність України до освоєння передових технологій оцінюється Індексом готовності до передових/проривних технологій, запровадженням ЮНКТАД у 2021 році. (A Frontier Technologies Readiness Index) [12, с. 4].

Нещодавно всесвітня організація інтелектуальної власності оприлюднила щорічний звіт «Global Innovation Index 2021», в якому аналізується інноваційна діяльність 132 країн світу. Глобальний інноваційний Індекс (ГІІ) ранжує світові економіки відповідно до їх інноваційних можливостей. Він складається з 80 показників, згрупованих за вхідними та вихідними інноваційними ресурсами та віддзеркалює різні аспекти інновацій. Найбільш інноваційною країною у 2021 році визнано Швейцарію, за якою в рейтингу слідує Швеція, США, Велика Британія

та Республіка Корея. Україна посідає 49-те місце серед 132 економік, 76-е місце по запровадженню інновацій, 37 місце за результатами інноваційної діяльності [17, с. 183].

В сучасному механізмі інноваційного процесу зростає роль регіональної складової. Інноваційний потенціал регіонів – це основна складова ефективного функціонування підприємств, галузей та є базовою характеристикою їх інноваційної діяльності [2, с. 265]. Регіональний інноваційний розвиток, зазвичай, задекларований в державних і регіональних програмах і проектах програм науково-інноваційного розвитку (наприклад, в «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року» [13, с. 43]).

Запорізька область – це економічно розвинений експортно-орієнтований індустріально-аграрний регіон, що має розвинутий сектор високотехнологічної промисловості (металургійні, машинобудівні та енергогенеруючі підприємства). За результатом моніторингу соціально-економічного стану регіонів України за 2020 рік за напрямом «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця» Запорізька область посіла 6 місце серед 25 регіонів, тоді як в 2019 році була на 10 позиції, тобто спостерігається позитивна динаміка (+ 4 пункти).

В рейтингу конкурентоспроможності міст за 2019/2020 роки, місто Запоріжжя посіло 22-гу сходинку зі значенням індексу конкурентоспроможності міст (ІКМ) 2019/2020 – 42,41 бала. Отже, Запоріжжя належить до групи міст із низьким ІКМ (рис. 1). Якщо порівнювати значення ІКМ для Запоріжжя з результатами географічних сусідів, то поруч знаходяться міста, які належать до груп із низьким та середнім ІКМ. Поруч розташований Херсон, який посів останню 24-ту сходинку (32,62 бала). Результати міста Запоріжжя зумовлені низькими оцінками для більшості компонентів. Найсильніші компоненти: прозорість та відкритість даних (12-те місце). Найслабкішими компонентами є доступ до публічного майна (24-те місце), безпека ведення бізнесу (22-ге місце), підтримка інновацій (22-ге місце), лідерство міської влади (21-ше місце) [1, с. 63]. В структурі загального обсягу витрат на виконання досліджень і розробок (ДіР) в Запорізькій області кошти державного бюджету становили у 2020 році 1,9%, кошти вітчизняних замовників – 33,2% [7, с. 87].

Позитивним трендом для Запорізької області є те, що основним джерелом фінансування наукових досліджень є кошти організацій підприємницького сектора економіки, питома вага якого у 2020 році становила більше, ніж половину загального обсягу фінансування [9]. Слід зазначити, що така тенденція притаманна країнам ЄС,

Таблиця 1

Топ-3 інноваційні економіки у групах країн за рівнем середньодушового доходу у 2020 році

Високододісна група	Дохід вище середнього	Дохід нижче середнього	Низькододісна група
1. Швейцарія	1. Китай	1. В'єтнам	1. Танзанія
2. Швеція	2. Малайзія	2. Україна	2. Руанда
3. США	3. Болгарія	3. Індія	3. Непал

Джерело: [12, с. 6]

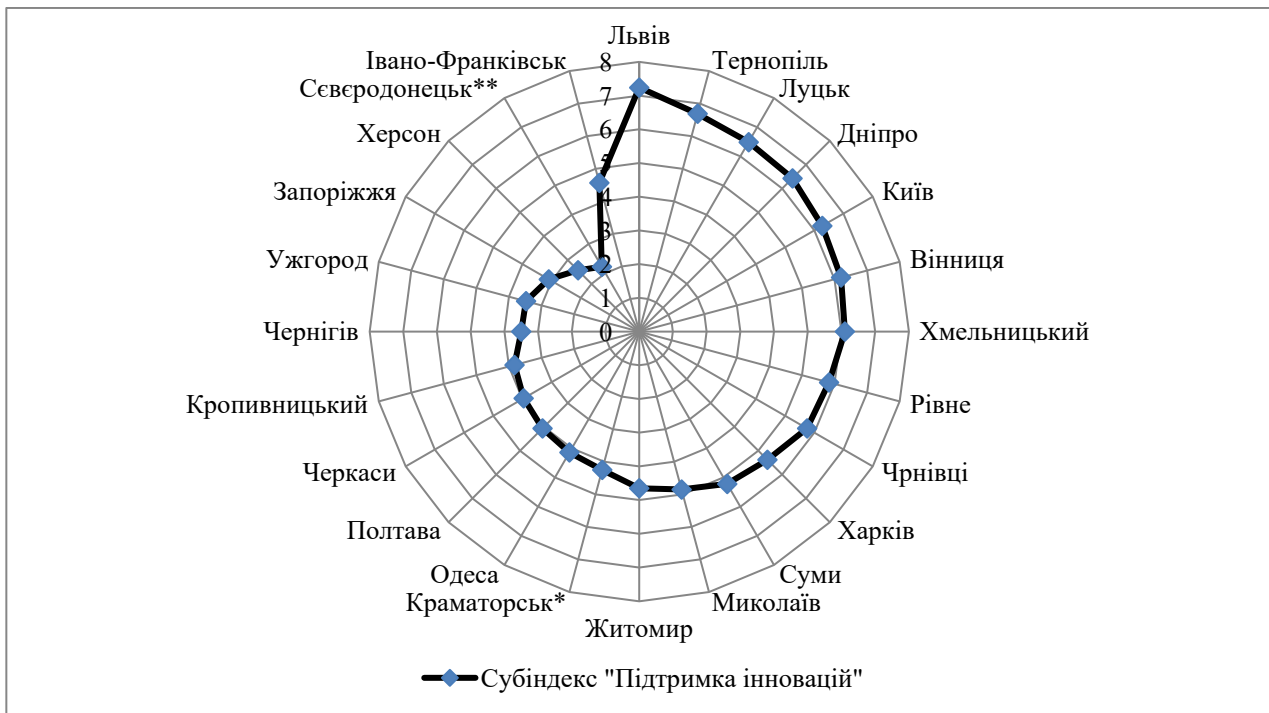

Рис. 1. Рейтинг міст України за субіндексом «Підтримка інновацій» в індексі конкурентоспроможності міст (ІКМ)

Краматорськ* – з березня 2015 року в місті знаходиться Донецька обласна військово-цивільна адміністрація
 Северодонецьк** – з березня 2015 року в місті знаходиться Луганська обласна військово-цивільна адміністрація
 Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [1]

де в середньому близько 60 % загального обсягу фінансування наукових досліджень здійснюється приватним сектором.

Запорізька область має необхідні передумови для розбудови економіки знань, кожна зі складових якої розвинута більшою чи меншою мірою і має вагомий потенціал для розвитку. Проте, наявний науковий потенціал області не завжди використовується ефективно, насамперед, через кризу у науковій сфері та відтік з неї висококваліфікованих спеціалістів, а також через недостатній розвиток регіональної інноваційної системи та взаємодії науково-освітнього та підприємницького середовищ. Щодо структури витрат на виконання наукових досліджень в області, то впродовж 2010–2019 рр. вона суттєво не змінювалась (рис. 2). Найбільшу частку в структурі займали витрати на науково-технічні (експериментальні) розробки, в 2019 році їх частка становила 86,3%.

Разом з тим значно зросла частка витрат на прикладні наукові дослідження (з 7,9% у 2010 році до 12,7% у 2019 році). На сьогоднішній день інноваційна активність підприємств вимірюється декількома показниками: кількістю інноваційно активних підприємств (рис. 3), обсягом реалізованої інноваційної продукції, обсягом інноваційних витрат, кількістю впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції [15, с. 148].

Як показав аналіз динаміки кількості інноваційно активних підприємств, такими в національній економіці залишається дуже невелика кількість підприємств, хоча впродовж

2016–2018 років спостерігалась позитивна динаміка. Частка інноваційно активних підприємств в Україні впродовж останніх 7-и років (2014–2020 рр.) в середньому становила 17,5%, а в Запорізькій області – 20,7%. І хоча середній показник інноваційності підприємств Запорізької області перевищує середній по країні, все ж таки він значно нижче ніж в розвинених країнах світу. Так, в Японії, Німеччині, Франції, Нідерландах та США частка інноваційно активних підприємств за досліджуваний період в середньому становила 75%.

У складній економічній ситуації, що склалася в останні роки, розробка інноваційних продуктів і послуг залишається стратегічно пріоритетним завданням для більшості підприємств, і для багатьох з них інновації є серйозним фактором зростання [4, с. 92]. У 2020 році виробництво інноваційної продукції Запорізької області забезпечували підприємства 4-х галузей промисловості, а саме: харчової, виробництва гумових та пластмасових виробів, металургійного виробництва та машинобудування (рис. 4). Основним видом інноваційної продукції машинобудування є виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів. Ці види продукції забезпечили 75,5% загальних обсягів реалізованої інноваційної продукції галузі.

Найменша частка інноваційної продукції машинобудування припадала на виробництво машин і устаткування (2,0%). Незважаючи на зменшення частки виробництва інноваційного електричного устаткування в загальних обсягах цього виду продукції в Україні, область продо-

Рис. 2. Динаміка структури витрат на виконання наукових досліджень і розробок (ДіР) за видами робіт в Запорізькій області, %

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [9]

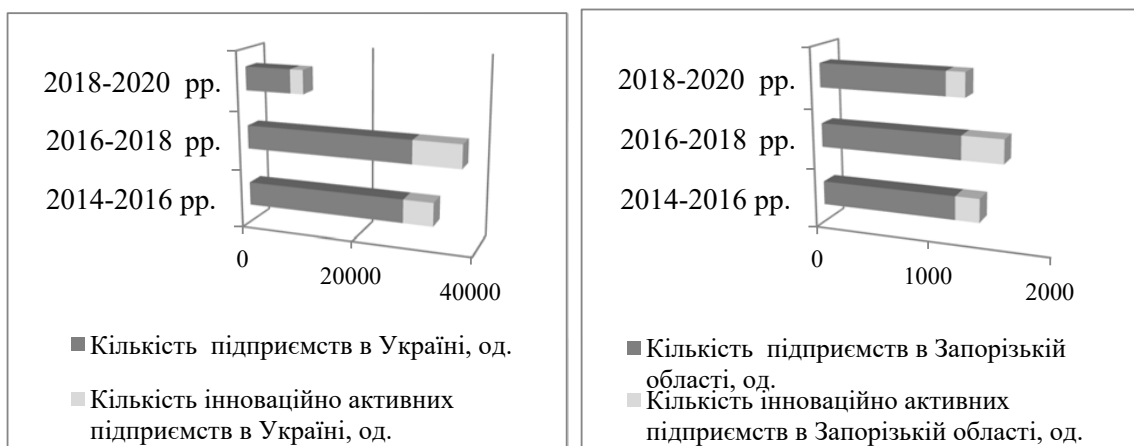

Рис. 3. Динаміка кількості інноваційно активних підприємств в Україні та Запорізькій області

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [7; 8]

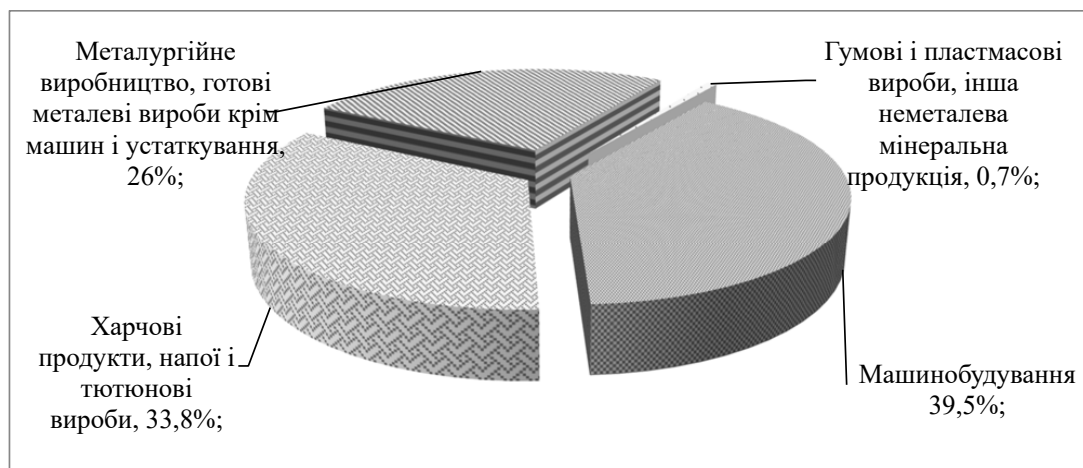

Рис. 4. Структура реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності у Запорізькій області у 2020 році, %

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [7]

вжує роботи значний внесок в його виробництво [13, с. 45].

Промислове виробництво в області є висококонцентрованим. Основними промисловими вузлами є Запорізький промисловий вузол (спеціалізується на виробництвах металургійного циклу

та окремих сфер машинобудування, переважно середньо технологічного); Бердянський промисловий вузол (спеціалізується на виробництві провідів, кабелів і електромонтажних пристроїв, виробництві машин і устаткування для сільськогосподарства, харчовій промисловості); Мелі-

топольський промисловий вузол (спеціалізується на виробництві механізмів та електротехнічного обладнання, алюмінію і виробів з нього, чорних металів та виробів з нього, транспорту, жирів, олії, готових харчових продуктів, швейних виробів та ін.); Енергодарсько-Дніпрорудненський промисловий вузол (спеціалізується на виробництві електроенергії та металургійної продукції) [13, с. 26–27].

Динаміка інноваційної активності промислових підприємств Запорізької області (табл. 2) демонструє поступове (починаючи з 2013 року) зменшення питомої ваги промислових підприємств, що займалися інноваціями. Сума витрат промислових підприємств регіону на інноваційну діяльність максимальною була у 2017 році – 1393360,2 тис. грн., проте вже у 2019 році цей показник знизився до рівня 681707,2 тис. грн. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат промислових підприємств регіону є власні кошти промислових підприємств Запорізької області, а пріоритетним напрямом інноваційних

витрат протягом 2007–2019 років в області було придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (більше 50%).

Варто зазначити, що не всі інноваційно активні підприємства впровадили свої інновації: в 2013 році таких було 62,5%, а у 2019 році – 91,7% (табл. 2, 3).

Наведені в таблиці 3 дані свідчать про те, що динаміка кількості впроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах Запорізької області впродовж 2010–2019 була нестабільною, а починаючи з 2014 року характеризується тенденцією до їх зменшення.

Кількість впроваджених промисловими підприємствами області інноваційних видів продукції також була нестійкою і коливалась від 114 одиниць у 2010 році до 619 одиниць у 2011 році. В 2019 році цей показник був на рівні 141 од. Негативним результатом інноваційної діяльності промислових підприємств регіону є вкрай низька частка інноваційної продукції в обсягах реалізованої продукції області. В 2010 році

Таблиця 2

Динаміка інноваційної активності промислових підприємств Запорізької області, тис. грн.

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Загальна сума витрат	У т.ч. за напрямками					
			дослідження і розробки	з них		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин, обладнання, програмного забезпечення	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
2010	5,3	128595,1	53801,9	49615,6	4186,3	666,0	69861,3	4265,9
2011	27,6	800427,2	77024,6	55376,0	21648,6	252330,0	417987,4	53085,2
2012	29,8	242990,6	66016,7	49274,3	16742,4	283,9	107914,5	68775,5
2013	28,8	298671,5	140190,1	21158,4	119031,7	393,1	129235,9	28852,4
2014	22,9	339943,9	111248,8	33771,3	77477,5	515,2	197073,7	31106,2
2015	20,9	321051,3	123797,2	61744,9	62052,3	359,2	94659,0	102235,9
2017*	19,1	1393360,2	252003,3	138579,4	113423,9	531,4	915464,4	225361,1
2019	19,3	681707,2	136254,5	92861,2	43393,3	99,0	514444,8	30908,9

* Періодичність проведення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства змінена з «річної» на «один раз на два роки», починаючи з 2015 року.

Джерело: [10]

Таблиця 3

Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах Запорізької області

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Кількість впроваджених нових технологічних процесів, од	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Кількість найменш впроваджених інноваційних видів продукції, од	У т.ч. нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2010	4,6	170	21	114	48	3,1
2011	18,3	509	52	619	97	3,2
2012	17,8	114	40	446	156	2,2
2013	18,0	207	48	397	193	2,3
2014	15,9	212	45	611	413	1,7
2015	19,2	114	35	397	290	2,6
2017*	16,8	142	35	319	227	2,4
2019	17,7	156	22	209	141	1,6

* Періодичність проведення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства змінена з «річної» на «один раз на два роки», починаючи з 2015 року.

Джерело: [10]

вона була на рівні 3,1%, а в 2019 знизилась до 1,6%.

Кількість впроваджених технологічних процесів у 2019 році в Запорізькій області в порівнянні з 2017 роком збільшилась на 13 одиниць. Зростання впровадження цих процесів відбулося у 3-х з 5-ти технологічних секторах. Зниження фіксувалось у середньотехнологічному та середньонизькотехнологічному секторах на 3,7% і 6,4 % відповідно (рис. 5).

Ще одним обов'язковим індикатором діяльності наукоємного сегменту економіки є обсяг його експорту. В 2017 році 17 інноваційно активних підприємств Запорізької області експортували до країн Європи інноваційної продукції на суму 1092821 тис. грн. (27% від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції). Нажаль в Україні починаючи з 2018 року цей показник для підприємств промисловості не оприлюднюють через зменшення кількості підприємств, які займаються експортом інноваційної продукції.

Запорізька область не належить до групи-лідерів за активністю інноваційної діяльності, але разом з тим, має значний інноваційний потенціал, оскільки економіка регіону базується на діяльності промислових підприємств. Запорізька область з 2018 року є одним із трьох пілотних регіонів (Харківська, Одеська, Запорізька обл.), де за підтримки Спільного дослідницького центру Європейської Комісії (JRC) запроваджується новий підхід стратегічного планування – Smart-спеціалізація (S3) – концепція та політика інноваційного регіонального розвитку Євросоюзу, яка сприяє економічному зростанню в регіонах через краще розкриття його потенціалу. Smart-спеціалізація або розумна децентралізація – це фактично новий інструмент регіональної політики. Це побудова локальних економік знань та інновацій з подальшою конкуренцією між ними. Варто зазначити, що до початку реформи децен-

тралізації на території Запорізької області існувало 299 базових місцевих рад, більшість з яких були дотаційні, неспроможні забезпечити належний рівень життя в громадах.

Відповідно до перспективного плану формування територіальних громад Запорізької області, створено 67 спроможних територіальних громад (5 з яких є територіальні громади міст обласного значення) [3, с.44]. Запорізька область з 2018 року стала пілотною з розробки Smart-спеціалізації. Протягом 2019 року фахівці обласної адміністрації працювали з експертами Європейської комісії над реалізацією першого етапу розробки стратегії Smart-спеціалізації (S3), зокрема проведення кількісного та якісного аналізу та визначення напрямів розвитку S3. За цей час було проведено комплексний аналіз даних за методикою ЄС щодо усіх галузей економіки регіону. Український інститут міжнародної політики та Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України продовжують у 2020 році надавати консультаційну підтримку для пілотних областей. Результатом розробленої Smart-спеціалізації буде підтвердження від Європейської комісії та приєднання Запорізької області до платформи Smart-спеціалізації Європейського Союзу [10].

З метою активізації інноваційної діяльності в регіоні Планом заходів на 2021–2023 роки з реалізації «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року» [11, с. 22] передбачено наступні заходи:

- створення та розвиток індустріальних парків (зокрема індустріального парку «Мелітополь») та інших просторових форм організації бізнесу;
- розвиток коопераційних зв'язків шляхом створення кластерів у різних сферах діяльності (туристичних, аграрних, харчових, промислових тощо);
- підтримка функціонування регіонального кластеру «Інжиніринг. Автоматизація. Машино-

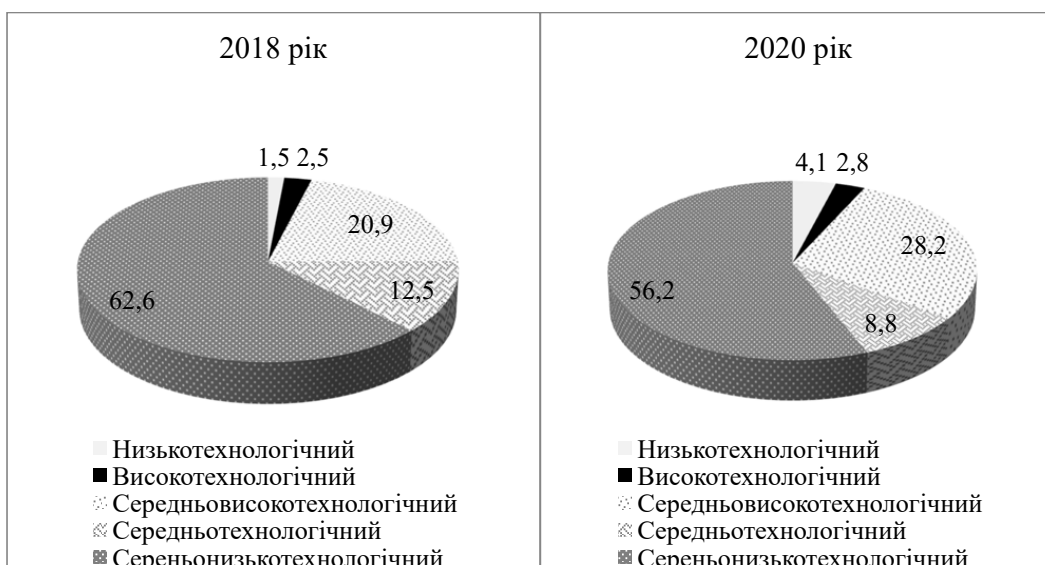

Рис. 5. Структура впроваджених нових технологічних процесів промисловими підприємствами за технологічними секторами у Запорізькій області, %

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [6; 9; 10; 12]

будування. Металургія» з метою розвитку сектору промислового хай-тек та популяризації технологій 4.0.

Отже практична реалізація принципів Smart-спеціалізації виступає основним критерієм забезпечення інноваційного розвитку Запорізького регіону.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами моніторингу соціально-економічного стану регіонів України за 2020 рік за напрямом «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця» Запорізька область посіла 6 місце серед 25 регіонів країни. Отже за активністю інноваційної діяльності Запорізька область не належить до групи-лідерів хоча має значний інноваційний потенціал, в основі якого розвинутий сектор високотехнологічної промисловості. У 2020 році виробництво інноваційної продукції Запорізької області забезпечували підприємства профільних галузей економіки регіону: харчової, виробництва гумових та пластмасових виробів, металургійного виробництва та машинобудування. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат промислових підпри-

ємств є власні кошти промислових підприємств Запорізької області, а пріоритетним напрямом інноваційних витрат впродовж 2010–2019 років в області було придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Результати інноваційної діяльності залишаються дуже низкими, зокрема за питомою вагою реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової.

Основними причинами, що стримують інноваційний розвиток Запорізької області є недостатнє фінансування, низький рівень інноваційної активності підприємств, тривалий термін окупності нововведень, недостатній рівень стимулювання інноваційної активності, відсутність консолідованих зусиль громади, бізнес-структур, влади і наукових установ щодо ефективної співпраці і пошуку інноваційних підходів до розвитку регіону. В таких умовах впровадження принципів Smart-спеціалізації є вкрай актуальним завданням, оскільки саме на її засадах можливо розблокувати регіональний потенціал для структурних і технологічних змін, а також промислової модернізації на інноваційних засадах.

Література:

1. Аналітичний звіт індекс конкурентоспроможності міст 2019/2020 Частина 2. Профілі міст. ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» (ІЕД) в рамках програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» через субконтракт з компанією Info Sapiens, 2021. 424 с.
2. Добрянська Н.А. Регулювання регіонального інноваційного розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 263–270.
3. Завадських Г.М. Вплив децентралізації на соціально-економічний розвиток ОТГ Запорізької області. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2021. № 1 (43). С. 36–45.
4. Завадських Г.М., Тебенко В.М. Перспективи інноваційного розвитку. Abstracts of VI International Science Conference «Innovative technologies in science and practice». October 26–28. 2021, Haifa. P. 92–96.
5. Інноваційна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша, Рожкова Л.В., Коваленко О.В. К.: УкрІНТЕІ, 2020. 45 с.
6. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2020 рік. Міністерство розвитку громад та територій України, Директорат регіональної політики, 2021. 88 с.
7. Наукова та інноваційна діяльність України за 2020 рік. Статистичний збірник Київ : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2021. 243 с.
8. Наукова та інноваційна діяльність України за 2018 рік. Статистичний збірник Київ : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2019. 108 с.
9. Офіційний сайт Головного управління статистики в Запорізькій області. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Запорізької обласної адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/51366/zaporizka-oblast-gotujetsya-do-drugogo-etapu-rozrobki-strategiji-smart-spetsializatsiji.html>.
11. План заходів на 2021–2023 роки з реалізації «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року», 2020. 115 с.
12. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: Науково-аналітична записка / Т.В. Писаренко, Т.К. Курянда, Т.К. Кваша та ін. Київ : Укр ІНТЕІ, 2021. 39 с.
13. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року: Затв. рішенням обласної ради від 12.12.2019 № 134, 2019. 148 с.
14. Тебенко В.М., Андрєєва Л.О., Лисак О.І. Інноваційна складова підприємницької діяльності в аграрній сфері. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. Мелітополь : Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2020. № 2 (42). С. 92–101.
15. Тебенко В.М. Проблеми та тенденції інноваційного розвитку промислових підприємств України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2018. № 2 (37). С. 146–153.
16. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.
17. Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Lorena Rivera Leyn and Sacha Wunsch-Vincent Editors. Global Innovation Index 2021 Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis WIPO, 2021. 226 p.

Завадских Анна Николаевна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности
Таврического государственного агротехнологического университета
имени Дмитрия Моторного

Тебенко Вита Николаевна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности
Таврического государственного агротехнологического университета
имени Дмитрия Моторного

ПЕРСПЕКТИВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ**Аннотация**

Исследованы тенденции и особенности инновационной деятельности в Запорожской области. Определены основные факторы, сдерживающие инновационное развитие региона. Осуществлен анализ инновационной активности предприятий и финансового обеспечения инновационной деятельности. Определены приоритетные направления инновационной деятельности в области. Обоснованы предпосылки повышения уровня инновационной активности предприятий Запорожской области, в частности на основе внедрения Smart-специализации.

Ключевые слова: инновации, инновационный индекс, региональная политика, региональное инновационное развитие, инновационно активное предприятие, инновационная продукция, Smart-специализация, конкурентоспособность

Zavadskykh Hanna

PhD, Associate Professor,
Associate Professor Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities
Dmytro Motornyi Taurian State Agrotechnological University

Tebenko Vita

PhD, Associate Professor,
Associate Professor Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities
Dmytro Motornyi Taurian State Agrotechnological University

INNOVATIVE DEVELOPMENT PROSPECTS OF ZAPORIZHZHIA REGION**Summary**

Trends and features of innovative activity in the Zaporizhia region were investigated. The main factors hindering the innovative development of the region were identified. The analysis of innovative activity of the enterprises and financial maintenance of innovative activity was carried out. The priority directions of innovative activity in the region have been determined. Prerequisites for increasing the level of innovation activity of enterprises in the Zaporizhia region, in particular on the basis of the introduction of Smart-specialization, were substantiated.

Key words: innovation, innovation index, regional policy, regional innovation development, innovatively active enterprise, innovative products, Smart specialization, competitiveness.

УДК [336.143:36](477)

Західна Оксана Романівнакандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка**Круглякова Віра Володимирівна**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка**Корж Марта Андріївна**студентка
Львівського національного університету імені Івана Франка

АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті проаналізовано ефективність формування та реалізації бюджетної політики на підставі аналізу витрат державного бюджету на соціальні потреби та їх виконання. Окреслено теоретичні основи щодо форм та джерел фінансування і фінансового забезпечення системи соціального захисту. Визначено проблеми, які стосуються бюджетного фінансування системи соціального захисту населення, на основі попереднього аналізу напрямів бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні. Досліджено існуючі проблеми у сфері соціального забезпечення та наголошено на необхідності трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком. У дослідженні акцентовано на детальному розгляді структури видатків соціального спрямування у зведеному бюджеті України із метою подальшого аналізу стану реалізації соціальних пріоритетів бюджетної політики.

Ключові слова: бюджетна політика, соціальна політика, соціальні видатки, зведений бюджет, державний бюджет, соціальне забезпечення, фінансування соціального забезпечення.

Постановка проблеми. Одним із компонентів стабільного функціонування суспільства є надання соціальних послуг. Важливе значення має пристосування соціальної політики до обмежених фінансово-матеріальних ресурсів та впровадження реформ, які дають змогу втілювати в життя принципи соціальної справедливості і забезпечити постійне підвищення добробуту населення. На даний час, ринкова економіка України є соціально орієнтованою. Внаслідок цього посилюється значення та ролі соціальної функції держави, спрямованої на забезпечення високих стандартів рівня й якості життя населення, все більшого значення набуває ефективна державна бюджетна політика, яка забезпечує створення необхідного середовища для успішного функціонування та розвитку соціальної сфери. Державні фінансові ресурси, задіяні у фінансуванні соціальної сфери, суттєво впливають на регулювання соціальних відносин в країні. Якщо ж бюджетні ресурси є обмеженими, а підвищення рівня та якості життя населення залишається необхідним, виникає об'єктивна потреба в узагальненні та систематизації підходів до застосування методів формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері, підвищення ефективності їх використання в контексті забезпечення соціального розвитку.

Постановка завдання. На основні вищезазначеного, можна окреслити, що основним завданням дослідження є оцінка ефективності формування бюджетної політики в соціальній сфері на підставі аналізу видатків державного бюджету на соціальні потреби та їх фактичного виконання.

Теоретико-методологічні засади формування та реалізації бюджетної політики розглядають-

ся в працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: О. Василик, К. Павлюк, Л. Штефан [4], В. Федосов, С. Юрій, Н. Овчарова [6] та ін. Проблеми соціальної сфери, особливості її розвитку та фінансування досліджують такі вчені, як: Т. Боголиб, І. Боярко, О. Гордей, І. Смирнова [7] та ін. Вклад учених у дослідження актуальних питань функціонування соціальної сфери є дуже вагомим, але сьогодні не достатня увага приділяється аналізу виконання бюджетних витрат. Існує об'єктивна потреба у комплексному обґрунтуванні питань, пов'язаних з оцінкою ефективності бюджетної політики враховуючи особливості функціонування соціальної сфери та її вплив на рівень та якість життя населення. Наявність цих та інших проблем обумовило вибір теми дослідження та її актуальність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та реалізація державної бюджетної політики в соціальній сфері залежать від базових важелів – фінансових стандартів і нормативів. Завдяки їм, здійснюється обґрунтування та визначення пріоритетних напрямів державної бюджетної політики в соціальній сфері, забезпечення реалізації її стратегічної мети. Окрім того дані важелі використовуються як база для обчислення державних видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів, міжбюджетних відносин, розроблення державних та місцевих програм соціального розвитку.

Проаналізуємо ефективність формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері можна здійснити на підставі аналізу витрат державного бюджету на соціальні потреби та їх виконання. З метою оцінки питомою ваги державних витрат на соціальні потреби проаналізу-

емо структуру видатків державного бюджету за 2018–2021 рр. (табл. 1).

На підставі наведених даних ми можемо зробити висновок, що протягом 2018–2020 рр. відбулося зростання витрат в абсолютній величині на 282,6 млрд. грн. Найбільше зростання витрат відбулося у 2020 р.: номінальне зростання видаткової частини загального фонду державного бюджету, порівняно з попереднім роком, складало 212,9 млрд. грн. або 16,5%. Це обумовлене, в першу чергу, збільшенням соціальної складової бюджету та видатковою частиною на охорону здоров'я у зв'язку із пандемією коронавірусу.

Протягом 2018–2021 рр. найбільш вагомими в структурі загального фонду залишалися видатки з надання трансфертів місцевим бюджетам,

соціального захисту та соціального забезпечення, громадського порядку, безпеки та судової влади, загальнодержавних функцій, економічної діяльності та освіти. При цьому абсолютне зростання соціальних витрат відбувається пропорційно до зростання загальної суми видатків і відповідно значно не позначається на зміні їх структури.

На підставі вищепроведеного дослідження можна зазначити, що витрати соціальної спрямованості займають значну питому вагу серед витрат державного бюджету. Проте, для більш детального аналізу ефективності формування бюджетної політики в соціальній сфері вважаємо за доцільне зупинитися на виконанні видатків державного бюджету (табл. 2).

Таблиця 1

Аналіз структури видатків державного бюджету за 2018–2021 рр.

Показники	2018		2019		2020		2021*	
	Сума, млрд. грн	Питома вага, %	Сума, млрд. грн	Питома вага, %	Сума, млрд. грн	Питома вага, %	Сума, млрд. грн	Питома вага, %
Всього	1006,6	100	1075,1	100	1288,0	100	960,8	100
З них:								
Загальнодержавні функції	182,5	18,1	138,9	12,9	163,8	12,7	144,9	14,8
Оборона	130,2	12,9	106,6	10,6	120,4	9,3	111,2	11,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	89,7	8,9	142,4	14,1	157,7	12,2	79,8	8,3
Економічна діяльність	75,7	7,5	72,2	7,1	168,8	13,1	114,4	11,9
Охорона навколишнього природного середовища	5,4	0,5	6,3	0,6	6,6	0,5	3,4	0,4
Охорона здоров'я	23,9	2,4	38,6	3,8	124,9	9,7	109,7	11,4
Духовний і фізичний розвиток	10,4	1,0	10,0	0,9	9,8	0,8	9,8	1,1
Освіта	44,7	4,4	51,7	5,1	52,9	4,1	44,1	4,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	151,2	15,0	218,6	21,7	322,7	25,1	241,7	25,2
Кошти, що передаються до бюджетів інших рівнів	309,9	30,7	260,3	25,9	160,2	12,4	120,8	12,6

Джерело: складено авторами на основі джерел [1; 2]

* - дані за 2021 узяті станом на 01.10.2021 р.

Таблиця 2

Інформації щодо відсотків виконання державного бюджету за видатками у 2018–2020 рр. (%)

Показники	Роки		
	2018	2019	2020
Всього:	99,4	96,5	109,0
З них:			
Загальнодержавні функції	90,4	93,6	62,4
Оборона	99,9	99,4	101,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	100,1	99,4	104,6
Економічна діяльність	96,5	93,1	136,5
Охорона навколишнього природного середовища	97,7	92,0	89,4
Охорона здоров'я	81,1	97,1	108,7
Духовний і фізичний розвиток	96,9	92,5	102,1
Освіта	105,6	98,0	94,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	99,7	105,4	102,8
Кошти, що передаються до бюджетів інших рівнів	99,8	91,1	101,9

Джерело: складено авторами на основі джерел [2; 3]

Спостерігаємо наявність відхилень майже за всіма запрогнозованими показниками, що свідчить про неефективність макроекономічного прогнозування за основними показниками та відсутність чітких макроекономічних орієнтирів. Бюджетна політика в такому випадку є неефективною, оскільки негативний вплив дане явище справляє, першочергово, на бюджетне прогнозування, а це, в свою чергу, унеможливорює виконання державою свої соціальних функцій на достатньому рівні.

Проте, на підставі даних таблиці ми можемо зробити висновок про ефективність витрачання бюджетних коштів на соціальні потреби, оскільки за період дослідження найбільше виконання та навіть перевиконання державного бюджету за видатками простежується саме за статтями бюджету, що мають соціальну спрямованість (табл. 2).

Варто зазначити, що виконання та перевиконання запланованих показників бюджетних видатків у 2019 та 2020 і за іншими галузями соціальної сфери: охороною здоров'я, освітою, духовний та фізичний розвиток тощо пов'язане, насамперед, із пандемією коронавірусу. Так, у 2020 р. заплановані показники бюджетних видатків за вказаними галузями були виконані відповідно на 108,7%, 94,8 та 102,8%.

Державна бюджетна політика впливає на розвиток соціальної сфери через механізм її фінансування як безпосередньо з державного бюджету, так і опосередковано через місцеві бюджети. Відповідно, важливим методом механізму формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері є бюджетне регулювання, за допомогою якого здійснюються роз-

поділ та перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів, а також між різними галузями соціальної сфери, державними цільовими програмами в соціальній сфері тощо. Важливість цього методу обумовлена тим, що частка соціальних видатків в Україні, яка реалізується на місцевому рівні, на 45% фінансується з державного бюджету через міжбюджетні трансферти [4, с. 893].

Не зважаючи на те, що у 2019 році показник виконання бюджету через міжбюджетні трансферти зменшився до 91,1% з 99,8% у 2018 р., у 2020р. цей показник зріс до 101,9%.

Формування та реалізація бюджетної політики в соціальній сфері тісно пов'язані з рівнем державної централізації національного продукту в бюджеті та цільових фондах, а також з його подальшим розподілом. Гранічний рівень показників перерозподілу ВВП через зведений бюджет і позабюджетні фонди в Україні визначається в бюджетній резолюції та фактично реалізується при формуванні доходів та видатків державного бюджету [4, с. 893].

Проаналізуємо динаміку часток видатків на фінансування соціального забезпечення в структурі видатків зведеного та державного бюджетів у 2018–2021 рр. (рис. 1).

Значна частка перерозподіленого ВВП спрямовується саме на фінансування соціальної сфери. Так, питома вага видатків зведеного бюджету, що спрямовується на фінансування соціального забезпечення, у 2021 р. склала близько 25,15%. Із рис. 1 видно, що частки видатків соціального спрямування за 2021р. у зведеному та державному бюджетах є високими, проте, якщо у державному бюджеті цей показник стабільно

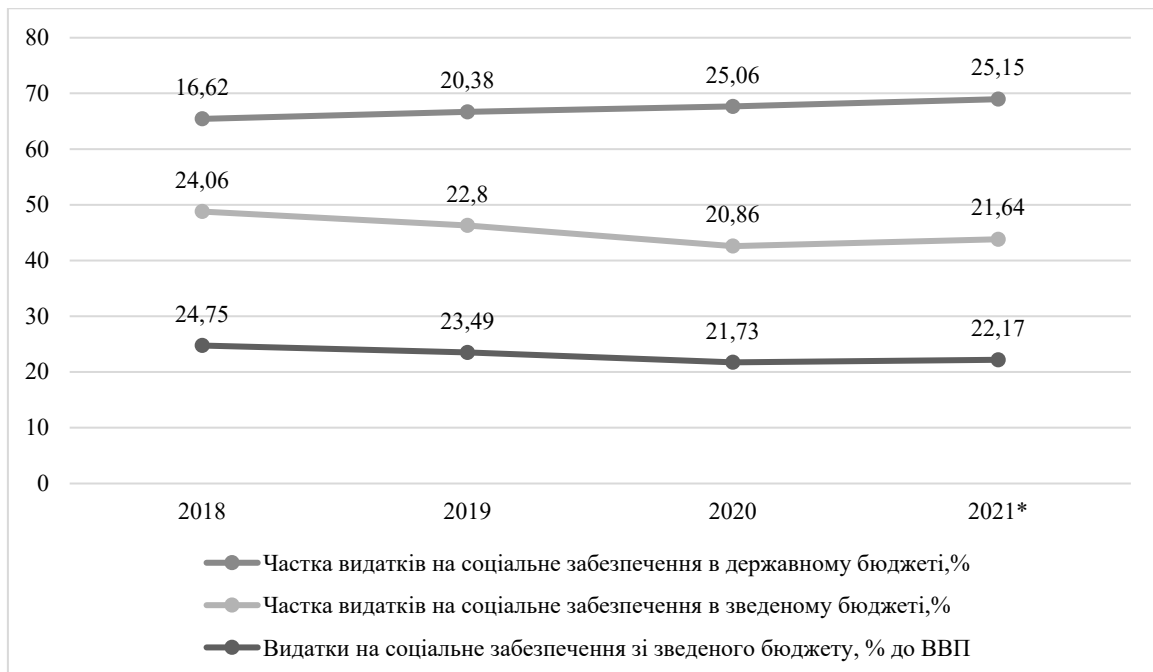

Рис. 1. Динаміка часток видатків на фінансування соціального забезпечення в структурі видатків зведеного та державного бюджетів у 2018–2021 рр.

Джерело: складено авторами на основі джерела [2; 5]

* - дані за 2021 узяті станом на 01.10.2021 р.

зростав протягом цього періоду, то у зведеному бюджеті значно знизився у 2020 р., після чого зріс у 2021 р. на 0,78%.

Із метою подальшого аналізу стану реалізації соціальних пріоритетів бюджетної політики розглянемо більш детально структуру видатків соціального спрямування у зведеному бюджеті України в 2021 р. станом на 1 жовтня. Можна відзначити, що найбільшу питому вагу серед видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу складають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (22,17%) й освіти (18,24%). Найменшу частку соціальних видатків складають видатки на духовний та фізичний розвиток (2,38%) [5].

Найбільша питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення обумовлена першочерговістю фінансування соціальних послуг, спрямованих на забезпечення основних державних соціальних гарантій для окремих верств населення. Така структура бюджетних виплат обумовлена характерним для України погіршенням демографічної ситуації, яка виявляється в несприятливій динаміці смертності та тривалості життя населення, старінні населення, погіршенні його певних якісних характеристик [4, с. 895].

Сучасні зміни в економіці супроводжуються зростанням соціальних ризиків, що спонукає до необхідності впровадження інструментарію, який надав би можливість визначати ефективність державних видатків та дозволив би коригувати обсяги фінансування програм соціально-економічного розвитку, не зачіпаючи інтересів суспільства. Зазначимо, що через відсутність чіткої критеріальної основи оцінки розвитку соціальної сфери, оцінити ефективність бюджетних видатків в соціальній сфері досить складно. Стає неможливим точно порівняти результати функціонування різних галузей соціальної сфери, різних програм бюджетних видатків. Окрім цього, простої оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері є недостатньо, важливо оцінити також її динаміку.

Зважаючи на особливості формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері, вважаємо за доцільне основні фактори, що спричиняють низьку ефективність бюджетної політики, згрупувати в розрізі таких основних груп:

- фактори обумовлені специфікою функціонування соціальної сфери (вплив економічних, демографічних, політичних, демографічних та ін. факторів; наявність часових лагів; складність оцінювання соціальних ефектів);

- фактори обумовлені недоліками функціонування соціальної сфери (відсутність єдиної цілісної концепції розвитку галузей соціальної сфери; невизначеність соціальних стандартів і нормативів та їх невідповідність існуючим потребам; недосконалість організаційно-правових форм закладів соціальної сфери, застаріла матеріальна база; проблеми цінового (тарифного) регулювання; недофінансування соціальної сфери та інші);

- фактори безпосередньо пов'язані з формуванням та реалізацією державної бюджетної політики в соціальній сфері (недосконалість програмно-цільового методу; неефективність ме-

ханізмів розподілу міжбюджетних трансфертів; нецільове та неефективне використання бюджетних коштів, в тому числі внаслідок необґрунтованих управлінських рішень; недосконалість системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування та прогнозування; обмеженість доступу громадськості до інформації про бюджет; недосконалість системи зовнішнього та внутрішнього контролю) [6].

Однією з найбільших проблем системи соціального забезпечення є неефективність вітчизняної системи соціальних пільг. Так, в Україні згідно з чинним законодавством пільги надаються за категоріальним принципом, тобто громадяни отримують їх у результаті приналежності до тієї чи іншої пільгової категорії громадян. При цьому не враховуються доходи і матеріальний добробут пільговика та його родини, оскільки пільги цим категоріям надаються без попередньої перевірки рівня їх доходів чи засобів існування, а розмір пільг встановлюється залежно від категорії отримувача. Як наслідок, частка осіб, які отримують соціальну допомогу, серед тих, хто не належить до числа бідних за критерієм поточних доходів, навіть перевищує кількість отримувачів серед бідних. Також серед проблем у системі пільг слід назвати відсутність єдиного законодавства, що регулювало б сферу надання та отримання пільг – ця сфера регулюється багатьма законодавчими актами. Однією з проблем сьогодні є й відсутність політичної волі та політичного розуміння необхідності поглиблення та завершення соціальної, в першу чергу, пенсійної реформи. Це зумовлено хронічною нестачею коштів у пенсійних та інших фондах, та неефективне або нецільове використання їх. Також в системі соціального забезпечення є велика низка проблем наступного характеру: низька адресність соціальних пільг; невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити; залишкове фінансування медичного забезпечення, що не дозволяє підтримувати систем медичного захисту на належному рівні [7, с. 210].

Отже, виходячи з вищевказаного виділимо основні проблеми фінансування соціального захисту в Україні:

- перманентний дефіцит Пенсійного фонду, збільшення кількості пенсіонерів, велика частка пенсійних видатків у ВВП (18%);

- неспроможність за рахунок коштів бюджету забезпечити якісне надання медичних послуг;

- низька адресність соціальних пільг, відсутність єдиного законодавчого акту, який би регулював систему надання соціальних пільг, невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити.

Однак, усі перелічені проблеми можна вирішити через розробку ефективного механізму, який міститиме:

1. Відхід від категоріального принципу надання пільг і орієнтація пільг на конкретну людину. Надання пільг лише після перевірки доходів людини, надання пільги лише за умови, що цей дохід є нижчим за середній.

2. Заборону на введення нових пільг, законодавче встановлення конкретного джерела фінан-

сування для кожного виду пільг, введення обмеження «одна людина – одна пільга».

3. З метою зменшення видаткової частини Пенсійного Фонду, введення максимального розміру пенсії за віком, детінізацію заробітної платні, що дозволить збільшити базу для нарахування пенсійних внесків.

4. Запровадження обов'язкового медичного страхування, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет та водночас обмежити можливість покривати інші бюджетні видатки за рахунок видатків на охорону здоров'я.

Що стосується стратегії розвитку соціальної політики, то Міністерством соціальної політики основними напрямками розвитку було визначено наступні [7, с. 211]:

- створення екологічно та соціально безпечних умов життя;
- захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів;
- обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення;
- погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат;
- розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді тощо.

Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно випливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудова відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основного складника – робочої сили. У зв'язку із цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщен-

ня акцентів із регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі [7, с. 211].

Висновки з проведеного дослідження. У даному дослідженні проаналізовано ефективність формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері на підставі аналізу витрат державного бюджету на соціальні потреби та їх виконання. Дані показники є доволі значними, проте не зважаючи на доволі великий обсяг соціальних видатків, низькою й надалі залишається якість соціальних послуг в Україні. Що стосується вітчизняної системи соціальних пільг, то вона є неефективною через категоріальний принцип їх надання.

Авторами визначено найбільш ефективні способи вирішення існуючих проблем та ризиків з метою забезпечення ефективного функціонування соціальної сфери. Ми прослідковуємо низку негативних тенденцій, які вимагають невідкладних заходів для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України. Серед таких заходів можна виділити: забезпечення пропорційності ефекту від здійснених витрат, встановити статистично значимий зв'язок між обсягами бюджетного фінансування соціальної сфери та отриманим соціально-економічним ефектом, забезпечення достатнього ступеня розробленості методичних засад щодо оцінки реалізації державних цільових програм в соціальній сфері, створення системи заходів, направлених на забезпечення розвитку державно-приватного партнерства в соціальній сфері.

На підставі викладеного зазначимо, що для ефективного функціонування бюджетної політики у сфері соціальних видатків необхідно проаналізувати цілий комплекс взаємопов'язаних об'єктивних причин, що обумовлені особливостями функціонування соціальної сфери, запровадити єдину цілісну концепції розвитку соціальної сфери та, відповідно, напрацювати скоординовану державну бюджетну політику у цій сфері.

Література:

1. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2018–2020 рр. *Газета Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр»*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2021>.
2. Видатки Державного бюджету України 2018–2021 рр. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>
3. Річні звіти про виконання Державного бюджету України за 2018–2020 рр.
4. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2020-rik>.
5. Штефан Л.Б. Сучасний стан реалізації державної бюджетної політики України в соціальній сфері. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв, 2016. № 10. С. 892–895.
6. Видатки Зведеного бюджету України 2018–2021 рр. Мінфін. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
7. Овчарова Н.В. Оцінка ефективності бюджетної політики в соціальній сфері. *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2014. № 1. С. 159–169.
8. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л.А. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 205–212.

Захидна Оксана Романовна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджмента
Львівського національного університету імені Івана Франка

Круглякова Вера Владимировна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджмента
Львівського національного університету імені Івана Франка

Корж Марта Андреевна

студентка
Львівського національного університету імені Івана Франка

АНАЛИЗ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ РАСХОДОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Аннотация

В статье проанализирована эффективность формирования и реализации бюджетной политики на основании анализа расходов государственного бюджета на социальные нужды и их выполнение. Обозначены теоретические основы форм и источников финансирования и финансового обеспечения системы социальной защиты. Определены проблемы, касающиеся бюджетного финансирования системы социальной защиты населения, на основе предварительного анализа направлений бюджетного финансирования социального обеспечения в Украине. Исследованы существующие проблемы в сфере социального обеспечения и отмечена необходимость трансформировать функции государства в управлении социальным развитием. В исследовании акцентировано на детальном рассмотрении структуры расходов социальной направленности в сводном бюджете Украины с целью дальнейшего анализа состояния реализации социальных приоритетов бюджетной политики.

Ключевые слова: бюджетная политика, социальная политика, социальные расходы, сводный бюджет, государственный бюджет, социальное обеспечение, финансирование социального обеспечения.

Zakhidna Oksana

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Financial Management
Ivan Franko National University of Lviv

Kruglyakova Vira

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Financial Management
Ivan Franko National University of Lviv

Korzha Marta

Student
Ivan Franko National University of Lviv

ANALYSIS OF BUDGET POLICY OF UKRAINE IN THE FIELD OF FORMATION AND USE OF GOVERNMENT EXPENDITURE OF THE SOCIAL SPHERE

Summary

The article analyzes the effectiveness of the formation and implementation of budget policy based on the analysis of state budget expenditures on social needs and their implementation. Theoretical bases concerning forms and sources of financing and financial maintenance of system of social protection are outlined. Problems related to budget financing of the social protection system have been identified on the basis of a preliminary analysis of the directions of budget financing of social security in Ukraine. The existing problems in the field of social security are studied and the need to transform the functions of the state in the management of social development is emphasized. The study focuses on a detailed consideration of the structure of social expenditures in the consolidated budget of Ukraine in order to further analyze the state of implementation of social priorities of budget policy.

Key words: budget policy, social policy, social expenditures, consolidated budget, state budget, social security, social security financing.

УДК 352:336.1

Західна Оксана Романівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка

Скидан Уляна Іванівна
студентка
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано та визначено сутність поняття “фінансове забезпечення об'єднаних територіальних громад” згідно різних поглядів вчених та запропоновано узагальнене визначення. Досліджено динаміку кількості створених територіальних громад в Україні протягом періоду реформи децентралізації. Розглянуто склад доходів об'єднаних територіальних громад згідно чинного законодавства. Представлено динаміку обсягів бюджетних маневрів базової та реверсної дотації територіальним громадам. З'ясовано проблеми фінансового забезпечення територіальних громад та запропоновано шляхи та напрямки їх вирішення.

Ключові слова: територіальна громада, фінансове забезпечення, бюджет, дотація, субвенція, місцевий бюджет.

Постановка проблеми. Сьогодні місцеві фінанси відіграють надзвичайно важливу роль у суспільстві, оскільки саме вони є об'єктивною формою економічних відносин на рівні адміністративно – територіальних одиниць, а також основним рушієм соціально – економічного розвитку регіонів. Так, в рамках проведення реформи децентралізації місцеві фінанси модифікувалися в специфічну сферу фінансових відносин – фінанси об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Таке перевтілення є досить позитивним, адже кожна ОТГ має можливість самостійно управляти своїми коштами та витратити їх на цілі, які є корисними для її регіону.

Звичайно, створення ОТГ спричинило виникнення і негативних наслідків, які на сьогодні вагомо відчутні насамперед для бюджету України. Адже, не всі ОТГ мають змогу самостійно забезпечити виконання базових функцій в своєму регіоні. Тому, актуальність даного дослідження зумовлена визначенням проблем фінансового забезпечення територіальних громад та пошуком

альтернативних джерел покращення фінансового забезпечення ОТГ.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у дослідженні проблем фінансового забезпечення територіальних громад та пошук оптимальних шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанням фінансового забезпечення територіальних громад займається багато науковців та економістів в усьому світі. Як ніколи актуальною є ця тема досліджень і серед українських вчених. Тому доцільно розглянути особливості їх трактування сутності “фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад” (табл. 1).

Проаналізувавши роботи вчених, визначивши плюси й мінуси кожного з зазначених трактувань, вважаємо за доцільне визначити фінансове забезпечення розвитку територіальних громад як сукупність заходів по виявленню, залученні, накопиченні, мобілізації та оптимізації фінансових ресурсів територіальних громад, а також фінансо-

Таблиця 1

Сутність поняття “фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад” згідно різних поглядів вчених

№ п/п	Вчений	Сутність
1	Мельничук Н.	сукупність фінансових ресурсів, які зосереджуються у фондах, та, використовуючи які органи місцевого самоврядування виконують покладені на них функції
2	Гончаренко М.	сукупність заходів спрямованих на мобілізацію наявних, та виявлення і залучення потенційних фінансових ресурсів місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, місцевої громади, а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансових основ для економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів.
3	Панасюк Л	сукупність заходів щодо акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою створення умов, що сприяють ефективному здійсненню економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм та запобіганню і усуненню порушень при використанні фінансових ресурсів
4	Долженко І. І.	питання фінансової забезпеченості розвитку сільської території містить у собі, по-перше, характеристику наявності відповідних фінансових ресурсів для його забезпечення, по-друге, визначення спроможності місцевих органів влади виконувати законодавчо визначені та покладені на них обов'язки

Джерело: розроблено автором за даними [4; 6; 8]

вих ресурсів інвесторів та благодійників, шляхом виконання покладених на них обов'язків, метою якого є реалізація економічних, соціальних та адміністративних програм, спрямованих на розвиток конкретної територіальної громади, що в результаті має призвести до покращення рівня життя населення даної території, розвитку її економіки, та економіки регіону та країни в цілому [5].

З метою сприяння розвитку місцевого самоврядування та його реформування Урядом України у квітні 2014 р. було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [11]. Це стало визначальним етапом щодо процесу децентралізації, яка містить у собі передачу повноважень та фінансів від держави до органів місцевого самоврядування [2]. Результатом такої реформи стало підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів.

У 2020 році було завершено формування нового адміністративно-територіального устрою. У державному бюджеті на 2021 рік прями міжбюджетні відносини встановлено з 1438 громадами. Динаміка формування об'єднаних територіальних громад в Україні за період реформи децентралізації представлена на рисунку 1.

Таким чином, у 2015 році було створено 159 об'єднаних територіальних громад, у 2016 році – 207 громад, у 2017 році створено 299 територіальних громад, у 2018 році утворено ще 141 громада, у 2019 році 145 територіальних громад, а вже станом на 01.01.2021 року в Україні в примусовому порядку було створено ще 487 об'єднаних територіальних громад.

Згідно Бюджетного кодексу, зокрема ст. 64, та Закону України № 79-VIII “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин” до доходів об'єднаних територіальних громад належать [1; 3]:

- 60 відсотків податку на доходи фізичних осіб;
- 50 відсотків рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та води;
- 25 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення;
- 100% державного мита;
- акцизний податок від реалізації через роздрібні мережі пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів, біодизеля і скрапленого газу;
- 10% податку на прибуток підприємств;
- 25% екологічного податку;
- місцеві збори; єдиний податок, податок на майно («розкішні» автомобілі), податок на прибуток комунальних підприємств, інші податки.

Для оцінки фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад дослідимо динаміку доходів місцевих бюджетів та доходів об'єднаних територіальних громад (табл. 2).

Дослідивши дані Державної казначейської служби України, можна зробити висновок, що протягом періоду реформи децентралізації значно зросли доходи місцевих бюджетів та доходи об'єднаних територіальних громад зокрема. Так, у 2016 році доходи місцевих бюджетів зросли до 146,6 млрд. грн. (частка доходів ОТГ 2,22%), у 2017 році – до 192,7 млрд. грн. (6,68%), у 2018 році власні доходи загального фонду місцевих бюджетів становили 234,1 млрд. грн. (8,91%). Доходи місцевих бюджетів у 2019 році становили 300,23 млрд. грн. (13,13%), а у 2020 році зросли до 311,30 млрд. грн. (17,35%).

Зважаючи на прийняті у 2020 році законодавчі акти, у 2021 році уже відсутня така категорія місцевих бюджетів, як об'єднані територіальні громади. Відповідно до Бюджетного кодексу, бюджети базового рівня репрезентують бюджети місцевого самоврядування, які включають у себе бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад [7].

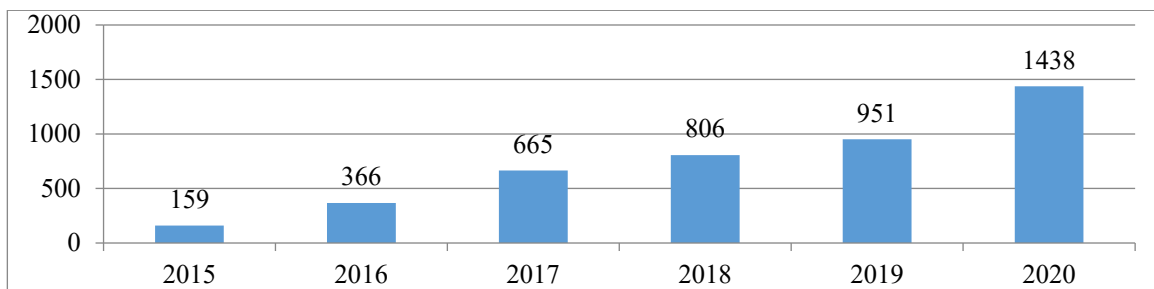

Рис. 1. Динаміка кількості створених ОТГ в Україні за період реформи 2015–2020 рр.

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Таблиця 2

Динаміка власних доходів загального фонду місцевих бюджетів та бюджетів ОТГ протягом 2016–2020 рр., млрд. грн.

Показник	2016	2017	2018	2019	2020
Доходи місцевих бюджетів, млрд. грн.	146,6	192,7	234,1	300,23	311,30
Доходи ОТГ, млрд. грн.	3,25	12,87	20,87	39,41	54,01
Частка доходів ОТГ в доходах місцевих бюджетів, %	2,22	6,68	8,91	13,13	17,35

Джерело: розроблено автором за даними [7; 9]

Так, згідно найактуальніших даних Державної казначейської служби України, за перше півріччя 2021 року доходи місцевих бюджетів становили 170,92 млрд. грн. Це доходи які включають у себе бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад.

Розглянемо особливості державної фінансової підтримки територіальних громад протягом досліджуваного періоду (рис. 2).

Аналіз основних показників дохідної частини бюджетної системи продемонстрував приріст величини базової дотації у 2016–2020 роках з 4,74 млн. грн. до 13,28 млрд. грн. у 2020 році, або у 3,3 рази, середній показник приросту базової дотації становить 1,27 щорічно, реверсної дотації – 1,28.

Дослідивши найактуальніші дані Державної казначейської служби України за перше півріччя 2021 року, варто відмітити, що протягом даного періоду базова дотація з державного бюджету становила 15,97 млрд. грн., тоді як реверсна дотація становить 3,38 млрд. грн.

Держава здійснює фінансову підтримку об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст шляхом надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади. Загальний обсяг фінансової підтримки розподіляється між бюджетами об'єднаних територіальних громад пропорційно до площі об'єднаної територіальної громади та кількості сільського населення у такій територі-

альній громаді з рівною вагою обох цих факторів.

За наведеними даними у табл. 3 можна зробити висновок, що з кожним роком збільшується фінансова підтримка ОТГ.

Так, протягом досліджуваного періоду субвенція на соціально – економічний розвиток зросла з 3,3 млрд. грн. у 2016 році до 10,3 млрд. грн. у 2020 році. Субвенція на інфраструктуру ОТГ значно зросла з 1,0 млрд. грн. у 2016 році до 68,8 млрд. грн. у 2020 році. Протягом 2016 – 2020 років субвенція на розвиток медицини у сільській місцевості знаходилася на рівні 5 млрд. грн. Також з державного бюджету до бюджетів громад виділяються кошти на підтримку секторальної регіональної політики та на будівництво футбольних полів. Крім того, протягом 2016 – 2020 років значно зросла частка надходжень до територіальних громад з Державного фонду регіонального розвитку. Так, у 2016 році державна підтримка з даного фонду становила 3,0 млрд. грн., а у 2020 році зросла до 13,0 млрд. грн.

Щодо найактуальніших даних Міністерства розвитку громад та територій України та моніторингу реформи місцевого самоврядування за жовтень 2021 року, державна фінансова підтримка на розвиток громад мала такий вигляд (рис. 3).

Проаналізувавши Діаграму 3 можемо стверджувати, що держава надавала значну фінансову підтримку громадам у III кварталі 2021 року. Так, на розвиток дорожньої інфраструктури було виділено 49,6 млрд. грн., на розвиток соці-

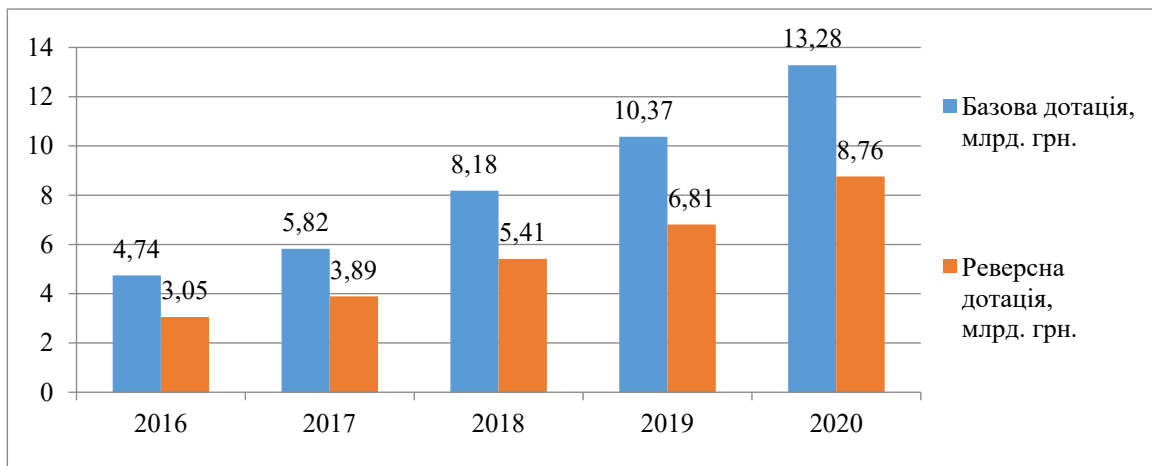

Рис. 2. Динаміка обсягів бюджетних маневрів базової та реверсної дотацій, млрд. грн.
Джерело: розроблено автором за даними [7]

Таблиця 3

Державна фінансова підтримка ОТГ 2016–2020 рр.

Вид фінансової підтримки	2016	2017	2018	2019	2020
Субвенція на соціально-економічний розвиток	3,3	6,2	5,0	4,7	10,3
Субвенція на інфраструктуру ОТГ	1,0	1,5	1,9	2,1	68,8
Субвенція на розвиток медицини у сільській місцевості		4,0	5,0	5,0	4,8
Кошти на підтримку секторальної регіональної політики		0,65	1,1	0,5	5,0
Кошти на будівництво футбольних полів		0,27	0,37	0,75	0,5
Державний фонд регіонального розвитку	3,0	3,5	6,0	7,7	13,0

Джерело: розроблено автором за даними [7]

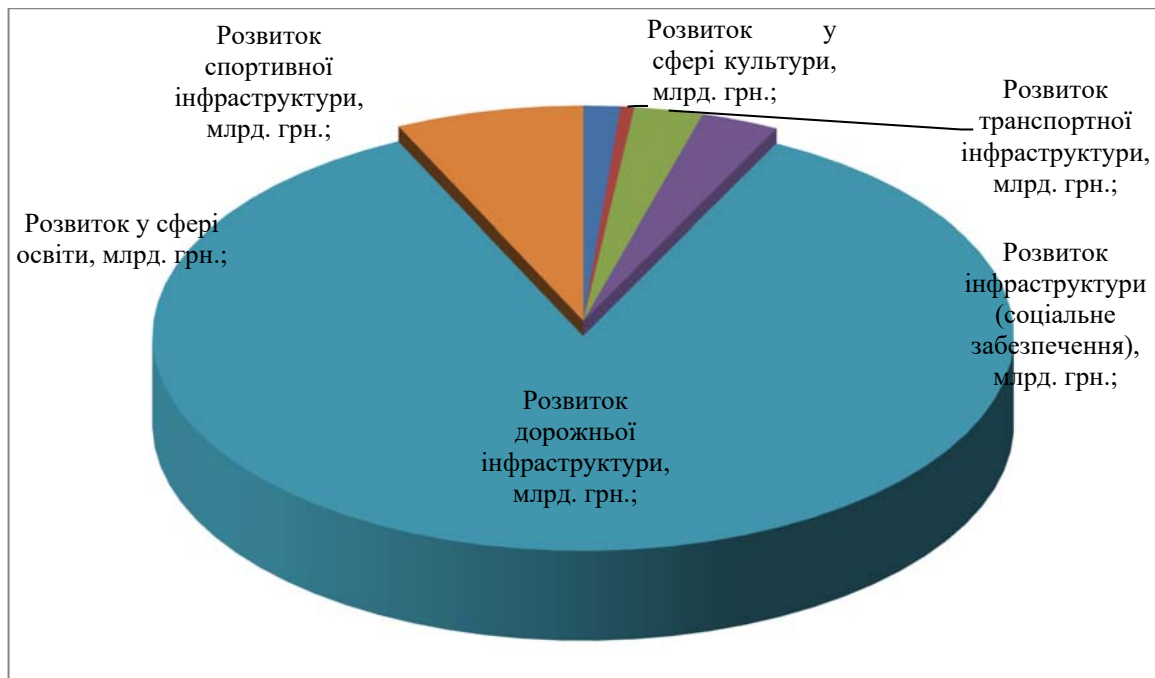

Рис. 3. Державна фінансова підтримка на розвиток громад та розбудову інфраструктури у III кварталі 2021 року, млрд. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [7]

ального забезпечення 1,7 млрд. грн., на розвиток транспортної інфраструктури 1,5 млрд. грн., розвиток у сфері культури – 0,3 млрд. грн., розвиток спортивної інфраструктури – 0,8 млрд. грн., розвиток у сфері освіти 4,1 млрд. грн.

Процес фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в сучасних умовах ґрунтується на низці принципів, серед яких, попри загальні принципи гласності, відкритості, ефективності, єдності та достовірності, принцип компліментарності (рівномірний розподіл коштів по всій вертикалі управління), субсидіарності (питання має вирішуватися на рівні, максимально наближеному до сфери застосування його результатів), демократизму (члени громади мають бути максимально залучені до вирішення питань її розвитку), департаментизації (поєднання територіальної і галузевої структур фінансового забезпечення розвитку територіальної громади). Дотримання цих принципів в процесі фінансового забезпечення розвитку територіальних громад має призвести до збільшення довіри громадян до владних органів та ефективного використання фінансових ресурсів регіонами. На даний час дотримання цих принципів громадами являється неабиякою проблемою, що стримує розвиток регіонів. Варто виділити такі проблеми фінансового забезпечення територіальних громад (рис. 4) [5].

До управлінських проблем фінансового забезпечення територіальних громад належить недостатньо ефективна система державного управління місцевим економічним розвитком; відсутність взаємоузгодженості між управлінськими рішеннями державної та місцевої влади; орієнтація управлінської діяльності на підтримку територій, які мають більш розвинений виробни-

чо-господарський потенціал та несприятливі соціально-економічні та політичні умови для залучення додаткових фінансових ресурсів (зокрема, іноземних інвестицій), необхідних для стимулювання місцевого економічного розвитку.

Проблемою недосконалого фінансового забезпечення територіальних громад є проблеми техніко-технологічного та ресурсного характеру. Зокрема, низький рівень фінансового забезпечення територіальних громад спричинений відсталою технологічною базою. Також, ускладнює ситуацію високий рівень залежності від зовнішнього ресурсного ринку, зокрема енергетичних ресурсів, а також обмеженість певних ресурсів та відсутність належного інфраструктурного забезпечення.

Щодо проблем фінансового характеру, які ускладнюють процес фінансового забезпечення територіальних громад, то можна виділити наступні:

- глобальна фінансово-економічна криза;
- обмеженість джерел інвестування у зміцнення фінансової стійкості ОТГ та забезпечення сталого розвитку виробничо-господарської діяльності;
- нецільовий характер використання отриманих фінансових ресурсів.

Вважаємо, що першочерговим завданням удосконалення процесу фінансового забезпечення розвитку територіальних громад є розробка низки заходів для зацікавлення громади у ефективному розподілі та використанні всіх видів ресурсів, відповідно мають бути створені умови для їх збільшення. В свою чергу це призведе до виведення значної частки капіталу з тіні, тим самим збільшаться податкові надходження до місцевих бюджетів.

Рис. 4. Проблеми фінансового забезпечення територіальних громад

Джерело: розроблено автором за даними [5]

Таким чином, задля перспективного розвитку та удосконалення фінансового забезпечення розвитку територіальних громад варто здійснити комплекс заходів:

- покращення якості публічних послуг для населення;
- змінення розподілу повноважень таким чином, щоб було досягнуто їх оптимального розподілу між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для удосконалення фінансового забезпечення територіальних громад держава повинна до-

тримуватися адресності фінансових ресурсів при їх розподілі та досягненню пропорційності місцевого та державного фінансування сфери підприємництва. По друге, варто підвищити конкурентоспроможність всіх видів сільськогосподарського виробництва в межах ОТГ через фінансове та інституційне сприяння інноваційним технологіям. Також удосконалення фінансового забезпечення територіальних громад можливе шляхом зміцнення ресурсного та матеріально-технічного потенціалу територіальних громад [10].

Таким чином, ліквідація даних недоліків вирішить більшість проблем, які на даний час існують у фінансовому забезпеченні територіальних громад, тим самим значно приблизить життя населення територій до європейського рівня.

Література:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 29.09.2021 № 2456-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 23.10.2021).
2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 23.10.2021).
3. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 01.01.2017 № 79-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text> (дата звернення: 23.10.2021).
4. Гончаренко М.В. Фінансове забезпечення розвитку територій: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць "Державне будівництво"*. 2012. № 2. С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_21.
5. Галько І.М. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Збірник наукових праць "Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України"*. 2017. № 6 (128). С. 127–131. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20176\(128\)/sep20176\(128\)_127_Halko.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20176(128)/sep20176(128)_127_Halko.pdf).
6. Мельничук Н.Ю. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні. *Економіка Крима*. 2011. № 1 (34). С. 78–81.
7. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. "Децентралізація дає можливості". Офіційний сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info (дата звернення: 29.10.2021).
8. Панасюк Л.В. Удосконалення механізму формування фінансових ресурсів місцевих органів влади з урахуванням світового досвіду. *Збірник наукових праць "Економіка та держава"*. 2009. № 1. С. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_1_16.
9. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 роки. Державна казначейська служба України. Офіційний сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik> (дата звернення: 23.10.2021).
10. Ткачик Ф.П. Моніторинг дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Збірник наукових праць "Економіка та суспільство"*. 2021. № 26. С. 30–32. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/398-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-385-1-10-20210614.pdf>.
11. Чуприна Л.М., Мороз Е.Г. Проблеми і перспективи зміцнення фінансової стійкості об'єднаних територіальних громад. *Збірник наукових праць "Економіка та держава"*. 2020. № 10. С. 50–55. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2020/11.pdf.
12. Західна О.Р., Вацяк Д.І., Жовтяк К.В. Формування спроможних територіальних громад як важливий напрям децентралізації в Україні. *Регіональна економіка та управління*. 2020. №3 (40). URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/7589/1/Регіональна%20економіка%20№4%20%2830%29_2020%20%281%29.pdf?fbclid=IwAR3vsUSSHo9cwm0DQMcuQroou4OKYq4iN5BSbi3Rg6B4fC6cWEvPnzPNyU.

Западна Оксана Романовна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансового менеджмента

Львівського національного університету імені Івана Франка

Скидан Ульяна Івановна

студентка

Львівського національного університету імені Івана Франка

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье проанализирована и определена сущность понятия "финансовое обеспечение объединенных территориальных общин" согласно разным взглядам ученых и предложено обобщенное определение. Исследована динамика количества созданных территориальных общин в Украине в течение периода реформы децентрализации. Рассмотрен состав доходов объединенных территориальных общин согласно действующему законодательству. Представлена динамика объемов бюджетных маневров базовой и реверсной дотаций территориальным общинам. Выявлены проблемы финансового обеспечения территориальных общин и предложены пути и направления их решения.

Ключевые слова: территориальное общество, финансовое обеспечение, бюджет, дотация, субвенция, местный бюджет.

Zahidna Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Financial Management

Lviv National University named after Ivan Franko

Skydan Uliana

Student

Lviv National University named after Ivan Franko

FINANCIAL SUPPORT OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES: PROBLEMS AND PROSPECTIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

Summary. The article analyzes and defines the essence of the concept of "financial support of united territorial communities" according to different views of scientists and offers a generalized definition. The dynamics of the number of created territorial communities in Ukraine during the period of decentralization reform is studied. The composition of incomes of united territorial communities according to the current legislation is considered. The dynamics of budget maneuvers of basic and reverse grants to territorial communities is presented. The problems of financial support of territorial communities are clarified and the ways and directions of their solution are suggested.

Key words: territorial community, financial support, budget, grant, subvention, local budget.

Кемарська Лілія Геннадіївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету
Сальник Анна Валеріївна
студентка
Дніпровського державного технічного університету

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті на основі дослідження підходів різних авторів до визначення грошових коштів розкрито сутність категорії «грошові кошти». Проаналізовано підходи до класифікації грошових коштів та на основі проведеного дослідження запропоновано узагальнену класифікацію грошових коштів. Розкрито особливості визначення категорії «грошові потоки» у різних джерелах. Запропоновано авторське визначення дефініцій «грошові кошти» та «грошові потоки». Проаналізовано існуючі підходи до класифікації грошових потоків, запропоновано розширити існуючу класифікацію додатковими класифікаційними ознаками та видами грошових потоків.

Ключові слова: грошові кошти, грошові потоки, класифікація.

Постановка проблеми. Грошові кошти є частиною оборотних активів підприємства, їх найбільш ліквідною частиною. На підприємстві грошові потоки охоплюють усі касові та розрахункові операції, всі господарські процеси та пов'язують його із зовнішнім середовищем. Через грошові кошти та грошові потоки визначається взаємозв'язок між виробництвом, обміном, споживанням та розподілом.

У сучасній економічній літературі наведено багато визначень понять «грошові кошти» та «грошові потоки». Однак відсутність єдності у тлумаченнях та наявні розбіжності у класифікації призводять до неоднозначного розуміння змісту цих термінів та спірних питань в обліку грошових коштів та грошових потоків підприємства. Багато вітчизняних і зарубіжних учених-економістів досліджували сутність грошових коштів та грошових потоків. Проблематика визначення та класифікації грошових коштів розкривається у працях багатьох дослідників, зокрема Ф.Ф. Бутинець, О.С. Височан, С.М. Остафійчук та багато інших. Підходи до визначення сутності та класифікації грошових потоків стали предметом досліджень для таких вчених як Ф.Ф. Бутинець, В.В. Варавка, А.В. Грілицька, С.М. Заремба, Б. Коласс та багатьох інших. В той же час не всі теоретичні аспекти щодо визначення та класифікації грошових коштів та грошових потоків висвітлено у повній мірі. Саме тому тема залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є удосконалення теоретичних положень щодо сутності дефініцій «грошові кошти» та «грошові потоки», дослідження існуючих підходів до класифікації грошових коштів та грошових потоків, розробка пропозицій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження грошових коштів слід починати із визначення дефініцій «грошові кошти» та «грошові потоки». Вивчення ряду нормативних актів та літературних джерел показало, що загальноприйнятого визначення дефініцій «грошові кошти» та «грошові потоки» до цих пір не роз-

роблено. Більше того, на сторінках періодичних видань відсутня єдина термінологія.

З рядом тверджень, наведених у визначеннях дефініції «грошові кошти» в літературних джерелах не можна погодитись. Зокрема, Азізян К.С. [1] ототожнює грошові кошти з коштами у підзвітних осіб, тоді як останні є для підприємства дебіторською заборгованістю. Гарбузов В.Ф. [2] у власному тлумаченні обмежує грошові кошти лише їх формою на рахунках у банку, з чим не можна погодитись. Бакаев А.С. [3] надає визначення з точки зору російської економіки, для якої російські рублі є національною валютою, а тому для інших країн дане визначення втрачає точність. Бутинець Ф.Ф. [4] до складу грошових коштів відносить кошти, що зберігаються на валютних рахунках. До складу валютних рахунків входять і транзитні валютні рахунки, а коштами, що перебувають на транзитних валютних рахунках, підприємство не розпоряджається. Порівнюючи визначення за національними та міжнародними стандартами (рис. 1), на наш погляд, більш точним є поняття, подане у НП(С)БО № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5; 6].

Дослідивши визначення дефініції «грошові кошти», було сформульовано авторське визначення. Грошові кошти – це готівка в касі, кошти на поточних рахунках в національній та іноземній валютах, в дорозі та на депозитних рахунках до запитання, що можуть бути використані без обмежень для власних потреб підприємства.

Залежно від визначення поняття «грошові кошти» та виділених функцій, що їм притаманні, виділяють різні класифікаційні ознаки при проведенні класифікації грошових коштів. На рис. 2 наведено класифікацію грошових коштів, узагальнену автором після опрацювання різних підходів [1; 3; 4; 7; 8].

Термін «грошовий потік» або кеш-флоу (англомовний термін, дослівно перекладається як готівковий потік) поступово увійшов до складу зарубіжної фінансової термінології з кінця 50-х років 20 століття. В першу чергу цей термін використовувався у фінансовому аналізі та фінансовому менеджменті. Але незважаючи на

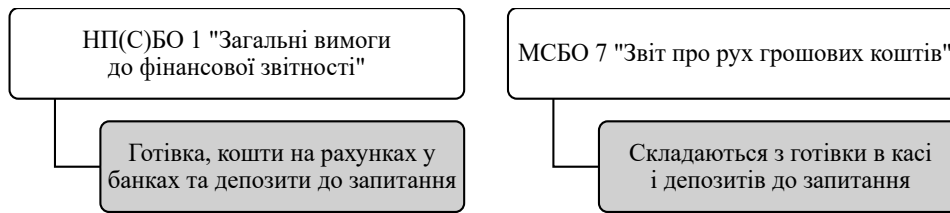

Рис. 1. Тлумачення грошових коштів за стандартами обліку

Залежно від рахунку обліку	<ul style="list-style-type: none"> • в касі • на рахунках у банку • на валютному ринку • у підзвітних осіб
За видами валют	<ul style="list-style-type: none"> • в національній валюті • в іноземній валюті
За призначенням	<ul style="list-style-type: none"> • для обороту • для спеціального призначення
За місцем зберігання	<ul style="list-style-type: none"> • в банку • в касі • у підзвітних осіб
Залежно від джерела утворення	<ul style="list-style-type: none"> • власні • позикові
Залежно від натурально-речової форми	<ul style="list-style-type: none"> • готівка • безготівкові кошти

Рис. 2. Класифікація грошових коштів

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 3; 4; 7; 8]

широке використання даного терміну в наші дні, донині немає його загального визначення. У вітчизняних науці і практиці зустрічаються різні поняття (рис. 3).

Проведений огляд тлумачення терміну показує, наскільки багатоаспектною є економічна категорія «грошові потоки» з позицій теорії і

практики. Здебільшого у наведених різними дослідниками визначеннях грошові потоки визначають як надходження і витрачання або виплату грошових коштів підприємства.

Окремі автори наголошують, що такі операції здійснюються у процесі господарської діяльності підприємства [9–11]. В деяких дослідженнях тлумачення грошових потоків надається з позиції економічного аналізу.

Наприклад, Бутинець Ф.Ф. [4] розглядає грошові потоки як «самостійний об'єкт фінансового аналізу, який проводиться з метою оцінки фінансової стійкості та платоспроможності підприємства». У дослідженні Дзюблюк А.О. [12] грошові потоки представлені як «базове джерело для погашення позик та спосіб оцінки кредитоспроможності підприємства». На нашу думку, тлумачення грошових потоків з позиції економічного аналізу не розкриває повний зміст даної категорії. Також є роботи, у яких авторами грошові потоки розглядаються дещо обмежено, наприклад, у вигляді надлишку, що утворюється за підсумками всіх операцій господарської діяльності [13]. Таке визначення не можна застосувати до сукупного від'ємного грошового потоку.

Характеристики, притаманні руху грошових коштів на підприємствах, взаємопов'язані та взаємозалежні і потребують відображення при формулюванні визначення даного терміну. Термін «грошовий потік» є комплексним та узагальнює безліч видів грошових потоків. Дослідивши тлумачення дефініції «грошові потоки», врахувавши різні погляди, було за-

Рис. 3. Варіанти визначення грошових потоків у вітчизняній теорії та практиці

пропоновано авторське визначення. Грошові потоки – це надходження та виплати готівкових й безготівкових грошових коштів, які здійснює господарюючий суб'єкт за певний проміжок часу в межах господарської діяльності.

Для цілеспрямованого та ефективного управління грошовими потоками необхідна їх класифікація. На рис. 4 представлено узагальнену класифікацію грошових потоків за різними класифікаційними ознаками [7; 14–18].

Проведений огляд класифікаційних ознак грошових потоків показав, що неврахованими залишаються ряд ознак, а саме:

1) залежно від законності господарської операції запропоновано виділяти законний та незаконний грошовий потік. Прикладами незаконного грошового потоку можуть бути отримана незадокументована виручка, виплачена заробітна плата в «конвертах» тощо;

2) залежно від ступеня врахування інфляційних очікувань доцільно виділити грошові потоки реальні та номінальні. Номінальний грошовий потік не враховує очікуваний рівень інфляції, реальний грошовий потік визначається як номінальний з урахуванням очікуваного рівня інфляції;

Класифікаційні ознаки	Найменування грошового потоку
Масштаб обслуговування фінансово-господарських процесів	Грошовий потік підприємства Грошовий потік кожного структурного підрозділу Грошовий потік окремої господарської операції Грошовий потік за системою Грошовий потік за сферою діяльності
Вид фінансово-господарської діяльності	Грошовий потік від операційної діяльності Грошовий потік від інвестиційної діяльності Грошовий потік від фінансової діяльності Сукупний грошовий потік
Напрямок руху	Вхідний грошовий потік (приплив) Вихідний грошовий потік (відплив)
За ступенем управління	Релевантний грошовий потік Нерелевантний грошовий потік Контрольований грошовий потік Неконтрольований грошовий потік
Форма здійснення	Безготівковий грошовий потік Готівковий грошовий потік
Сфера обігу	Зовнішній грошовий потік Внутрішній грошовий потік
Тривалість формування	Короткостроковий грошовий потік Довгостроковий грошовий потік
Достатність обсягу	Надлишковий грошовий потік Оптимальний грошовий потік Дефіцитний грошовий потік
Вид валюти	Грошовий потік в національній валюті Грошовий потік в іноземній валюті
Передбачення	Плановий грошовий потік Неплановий грошовий потік
Безперервність формування	Регулярний грошовий потік Дискретний грошовий потік
Стабільність часткових інтервалів формування	Регулярний грошовий потік з рівномірними частковими інтервалами Регулярний грошовий потік з нерівномірними частковими інтервалами
Оцінка в часі	Поточний грошовий потік Майбутній грошовий потік
З урахуванням процесу діяльності	Грошовий потік процесу виробництва Грошовий потік маркетингу Грошовий потік соціальної сфери Грошовий потік стимулювання працівників (пайовиків)

Рис. 4. Узагальнена класифікація грошових потоків підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [7; 14–18]

Рис. 5. Запропоновані додаткові класифікаційні ознаки грошових потоків

Джерело: розроблено авторами

3) за підсумками звітного періоду грошові потоки представляють собою сукупність всіх вхідних та вихідних грошових потоків та можуть бути додатними, від'ємними, нульовими;

4) залежно від продуктивності руху коштів виділено продуктивний та непродуктивний грошовий потік. Продуктивний грошовий потік спрямований на забезпечення процесів постачання, виробництва, збуту. Непродуктивний грошовий потік є втратою грошових коштів, прикладами можуть бути сплачені штрафи, пені, неустойки.

На рис. 5 представлено запропоновані класифікаційні ознаки та види грошових потоків за ними.

Розглянута класифікація дозволяє більш повно здійснювати облік, аналіз та планування грошових потоків від різних видів діяльності, з метою забезпечення ефективного управління грошовими потоками підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. У ході дослідження дефініції «грошові кошти» було визначено розбіжності у тлумаченні терміну серед дослідників та в нормативних актах. Дослідивши визначення дефініції «грошові кошти», було сформульовано авторське визначення: «грошові кошти – це готівка в касі, кошти на поточних рахунках в національній та іноземній валютах, в дорозі та на депозитних рахунках до запитання, що можуть бути використані без обмежень для власних потреб підприємства».

За підсумками проведеного дослідження встановлено, що існує велика кількість класифікації грошових коштів з виділенням різноманітних ознак. У результаті їх вивчення та аналізу було запропоновано узагальнену класифікацію грошових коштів.

За результатами дослідження терміну «грошові потоки» було виявлено неоднотайність у підходах до його визначення у різних дослідників. Дослідивши тлумачення дефініції «грошові потоки», врахувавши різні погляди, було запропоновано авторське визначення: «грошові потоки – це надходження та виплати готівкових й безготівкових грошових коштів, які здійснює господарюючий суб'єкт за певний проміжок часу в межах господарської діяльності».

Встановлено, що існує велика кількість класифікацій грошових потоків з виділенням різноманітних ознак. У результаті їх вивчення та аналізу для підвищення ефективності управління грошовими потоками було узагальнено існуючі класифікаційні ознаки неврахованими раніше: залежно від законності господарської операції (законний та незаконний грошовий потік), залежно від ступеня врахування інфляційних очікувань (виділено грошові потоки реальні та номінальні), за підсумками звітного періоду (грошові потоки можуть бути додатними, від'ємними, нульовими), залежно від продуктивності руху коштів (продуктивний та непродуктивний грошовий потік).

Література:

1. Бухгалтерский словарь / под ред. А.С. Азизяна. - 2-е изд. М.: Финансы и статистика, 1996. - 208 с.
2. Финансово-кредитный словарь / ред. В.Ф. Гарбузов. М.: Финансы и статистика, 1984. - 511 с.
3. Бакаев А.С. Бухгалтерские термины и определения / А.С. Бакаев. - М.: Бухгалтерский учет, 2002. - 160 с.
4. Бутинец Ф.Ф. Теория бухгалтерского обліку: підручник/ Ф.Ф. Бутинець. - К.: Вища школа, 2005. - 640 с.

5. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx>.
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7). Звіт про рух грошових коштів IASB від 01.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929019.
7. Височан О.С. Облік і контроль грошових коштів та їх еквівалентів: теорія, методика, організація: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / О.С. Височан. К., 2009. 23 с.
8. Остафійчук С. М. Грошові кошти та їх еквіваленти – найліквідніші активи підприємства / С. Остафійчук // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Серія Економіка. Спецвипуск 33. Частина 2. – С. 215–220.
9. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс, 2-е изд. / И.А. Бланк. К.: Ника-Центр, Эльга, 2004. – 656 с.
10. Загородній А.Г. Фінансовий словник: 3-тє вид. / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 587 с.
11. Краменко Г.О. Фінансовий менеджмент: підручник / Г.О. Краменко, О.Є. Чорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.
12. Дзюблюк О. Особливості оцінювання грошового потоку підприємства в системі банківського аналізу кредитоспроможності позичальника / О. Дзюблюк // Банківська справа, 2001. – № 1. – С. 8–12.
13. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: учеб. пособ.: пер. с франц. / Б. Коласс, под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы; ЮНИТИ, 1997. – 135 с.
14. Заремба Є.М. Грошові потоки підприємства: сутність і класифікація / Є.М. Заремба // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу, 2012. – № 2 (23). – С. 87–92.
15. Височан О.С. Наукові підходи до визначення понять „гроші” та „грошові кошти” / О.С. Височан // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка, 2005. – № 18. – С. 27–33.
16. Ясишена В. В. Сутність грошових потоків підприємств та їх класифікація / В. В. Ясишена // Економічний аналіз, 2008. – № 2 (18). – С. 321–324.
17. Грилицька А.В. Удосконалення класифікації грошових потоків / А.В. Грилицька // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наукових праць, 2005. – Вип. 203. – Том IV. – С. 936–941.
18. Варавка В.В. Управлінський облік грошових потоків підприємства // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Економіка, 2008. – №1 (41). – С. 25–31.
19. Циган Р.М. Удосконалення класифікації грошових потоків з урахуванням сучасних умов господарювання / Р.М. Циган // Актуальні проблеми економіки, 2010. – № 4(106). – С. 150–155.

Кемарская Лилия Геннадьевна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и учета
Днепропетровского государственного технического университета

Сальник Анна Валерьевна

студентка
Днепропетровского государственного технического университета

СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ И ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье на основе исследования подходов различных авторов к определению денежных средств раскрыто содержание категории «денежные средства». Проанализированы подходы к классификации денежных средств и на основании проведенного исследования предложена обобщенная классификация денежных средств. Раскрыты особенности определения категории «денежные потоки» в различных источниках. Предложены авторские определения дефиниций «денежные средства» и «денежные потоки». Проанализированы существующие подходы к классификации денежных потоков, предложено расширить существующую классификацию дополнительными классификационными признаками и видами денежных потоков.

Ключевые слова: денежные средства, денежные потоки, классификация.

Kemarska Liliia

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Finance and Accounting Department
Dniprovsky State Technical University

Salnyk Anna

Student
Dniprovsky State Technical University

ESSENCE AND CLASSIFICATION OF MONETARY RESOURCES AND CASH-FLOW OF ENTERPRISE

In the article the essence of «monetary resources» category is exposed on the basis of research of different authors approaches to determination of monetary resources. Classification of monetary resources approaches are analysed and on the basis of performed research the generalized classification of monetary resources is offered. The «monetary resources» category determination features in different sources are exposed. The author's definition of "monetary resources" and "cash-flow" is offered. The existing classification of cash-flow approaches are analysed, it's suggested to extend the existing classification with additional classification features and types of cash-flow.

Key words: monetary resources, cash-flow, classification.

УДК 378.4

Козик Василь Васильовичкандидат економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»**Кривцун Ірина Мирославівна**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»

СУЧАСНА ВИЩА ОСВІТА: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ОЦІНКА ЯКОСТІ

Реформування освітньої сфери відбувається в епоху революції технологій та радикальних змін в трендах на ринку праці, спричинених пандемією. Остання внесла корективи не лише у формат бізнес-процесів, але й прискорила впровадження сучасних освітніх технологій та послуг дистанційного навчання. Це спричинило зміни у факторах впливу на якість вищої освіти. Зважений підхід до оцінки якості освітніх послуг повинен враховувати інтереси усіх учасників освітнього процесу. Динамічні тренди ринку праці, з яким тісно пов'язаний освітній сектор, зумовлюють необхідність прогнозування перспектив працевлаштування випускників як одного із основних критеріїв якості освітніх послуг.

Ключові слова: вища освіта, якість освітніх послуг, працевлаштування випускників.

Постановка проблеми. У сучасному житті зростають вимоги до освітніх стандартів, а більшість держав світу розглядають якість освіти як запоруку національної та економічної безпеки.

Тренди ринку праці, який тісно пов'язаний із освітньою сферою, стають дедалі динамічнішими. В опитуванні «Глобальні тенденції розвитку людського капіталу 2020» 53% респондентів вказали, що більша половина робочої сили змушена буде змінити свої навички протягом найближчих трьох років [1].

Університети дедалі частіше конкурують на ринку із провайдерами освітніх послуг короткого циклу. Межі традиційних університетів розмиваються, а їх навчальні програми зазнають впливу сучасних інформаційних та освітніх технологій.

Болонський процес, а разом з ним забезпечення якості освіти знаходяться на роздоріжжі: Паризьке комюніке 2018 року закликала створити «більш амбітний» Європейський простір вищої освіти (EHEA – *European Higher Education Area*) після 2020 року [2].

Невизначеність майбутнього поглиблюється під впливом пандемії коронавірусу, яка підвищила вимоги до якості послуг онлайн- та дистанційного навчання. Деякі дослідники, прогнозуючи сценарії розвитку освітнього сектору, не відкидають можливості банкрутства університетів у найближчому майбутньому, спричиненого протестами нещодавніх випускників, які виявили розрив між своєю кваліфікацією та навичками, затребуваними ринком, та як наслідок масштабними відшкодуваннями студентам через незадовільну якість навчання [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення якості сучасної вищої освіти неодноразово ставали об'єктом посиленої уваги міжнародних та міжурядових документів та програм [2–4], законодавчих норм, а також численних наукових досліджень [5–9].

Орієнтири у встановленні якісних пріоритетів вищої освіти на теренах європейського простору визначив стратегічний план до 2025 року Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA – *European Association for Quality*

Assurance in Higher Education), яка входить до так званої групи E4, іншими учасниками якої є Європейська асоціація університетів (EUA – *European University Association*), Європейська асоціація вищих навчальних закладів (EURASHE – *European Association of Institutions in Higher Education*), Європейське студентське міжнародне бюро (ESU – *European Students' Union*).

Інтернаціоналізація вищої освіти та міжнародні стандарти якості визначають стратегічні цілі, на досягнення яких повинні бути орієнтовані урядові програми в освітній сфері та стратегії розвитку університетів у майбутньому.

Численні рейтингові агенства, медіа та інтернет-платформи здійснюють рейтингування університетів, застосовуючи власні методики оцінювання якості освітніх послуг.

Різноманітність учасників освітнього процесу та зацікавлених сторін, відсутність консенсусу в трактуванні поняття «якість освітніх послуг», невизначеність у питаннях ідентифікації факторів впливу та підходах оцінювання залишають відкритими ці питання для наукових досліджень.

Цілі статті. Метою дослідження є систематизація факторів, що впливають на якість освітніх послуг, та аналіз підходів щодо її оцінки.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні якості, необхідні працівникам та організаціям, щоб вижити та процвітати, істотно відрізняються від тих, що були потрібні в минулому [1].

Міжнародні стандарти ISO 9001:2015 серед основних принципів управління якістю виділяють орієнтацію на споживача, лідерство, залучення працівників, процесний підхід, безперервне удосконалення, прийняття рішень на підставі фактів та менеджмент взаємовідносин.

Якісні характеристики майбутніх випускників та їх успішне працевлаштування дедалі частіше слугують критерієм якості освітніх послуг та враховуються в методиках рейтингування університетів.

У зарубіжній практиці виділяють два підходи до трактування якості освітніх послуг [7]:

– перший підхід формулює визначення цього поняття ширше та націлений на одну головну

мету чи результат діяльності, наприклад реалізацію заявленої візії та місії університету;

– другий підхід орієнтований на визначення конкретних показників, які відображають вхідні ресурси та кінцеві результати, зокрема і працевлаштування випускників.

Візія та Місія університету, задекларовані у Стратегії розвитку «Львівська політехніка – 25», розглядають якість освітніх послуг та успішне працевлаштування випускників визначальними факторами конкурентоспроможності та забезпечення високих рейтингових позицій університету [10]. Стратегія розвитку університету та визначені нею завдання накладають чіткі зобов'язання як на студентів, так і безпосередньо на ЗВО. Сьогодні досягнення стратегічних цілей 2025 відбувається в умовах пандемії коронавірусу, що спричинила структурні зрушення на ринку праці та визначила ринкові тренди, з якими доведеться рахуватись випускникам вже у найближчому майбутньому [9].

Згідно другого підходу якість освітніх послуг визначають вхідні та вихідні параметри, що описують освітній процес (рис. 1).

У дослідженні [7] запропоновано підхід, який розглядає якість освітніх продуктів та послуг з огляду на їх цілеспрямованість, винятковість,

стимулювання трансформаційних змін та відповідальність їх провайдерів перед зацікавленими сторонами (табл. 1).

На відсутність консенсусу у трактуванні поняття «якість вищої освіти» вказують багато дослідників [5; 6; 8], які розглядають різний спектр факторів впливу та застосовують множини індикаторів для оцінки якості освітніх послуг.

Оскільки освітній процес поєднує багатьох учасників – провайдерів освітніх послуг, студентів, стейкхолдерів, роботодавців, акредиторів (рис. 2), то їх інтереси та цілі діяльності вносять розбіжність у розуміння поняття «якості освітніх послуг» та визначення критеріїв, за якими вона оцінюється. Наприклад, студенти, імовірно, оцінюватимуть якість за умовами навчання та віддаватимуть переваги студентоорієнтованому навчанню та викладанню. Роботодавці зазвичай шукають конкретні навички та компетенції у випускників і на основі цього формують оцінку про якість їх підготовки. Університети, імовірно, приділятимуть більше уваги взаємодії освітньої та дослідницької функцій.

На думку більшості фахівців, підхід до врахування інтересів усіх учасників має бути ключовим для визначення якості вищої освіти, однак,

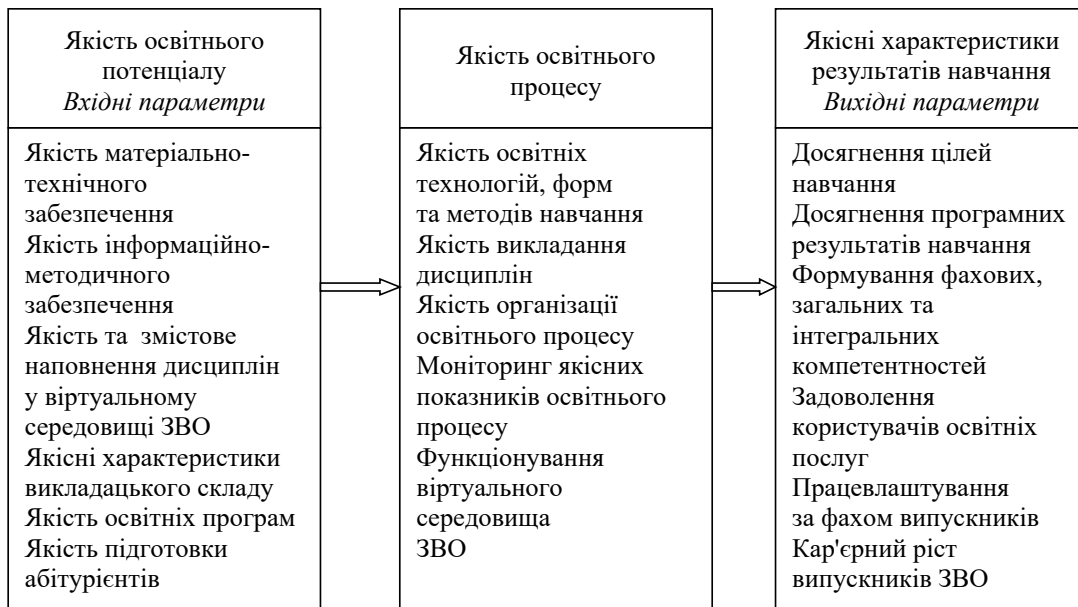

Рис. 1. Послідовність впливу складових елементів на якість освітніх послуг

Джерело: складено авторами

Таблиця 1

Підходи до класифікації якості освітніх продуктів та послуг

Підхід до класифікації	Визначення
Цілеспрямований	Освітні продукти та послуги відповідають заявленій місії/цілі чи специфікації, вимогам або стандартам, у тому числі визначених акредитацією та/або контролюючими органами
Винятковий	Освітні продукти та послуги забезпечують ексклюзивність завдяки досягненню високих стандартів
Трансформаційний	Освітні продукти та послуги впливають на позитивні зміни в навчанні студентів (афективна, когнітивна та психомоторна сфери) та особистісний та професійний потенціал
Відповідальний	Освітні установи несуть відповідальність перед зацікавленими сторонами за оптимальне використання ресурсів та надання якісних освітніх послуг

Джерело: [7]

його практичне застосування може виявитися складним, оскільки позиції зацікавлених сторін часто розходяться, а іноді навіть суперечать одна одній: наприклад, відоме протистояння між орієнтацією ЗВО на досконалість і теоретичні знання, пропаговані науковцями, та практичними навиками, яких очікують роботодавці [6].

У зарубіжній практиці існує достатньо велика кількість підходів до оцінювання якості вищої освіти, серед яких у дослідженнях [5; 6; 8] виділяють:

- підхід, що ґрунтується на визначенні доданої вартості;
- підхід оцінювання результатів навчання;
- підхід, що застосовує відтерміноване опитування;
- підхід рейтингування USNWR (U. S. News & World Report);
- підхід експертного оцінювання Templeton Guide.

Під доданою вартістю розуміють те, що покращується в здібностях/знаннях студентів внаслідок їх навчання в університеті, тобто різниця між їх результатами після завершення навчання та тим, чого вони досягли на момент його початку. Як би легко це не було стверджувати, однак практично оцінку доданої вартості важко провести, оскільки жоден університет не намагається розвивати в студентах лише одну здатність,

а, навпаки, цілу низку можливостей [8]. Підхід, орієнтований на результати, полягає в оцінюванні студентів після закінченні навчання (або невдовзі після цього) за навиками та здібностями, які вони здобули; а підхід відтермінованого опитування (через 5 років) – за досягненнями і визнанням, яке вони отримують у подальшій професійній діяльності. Рейтингування USNWR в процесі оцінки аналізує такі складові як вхідні дані, репутацію та результати навчання, а методика Templeton Guide отримує інформацію для аналізу шляхом опитування експертів, студентів та випускників.

З метою оцінювання перспектив працевлаштування випускників та якості освітніх послуг було проведено опитування [11], орієнтоване на студентів навчального інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка». Опитування містило три блоки запитань щодо – якості освітніх послуг, якості онлайн-навчання та перспектив працевлаштування. Відповіді респондентів (304 опитаних) дали змогу виявити проблемні місця в освітньому процесі, серед яких недостатність практичних компетентностей (45,1% відповідей респондентів), незадоволеність якістю онлайн-навчання (14,1%), відсутність перспектив працевлаштування (5,3%) та розробити комплекс заходів за групами проблемних факторів (табл. 2).

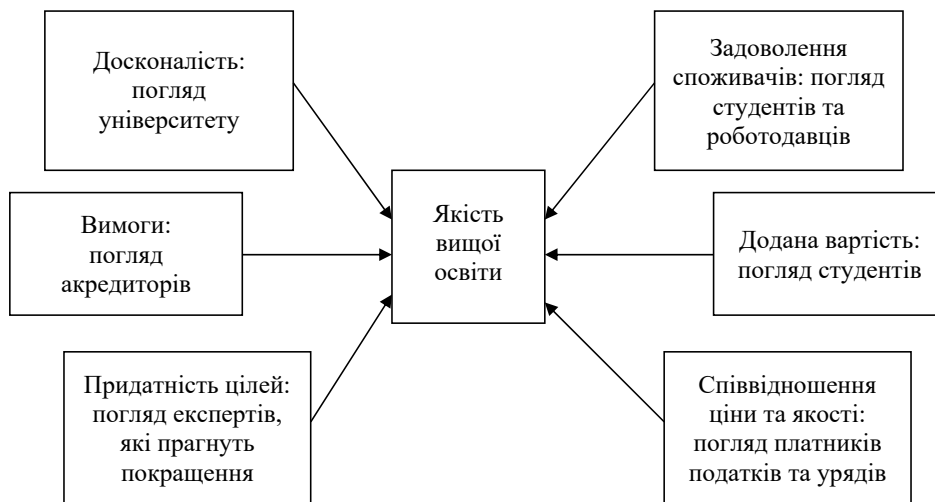

Рис. 2. Поєднання точок зору зацікавлених сторін щодо якості вищої освіти

Джерело: [5]

Таблиця 2

Рекомендаційні заходи

Сприяння працевлаштуванню	Підвищення якості освітніх послуг	Підвищення якості онлайн-навчання
Тісніша та більш продуктивна співпраця бізнесу/роботодавців і університетів при розробленні навчальних програм		Модернізація технічної бази
Створення власних служб університету для прогнозування потреб ринку	Підвищення рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу й подолання корупції	Застосування сучасних технологій у навчанні
Тимчасове працевлаштування студентів на період проходження навчально-виробничої практики	Підвищення практичної складової дисциплін	Удосконалення роботи віртуального навчального середовища університету
Конкурсний відбір та працевлаштування кращих випускників університету	Запровадження незалежної системи тестування випускників університету	Якісне наповнення дисциплін у віртуальному навчальному середовищі університету

Джерело: складено авторами

Висновки. Освітній сектор переживає сьогодні складні часи; більшість проблем, підсилених карантинними заходами, існували і до lockdownу. Конкурентоспроможність університетів, успішні сценарії їх розвитку у майбутньому залежатимуть від зваженого підходу до оцін-

ки перспектив працевлаштування випускників, незалежного оцінювання результатів навчання, обґрунтованого вибору критеріїв, за якими оцінюються рейтингові позиції університетів, а також дієвих заходів управління якістю освітніх послуг.

Література:

1. Beyond reskilling Investing in resilience for uncertain futures: site. URL: www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/human-capital-trends/2020/reskilling-the-workforce-to-be-resilient.html (дата звернення: 13.11.2021).
2. ENQA STRATEGIC PLAN 2021–2025: official site. URL: enqa.eu/wp-content/uploads/2020/05/ENQA-Strategic-Plan-2021-2025.pdf (дата звернення: 11.11.2021).
3. The Higher Education Reform Act (HERA) 2021: site. URL: <https://www.jisc.ac.uk/learning-and-teaching-reimagined/the-higher-education-reform-act> (дата звернення: 10.11.2021).
4. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area: official site. URL: www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf (дата звернення: 16.11.2021).
5. Green, D. What is Quality of Higher Education? Concepts, Policy and Practice. Taylor & Francis: Bristol. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED415723> (дата звернення: 13.11.2021).
6. Quality Assurance in Higher Education / A Practical Handbook. URL: <https://elkanacenter.ceu.edu/sites/elkanacenter.ceu.edu/files/attachment/basicpage/57/qahandbook.pdf> (дата звернення: 13.11.2021).
7. Schindler L., Puls-Elvidge S. and other. Definition of Quality in Higher Education: a Synthesis of the Literature. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/9ebf/f84cfd558028becb8e4d4073fe6ac6664c15.pdf> (дата звернення: 13.11.2021).
8. Douglas C. Bennett. Assessing Quality in Higher Education https://official site. URL: <https://www.aacu.org/publications-research/periodicals/assessing-quality-higher-education> (дата звернення: 12.11.2021).
9. Кривцун І.М., Шевчик Х.М. Тренди на ринку праці: нові виклики чи нові можливості. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 4(30). С. 55–59.
10. Стратегія розвитку «Львівська політехніка – 2025»: офіційний сайт. URL: lpnu.ua/2025 (дата звернення: 10.11.2021).
11. Опитування студентів економічних спеціальностей НУЛП «Якісна Освіта – Успішне Майбутнє», 2021. URL: <https://docs.google.com/forms/d/1yzJLDksYMAvWCmFnHcUb5rt-HfJJsYXJx4qJTto/edit> (дата звернення: 29.10.2021).

Козык Василий Васильевич

кандидат экономических наук, профессор,
профессор кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национального университета «Львовская политехника»

Кривцун Ирина Мирославовна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национального университета «Львовская политехника»

СОВРЕМЕННОЕ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ И ОЦЕНКА КАЧЕСТВА

Аннотация

Реформирование современного образования происходит в эпоху революции технологий и радикального изменения трендов на рынке труда, вызванных пандемией. Последняя внесла коррективы не только в формат бизнес-процессов, но ускорила внедрение в образовательной сфере современных технологий и услуг дистанционного обучения. Это обусловило изменения в факторах влияния на качество высшего образования. Взвешенный подход к оценке качества образовательных услуг должен учитывать интересы всех участников образовательного процесса. Динамические тренды рынка труда, с которым тесно связан образовательный сектор, приводят к необходимости прогнозирования перспектив трудоустройства выпускников как одного из основных критериев качества образовательных услуг.

Ключевые слова: высшее образование, качество образовательных услуг, трудоустройство выпускников.

Kozyk Vasyly

PhD, Professor,
Professor of Enterprise Economics and Investments Department
National University «Lviv Polytechnic»

Kryvtsun Iryna

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Enterprise Economics and Investments Department
National University «Lviv Polytechnic»

MODERN HIGHER EDUCATION: INFLUENCE FACTORS AND QUALITY ASSESSMENT

Summary

Education reform is taking place in technology revolution era and radical changes labor market trends caused by pandemic. The latter has made adjustments not only to the business process format but also forced implementation of modern educational technologies and distance learning services. This has led to changes in influencing factors of higher education quality. Reflected approach to assessing the quality of educational services and its evaluation should take into account interests of all educational process participants. Dynamic trends in labor market make necessary the forecasting of graduates' employment prospects as one of the main criteria for guaranteeing educational services quality.

Key words: higher education, educational services quality, graduates' employment.

Конєва Тетяна Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Токмакова Валентина Олегівна

студентка

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

АНАЛІЗ СТАНУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена оцінці стану дебіторської заборгованості українських підприємств кондитерської галузі. В статті охарактеризовано сутність та види дебіторської заборгованості. Здійснено порівняльний аналіз обсягів та структури дебіторської заборгованості, її частки в активах обраних підприємств. Проаналізовано строк погашення вимог до покупців і співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей на підприємствах. Визначено основні методи оптимізації дебіторської заборгованості на підприємстві.

Ключові слова: кондитерська галузь, дебіторська заборгованість, оборотні активи, строк погашення.

Постановка проблеми. Функціонування будь-якого підприємства тісно пов'язане з виникненням дебіторської заборгованості, яка з'являється внаслідок передачі товарів, виконання робіт або надання послуг. Зростання обсягів дебіторської заборгованості може тягнути за собою появу сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості. Враховуючи важливість комерційного кредитування та сприятливої кредитної політики покупців, продавець має піклуватися про стан дебіторської заборгованості, відслідковувати негативні тенденції та боротися з їх виникненням. Проблема потребує постійного моніторингу в часі з боку підприємства і використання методів бенчмаркінгу, тобто порівняння власного стану дебіторської заборгованості з найближчими конкурентами в галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу дебіторською заборгованістю підприємства розкрито у працях багатьох вітчизняних науковців та практиків, таких як М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, З.В. Гуцайлюк, Т.М. Мараховська, Я.В. Соколов, Л.В. Черненко, В.О. Шевчук, та інших. Однак в даних роботах бракує аналізу сучасного стану дебіторської заборгованості в одній з перспективних галузей економіки України – кондитерській галузі.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі порівняльного аналізу оцінити стан дебіторської заборгованості українських підприємств кондитерської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до П(С)БО 10 дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів на певну дату, а дебітори в свою чергу – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [4].

Дебіторська заборгованість поділяється на поточну та довгострокову. Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операцій-

ного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу [4].

Поточна дебіторська заборгованість поділяється на такі види:

- дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги;
- дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом;
- дебіторська заборгованість за виданими авансами;
- дебіторська заборгованість з нарахованих доходів;
- дебіторська заборгованість з внутрішніх розрахунків;
- інша поточна дебіторська заборгованість.

Дебіторська заборгованість значно впливає на фінансовий стан, ділову активність та ліквідність підприємства. Величина дебіторської заборгованості в основному залежить від обсягів продажів, умов комерційного кредитування покупців, платіжної дисципліни контрагентів тощо.

Значне зростання дебіторської заборгованості на підприємстві може бути наслідком неефективної політики кредитування покупців, збільшення обсягів реалізації або неплатоспроможності деяких дебіторів.

Скорочення дебіторської заборгованості на підприємстві оцінюється позитивно, якщо воно відбувається за рахунок скорочення строку погашення дебіторської заборгованості. Якщо ж обсяги дебіторської заборгованості зменшуються у зв'язку зі зменшенням продажів це є наслідком зниження ділової активності підприємства.

Для дослідження та порівняння стану дебіторської заборгованості було обрано три підприємства, які функціонують в кондитерській галузі України, а саме: ПрАТ «Монделіс Україна», ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ», АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч». В табл. 1 наведено частку дебіторської заборгованості в складі активів підприємств.

Зростання частки дебіторської заборгованості в активах може стати причиною зниження ліквідності підприємства, а також може значно підвищити ризик збитків.

Таблиця 1

Частка дебіторської заборгованості в активах підприємств в 2016–2020 роках (%)

	2016	2017	2018	2019	2020
ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ»	16,57	19,44	21,63	31,41	32,08
АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч»	47,38	47,73	50,23	35,64	37,43
ПрАТ «Монделіс Україна»	29,03	25,74	22,54	25,89	24,37

Джерело: Розраховано авторами на основі даних [1; 2; 3]

З розрахунків наведених в табл.1 видно, що в 2016–2020 роках на ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» частка дебіторської заборгованості в активах зростає майже вдвічі, що пов'язано із значним її зростанням на підприємстві.

На інших підприємствах частка дебіторської заборгованості в активах постійно коливалася, однак у 2020 році порівняно з 2016 роком вона зменшилася. Так на АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» частка дебіторської заборгованості в активах знизилася на 9,95%, а на ПрАТ «Монделіс Україна» – 4,66%. Найменшу частку дебіторської заборгованості в активах станом на 2020 рік має ПрАТ «Монделіс Україна», а найбільшу АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч».

Обсяги поточної дебіторської заборгованості досліджуваних підприємств мають тенденцію до зростання (рис. 1). Так протягом 5 років поточна дебіторська заборгованість на ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» зросла на 30%, на АТ «Львівська кондитерська фабрика «Сві-

точ» – 19%, на ПрАТ «Монделіс Україна» – 11%. Однак значне зростання обсягів дебіторської заборгованості не завжди є негативним явищем для підприємства, оскільки це може бути причиною зростання продажів.

Порівнявши динаміку обсягів поточної дебіторської заборгованості з обсягами чистого доходу (рис. 2), можна зробити висновок, що тільки на ПрАТ «Монделіс Україна» зростання дебіторської заборгованості може бути пов'язане зі зростанням обсягів продажів. На інших підприємствах така тенденція відсутня. Також зростання чистого доходу та дебіторської заборгованості на підприємстві може бути пов'язане з темпами інфляції в країні.

На ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» найбільшу частку займає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, протягом 2016–2020 років частка цього виду дебіторської заборгованості коливалася в межах від 85,02% до 97,53%, а протягом досліджуваного періоду частка дебіторської заборгованості за про-

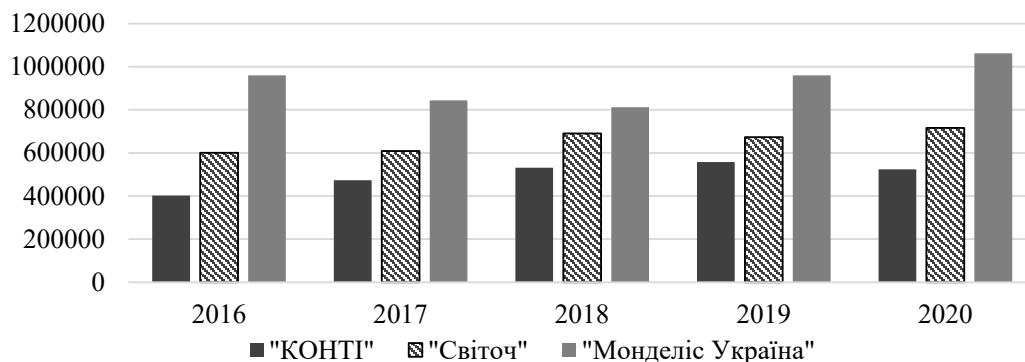

Рис. 1. Динаміка обсягів поточної дебіторської заборгованості підприємств (тис. грн)

Джерело: розраховано авторами на основі даних [1; 2; 3]

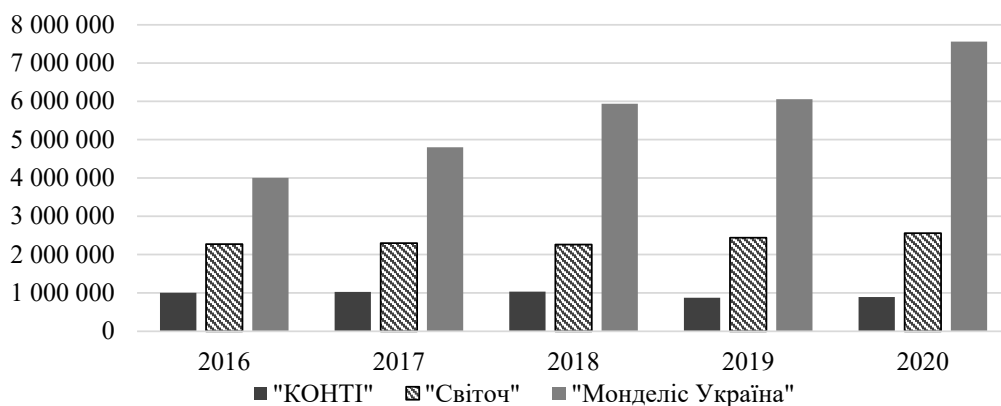

Рис. 2. Динаміка обсягів чистого доходу від реалізації продукції підприємств (тис. грн)

Джерело: розраховано авторами на основі даних [1; 2; 3]

дукцію, товари, роботи, послуги зросла майже на 10% (табл. 2). Інші ж види дебіторської заборгованості на підприємстві не займають значної частки в структурі.

Структура дебіторської заборгованості АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» є подібною до структури дебіторської заборгованості ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» (табл. 3). Так само основну частину загального обсягу дебіторської заборгованості на підприємстві складає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, що має тенденцію до спадання і в 2020 році становила 87,39% від загального обсягу дебіторської заборгованості. Також в 2020 році майже 10% склала дебіторська заборгованість за виданими авансами, а інші види дебіторської заборгованості не суттєво вплинули на загальний обсяг дебіторської заборгованості підприємства.

Структура дебіторської заборгованості ПрАТ «Монделіс Україна» суттєво відрізняється від структури двох попередніх підприємств (табл. 4). Значну частку як і в інших підприємствах займає товарна дебіторська заборгованість, однак дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом та дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків, які в 2020 році становили 11,33% та 31,30% відповідно суттєво впливають на загальний обсяг дебіторської заборгованості.

Зростання частки дебіторської заборгованості за внутрішніми є скоріше негативним явищем, адже як правило це розрахунки з підприємствами-учасниками однієї корпорації, стягнення такої заборгованості є складнішим, адже його не можна виконати судовим шляхом. Найменшу ж частку в структурі дебіторської заборгованості підприємства складає інша поточна дебіторська заборгованість, а саме 0,14% у 2020 році.

Проаналізуємо основні показники стану дебіторської заборгованості досліджуваних підприємств (табл. 5).

Частка дебіторської заборгованості в активах на ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» протягом 2016 – 2020 років зросла більше ніж у два рази. На АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» також у 2020 році зросла частка дебіторської заборгованості в активах, але не значно, на 8% порівняно з 2019 роком. На ПрАТ «Монделіс Україна» цей показник навпаки зменшився. Зростання частки дебіторської заборгованості в оборотних активах підприємства може свідчити про неефективну кредитну політику підприємства стосовно покупців або неплатоспроможність частини дебіторів.

Строк погашення дебіторської заборгованості – це показник, який вказує наскільки довго контрагенти повертають заборгованість. Строк

Таблиця 2

**Структура поточної дебіторської заборгованості
ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» в 2016–2020 роках (%)**

	2016	2017	2018	2019	2020
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	85,02	88,08	95,34	97,53	95,00
Дебіторська заборгованість виданими авансами	5,90	4,29	3,42	1,28	2,83
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	4,11	3,52	1,04	0,99	1,04
Дебіторська заборгованість з нарахованих доходів	0,00	0,0002	0,00	0,00	0,00
Інша поточна дебіторська заборгованість	4,96	4,11	0,21	0,20	1,13
Усього	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано авторами на основі даних [1; 2; 3]

Таблиця 3

**Структура поточної дебіторської заборгованості АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» в
2016–2020 роках (%)**

	2016	2017	2018	2019	2020
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	93,08	99,55	92,83	92,43	87,39
Дебіторська заборгованість виданими авансами	1,88	0,34	7,06	0,57	9,57
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	4,94	0,06	0,00	6,96	2,87
Інша поточна дебіторська заборгованість	0,09	0,05	0,11	0,04	0,16
Усього	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано авторами на основі даних [1; 2; 3]

Таблиця 4

Структура поточної дебіторської заборгованості ПрАТ «Монделіс Україна» в 2016–2020 роках (%)

	2016	2017	2018	2019	2020
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	53,02	29,51	39,99	59,70	53,65
Дебіторська заборгованість виданими авансами	4,44	3,68	5,00	3,83	3,58
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	15,45	18,91	17,61	11,95	11,33
Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків	25,54	45,54	37,28	24,44	31,30
Інша поточна дебіторська заборгованість	1,55	2,35	0,11	0,08	0,14
Усього	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано авторами на основі даних [1; 2; 3]

Таблиця 5

Основні показники стану дебіторської заборгованості підприємств в 2016–2020 роках

Показник	2016	2017	2018	2019	2020
ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ»					
Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах (%)	38,69	43,56	46,82	85,32	84,59
Строк погашення дебіторської заборгованості (дні)	160,03	153,61	175,37	224,55	218,17
Строк погашення товарної дебіторської заборгованості (дні)	123,55	133,14	161,20	216,61	210,11
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей	2,21	3,26	3,66	7,18	6,58
АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч»					
Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах (%)	69,79	68,91	74,37	67,97	75,90
Строк погашення дебіторської заборгованості (дні)	86,41	94,58	103,44	100,54	97,63
Строк погашення товарної дебіторської заборгованості (дні)	44,23	91,12	99,28	93,14	87,71
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей	1,66	2,43	3,04	1,96	3,09
ПрАТ «Монделіс Україна»					
Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах (%)	55,33	54,32	47,45	58,42	52,38
Строк погашення дебіторської заборгованості (дні)	94,52	67,62	50,19	52,72	48,15
Строк погашення товарної дебіторської заборгованості (дні)	22,88	28,41	17,39	26,90	27,22
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей	0,88	0,69	0,49	0,69	0,66

Джерело: розраховано авторами на основі даних [1; 2; 3]

погашення загального обсягу дебіторської заборгованості та строк погашення товарної дебіторської заборгованості на двох підприємствах постійно зростає протягом досліджуваного періоду. Так на ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» строк погашення дебіторської заборгованості в 2020 році зріс на 58 днів порівняно з 2016 роком, а строк погашення товарної дебіторської заборгованості зріс на 87 днів. На АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» строк погашення дебіторської заборгованості зріс на 11 днів у 2020 році порівняно з 2016 роком, а строк погашення товарної дебіторської заборгованості зріс на 43 дні. На ПрАТ «Монделіс Україна» строк погашення дебіторської заборгованості зменшився на 46 днів, а період погашення товарної дебіторської заборгованості зріс на 5 днів. Отже, найкращою ситуація зі строком погашення дебіторської заборгованості є на ПрАТ «Монделіс Україна», оскільки значення показника є найменшим, а найгіршою є ситуація на ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ», адже показник на цьому підприємстві є найвищим.

Таким чином, можна зробити попередній висновок, що на частку дебіторської заборгованості в оборотних активах може впливати й строк її погашення, тобто при зростанні строку погашення дебіторської заборгованості зростає її частка в оборотних активах підприємства і навпаки. На прикладі ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» видно, що зростає і строк погашення дебіторської заборгованості і її частка в оборотних активах, а на ПрАТ «Монделіс Україна» навпаки ці два показники знижуються.

Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей вказує наскільки якісною є політика комерційного кредитування підприємства стосовно своїх покупців. Збалансованість грошових потоків на підприємстві при розрахунках з покупцями і постачальниками значно впливає на його фінансовий стан. Нор-

мативним значенням коефіцієнту вважається 1. На ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» та на АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» значення коефіцієнту є більшим за одиницю і постійно зростає, однак це не завжди є позитивною тенденцією, адже це може вказувати на неефективну політику комерційного кредитування покупців та збільшує ризик виникнення сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості.

На ПрАТ «Монделіс Україна» значення коефіцієнту в жодному з років не наближалось до нормативу і коливалось в межах від 0,49 до 0,88, а це свідчить про те, що підприємство залучає більше коштів від кредиторів ніж надає дебіторам, що в свою чергу може загрожувати навіть кризою ліквідності для підприємства. Але з іншого боку для підприємства може бути вигідним таке співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей, адже підприємство отримує кошти від дебіторів скоріше ніж кредитори вимагають погашення та може витратити ці кошти на фінансові інвестиції.

Відповідно виходячи з усього вище зазначеного можна припустити, що підприємствам варто використовувати різноманітні методи щодо оптимізації дебіторської заборгованості, зокрема:

- здійснення постійного аналізу дебіторської заборгованості підприємства та формування основних принципів комерційного кредитування;
- розробка плану роботи з дебіторами;
- перевірка платоспроможності дебіторів;
- встановлення індивідуальних умов комерційного кредитування на основі аналізу фінансового стану дебітора;
- визначення ступеню ризику несплати заборгованості контрагентами;
- співпраця з факторинговими та форфейтинговими компаніями;
- знижки за дострокову оплату;
- робота з частковою або 100-відсотковою передплатою.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки, що зменшення або зростання дебіторської заборгованості значною мірою може вплинути на фінансовий стан підприємств. Так зростання дебіторської заборгованості може свідчити як про неповернення заборгованості дебіторами, так і про зростання обсягів реалізації підприємства.

Незважаючи на те, що досліджувані підприємства функціонують в одній галузі структура та основні показники стану дебіторської заборгованості цих підприємств суттєво відрізняються, це може бути наслідком впливу внутрішніх факторів кожного окремого підприємства на власну дебіторську заборгованість. Так частка дебіторської заборгованості в активах є найменшою на ПрАТ «Монделіс Україна», а найбільшою АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч».

Строки погашення товарної дебіторської на ПрАТ «Монделіс Україна» є найнижчими протягом досліджуваного періоду, а на ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» – найвищими. Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей є набагато вищим за нормативне значення на ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ» та на АТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», що може вказувати на неефективну політику комерційного кредитування покупців. А на ПрАТ «Монделіс Україна» даний коефіцієнт є нижчим за нормативне значення, а це свідчить що підприємство залучає більше коштів від кредиторів ніж надає дебіторам.

Відповідно для того, щоб зменшити можливий негативний вплив зростання дебіторської заборгованості на фінансовий стан підприємствам варто застосовувати різноманітні методи її оптимізації.

Література:

1. Офіційний сайт ПрАТ «Виробниче об'єднання «КОНТИ». URL: <https://konti.ua>.
2. Офіційний сайт ПрАТ «Монделіс Україна» URL: <https://www.mondelezinternational.com/Ukraine>.
3. Офіційний сайт компанії Nestlé. URL: <https://www.nestle.ua>.
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>.

Конева Татьяна Анатольевна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и кредита
Черноморского национального университета имени Петра Могилы
Валентина Олеговна Токмакова

студентка
Черноморского национального университета имени Петра Могилы

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ КОНДИТЕРСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена оценке состояния дебиторской задолженности украинских предприятий кондитерской отрасли. В статье охарактеризованы сущность и виды дебиторской задолженности. Осуществлен сравнительный анализ объемов и структуры дебиторской задолженности, ее доли в активах избранных предприятий. Проанализированы сроки погашения требований к покупателям и соотношение дебиторской и кредиторской задолженностей на предприятиях. Определены основные методы оптимизации дебиторской задолженности на предприятиях.

Ключевые слова: кондитерская отрасль, дебиторская задолженность, оборотные активы, срок погашения.

Koniewa Tetiana

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Finance and Credit
Petro Mohyla Black Sea National University
Tokmakova Valentyna
Student

Petro Mohyla Black Sea National University

ANALYSIS OF THE STATE OF ENTERPRISES ACCOUNT RECEIVABLES IN THE CONFECTIONERY INDUSTRY OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the assessment of the state of enterprises account receivables in the confectionery industry of Ukraine. The article describes the concept and types of account receivables. A comparative analysis of the volume and structure of account receivables, its share in the assets of selected enterprises is performed. The days sales outstanding, the ratio of account receivables and account payables at enterprises are analyzed. The main methods of account receivables optimization at the enterprise are determined.

Key words: confectionery industry, account receivables, current assets, days sales outstanding.

УДК 338.2:338.45:330.3

Корнієнко Оксана Петрівнакандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної цифрової економіки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТ В ПЕРІОД ЧЕТВЕРТОЇ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

Досліджено стан та перспективи розвитку морського транспорту. Підкреслено, що проведення четвертої індустріальної революції в сфері водного транспорту передбачає створення інтелектуальної інформаційно-телекомунікаційної системи морського транспорту. Доведено, що інтелектуалізація морського транспорту уможливило оптимізацію використання палива і енергетичних ресурсів, сприяє прогнозування погоди і здійсненню ефективної погодної маршрутизації. Виявлено, що в процесі модернізації морського транспорту об'єктами інтелектуалізації є судна, ІТ-інфраструктура, порти і мультимодальні шлюзи. Обґрунтовано, що інтелектуальні морські порти формуються в результаті цифровізації і роботизації портової інфраструктури.

Ключові слова: морський транспорт, Індустрія 4.0, цифровізація, інтелектуальний порт, нові технології.

Постановка проблеми. Водний транспорт був і залишається ключовим елементом Світової економічної системи [1, с. 8–15]. Обсяги морських і річкових перевезень постійно зростають, вимоги до якості перевезення вантажів морським транспортом (своєчасність, безпечність, надійність) підвищуються.

Сучасні водні логістичні системи включають транспортні засоби (пасажирські судна, контейнеровози, суховантажі, наливні судна тощо), водні транспортні магістралі, а також морські та річкові порти. Очевидно, що вдосконалення інфраструктури водного транспорту є важливим фактором прискореного розвитку національної та міжнародної економік [2, с. 58].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням зазначених питань займалися О. Бойко, В. Кислий, Є. Сич та інші вчені. Проте, трансформаційні процеси щодо переходу до цифрових технологій та розвитку морського транспорту потребують подальшого дослідження, особливо в період четвертої індустріальної революції.

Постановка завдання. Метою роботи є діагностика сучасного стану та обґрунтування перспектив розвитку морського транспорту в умовах глобальної цифровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи процеси розвитку технологій побудови морських транспортних засобів і транспортних магістралей, важко не помітити позитивну кореляцію з траєкторією розвитку індустріальних технологій в цілому. Зокрема (рис. 1), перехід від вітрильного флоту до флоту на паровій тязі стався в результаті першої індустріальної революції [3, с. 5–30, 4, с. 12–17], заснованої на розробці, виробництві і широкому використанні парових двигунів.

Успішне проведення другої індустріальної революції [3, с. 5–30; 4, с. 12–17], заснованої на широкому використанні двигунів внутрішнього згоряння і електродвигунів, призвело до істотної модернізації флоту (появи різних типів теплоходів) при цьому, істотно підвищилася швидкість руху морського транспорту, його вантажопідйомність і надійність.

Прогрес в області інформаційних, телекомунікаційних та комп'ютерних технологій стимулював третю індустріальну революцію, в результаті

якої почалася цифровізація водного транспорту і його інфраструктур (рис. 1).

Особливістю четвертої індустріальної революції є посилення акценту на технологіях отримання знань і їх застосування за допомогою спеціальних технічних систем, що одержали назву штучних когнітивних технічних систем [5, с. 27–29; 6, с. 62–67; 7, с. 3–8]. Стосовно сфери морського транспорту, нові технології проявляються в подальшій його цифровізації та інформатизації (рис. 2), в розробці і створення автономних (роботизованих) надводних і підводних транспортних засобів і інтелектуалізації водних магістралей.

Успішне проведення четвертої індустріальної революції в сфері водного транспорту передбачає вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань з побудови інтелектуальної інформаційно-телекомунікаційної системи морського транспорту (ІТС МТ). Створення ІТС МТ формує умови для забезпечення наскрізного управління життєвим циклом водного транспорту, починаючи від його проектування і закінчуючи утилізацією.

Управління життєвим циклом морського транспорту передбачає мережеву взаємодію всіх його елементів (цифрових виробничих підприємств, інтелектуальних (морських і річкових) суден, «розумних» водних магістралей та інтелектуальних систем обслуговування суден). Управління життєвим циклом, в кінцевому підсумку, сприяє збільшенню продуктивності водного транспорту і підтримує «самовідтворений цикл підвищення вартості».

Розглянемо основні складові частини інтелектуальної системи морського транспорту. Інтелектуалізація системи водного транспорту передбачає проведення комплексу взаємопов'язаних заходів (НДР, ДКР, модернізацію судів і судобудівельного виробництва), спрямованих на широке застосування інформаційних технологій, штучного інтелекту і робототехніки в надморському і підморському, торговельному і військовому флоті, в морських і річкових портах, в галузевих інформаційно-телекомунікаційних системах, а також в національній і міжнародній інтегрованій інтелектуальній транспортній системі в цілому.

Інтелектуалізація морського транспорту відкриває можливість з оптимізації використання палива і енергетичних ресурсів, ефективного ви-

Рис. 1. Коеволюція індустріальних технологій побудови морського транспорту

користання суден для перевезення пасажирів і вантажів, більш точного прогнозування погоди і здійснення ефективної погодної маршрутизації. Підвищення ступеня інтелектуалізації систем водного транспорту, використання інтелектуальних датчиків і глобальних бездротових високошвидкісних мереж передачі даних між судном і берегом сприятиме використанню систем дистанційного керування, а також підтримці повністю або частково автономної роботи судів.

Безперервна і надійна взаємодія між транспортними системами морського базування і береговими центрами управління дозволить посилити підтримку та контроль з боку берега. Все це потребує застосування нових підходів для забезпечення безпеки інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури транспорту від кібератак.

Основними цілями інтелектуалізації морського транспорту є:

- підвищення ефективності та якості роботи портів, логістичної інфраструктури, системи транспортування пасажирів і вантажів;
  - управління і вдосконалення берегової інфраструктури;
  - поліпшення умов праці екіпажу, вимог безпеки на борту;
  - удосконалення системи безпеки судноводіння;
  - поліпшення якості моніторингу морських трас і прибережних зон;
  - підвищення енергоефективності суден;
  - поліпшення якості послуг, що надаються морським транспортом з перевезення пасажирів і вантажів;
  - більш висока автономність суден;
  - більш ефективна робота інтегрованих логістичних ланцюжків (трансмодальних і мультимодальних) перевезень.

У процесі модернізації водного транспорту об'єктами інтелектуалізації є судна, ІТ-інфраструктура, порти і мультимодальні шлюзи.

Передбачається, що інтелектуальний і автономний морський транспорт буде «інтелектуально» взаємодіяти не тільки з водним простором, але і з іншими водними транспортними засоба-

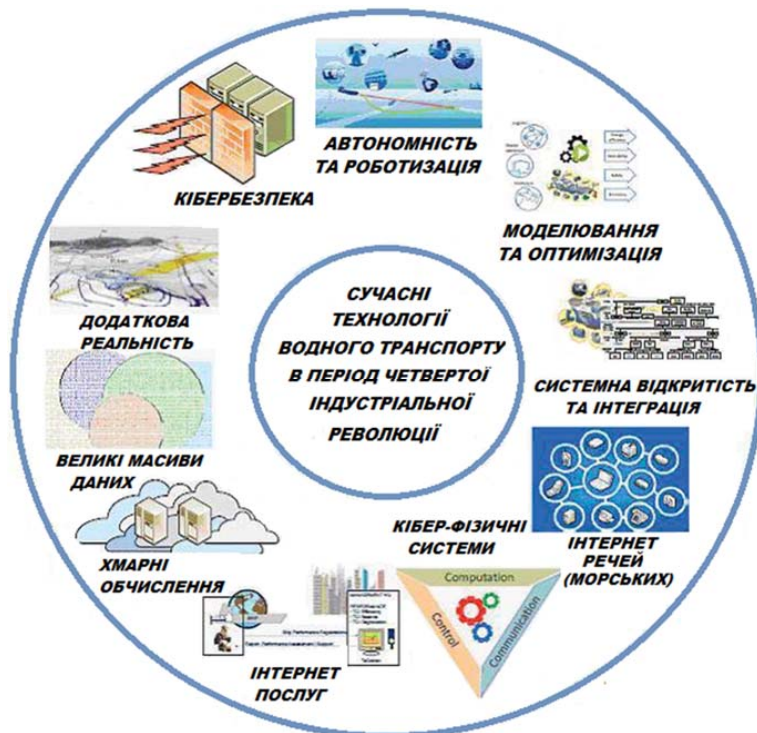

Рис. 2. Нові технології, що застосовуються на морському транспорті

ми та інтелектуальними морськими (і річковими) портами. Інтелектуалізація та роботизація водного транспорту передбачає всебічне забезпечення моніторингу стану суден і зовнішнього середовища в режимі реального часу, здійснення управління судном в дистанційному або автономному режимі.

Надійні бездротові мережі передачі даних, системи управління даними (датчиками), інформацією і знаннями набувають важливого значення для надійної і якісної експлуатації судна. Крім того, нові системи морського транспорту вимагають забезпечення надійної інформаційно-мережевого захисту.

Цифрові водні магістралі включають в себе не тільки мережі бездротового зв'язку між судами та портами, але також і мережі датчиків (бортових, портових, берегових, надводних і підводних), які забезпечують необхідними даними судові і берегові інтелектуальні інформаційно-телекомунікаційні системи.

Основу цифрових бездротових магістралей становлять мережі супутникового зв'язку і навігації, а мережі далекого короткохвильового радіозв'язку виконують завдання резервування мереж супутникового зв'язку і функції оповіщення про надзвичайні ситуації; системи ультракороткохвильового радіозв'язку і стільникового зв'язку широко використовуються для обміну інформацією екіпажу судна і взаємодії з береговими службами в портах.

Інтелектуальні порти (морські та річкові) формуються в результаті цифровізації і роботизації портової інфраструктури (на основі застосування внутрішніх мереж передачі даних, спеціальних

мереж датчиків і виконавчих пристроїв), портових інформаційно-керуючих і інтелектуальних систем. Розумні порти взаємодіють з інформаційними системами суден та інших (національних і зарубіжних) портів, створюють умови для надання (спільно з торговельними порталами) послуг за принципом «одного вікна» в інтересах підвищення ефективності управління морським транспортом та морськими перевезеннями і якості водних транспортних послуг (рис. 3).

Інтелектуальні порти, інтегровані з системами навігації, береговими мережами, судовими інформаційно-телекомунікаційними системами, мережами (надводних і підводних) датчиків тощо, утворюють інформаційно-телекомунікаційну систему морського транспорту (ІТС МТ), що забезпечує функціонування всіх його складових частин як єдиної системи.

Портова інтелектуальна інформаційно-телекомунікаційна система включає: центр автоматизованого управління, підсистему інтелектуального аналізу і відображення даних та інформації, мережі портових датчиків і виконавчих пристроїв, інші підсистеми. Портові підсистеми інтегруються за допомогою дротових і бездротових місцевих мереж доступу [8] з інфраструктурними елементами магістральної інтелектуальної мультимодальної транспортної системи (ІМТС).

Найближчим часом на ІТС МТ можуть бути покладено вирішення таких проблем як безпека портів і охорона навколишнього середовища, в тому числі зменшення рівня шуму порту і ефективного використання енергії. Рішення проблем реалізації концепції «зелених» портів, також мо-

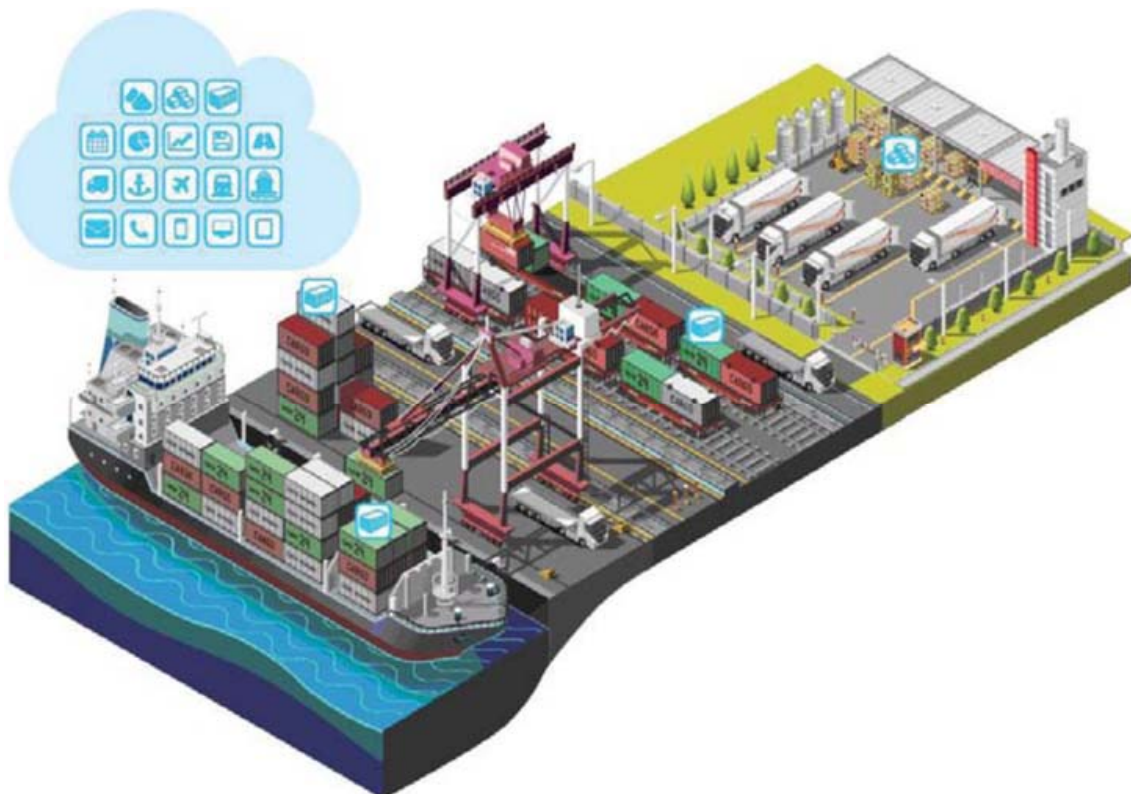

Рис. 3. Нові функції інтелектуальних портів

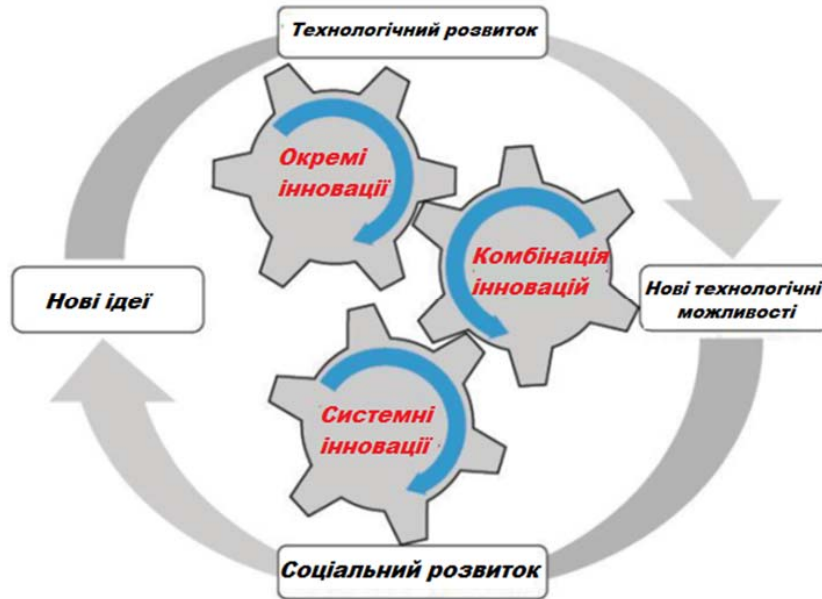

Рис. 4. Інноваційний механізм морського транспорту

жуть покладатися на ІТС МТ разом з питаннями охорони морського середовища, глобальної зміни клімату та підвищення рівня моря.

На бортову інформаційно-керуючу систему можуть покладатися вирішення таких завдань, як автономне причалювання, динамічна погодна маршрутизація попередження аварійних зіткнень суден, автономний докінг тощо.

Розвиток ІТС МТ (в рамках ІМТС) є важливою умовою ефективною взаємодії і інтеграції між різними видами (модами) транспорту, завдяки використанню загальних еталонних моделей модальних ІТС, загальної системи електронної митниці, стандартів на оцифровку транспортних документів і широкого використання електронної транспортної документації. Крім того, в рамках ІМТС забезпечується відкритий, надійний і прозорий доступ до транспортної і торгової інформації, що дозволить сформувати нові більш ефективні бізнес-моделі, оптимізувати транспортні та торговельні системи.

Інноваційний механізм розвитку морського транспорту включає (рис. 4) підсистему формування окремих інновацій, підсистему контекстної комбінації окремих інновацій та системні інновації флоту.

Окремі інновації являють собою продукти, що стосуються окремих ключових технологій (наприклад, радари, відеокамери, різні мікродатчики), котрі можуть інтегруватися в комбіновану контекстну інновацію (підсистему датчиків). Інноваційні продукти інших типів, наприклад, штучного інтелекту і когнітивних технологій, інтегруються в інноваційну інтелектуальну підсистему і складають інший тип комбінації. З блоків комбінованих інновацій (підсистем) формується інноваційна система, наприклад, така як автономне судно. Під впливом нових технологічних можливостей відбуваються соціальні зрушення, що змінюють соціальний ландшафт, який генерує нові потреби і нові ідеї, що формують початок наступного циклу технологічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. У статті наведений ряд очікуваних технологічних змін морського транспорту, які вже відбуваються або будуть відбуватися в найближчому майбутньому. Показано провідну роль нових інформаційно-телекомунікаційних технологій та технологій штучного інтелекту в формуванні національної (і міжнародної) інтелектуальної системи морського (і мультимодального) транспорту в період 4-ї індустріальної революції.

Література:

1. Pipitsoulis C. The EU eMaritime initiative – Single Window, with a view to the near future. In *Logious Conference*. Rotterdam. 2015.
2. Buchari, Erika et al. Enhancing Public Transport System in Developing Countries towards Multimodal Public Transport System. *Proceedings of the Conference on The Intelligent Public Transport System*, April 2–4, 2018. Netherland.
3. Bauer J., Schlund P., Marrenbach D., Ganschar O. *Industrie 4.0 – Volkswirtschaftliches Potenzial für Deutschland*, Berlin 2017. P. 5–30.
4. Bauernhansl T., Hompel M., Vogel-Heuser B. *Industrie 4.0 in Produktion, Automatisierung und Logistik-Anwendung, Technologie, Migration*, Wiesbaden. 2019. P. 12–17.
5. Mertens P. *Industrie 4.0 – Herausforderungen auch an Rechnungswesen und Controlling im Eberblick*, in: *Controlling – Zeitschrift für erfolgsorientierte Unternehmensteuerung*, 27. Jg. (2019), H. 8/9, o. p. P. 27–29.
6. Комашінський В. І., Комашінський Д. В. Когнітивна метафора в розвитку телекомунікаційних і індустріальних мережевих інфраструктур, або перші кроки до постінформаційною епосі. *Журнал «Технології та засоби зв'язку»*. 2015. № 1. С. 62–67.
7. Малигін І.Г., Комашінський В.І. Деякі проблеми побудови когнітивних транспортних систем і мереж. *Праці міжнародної конференції «Транспорт Росії: проблеми і перспективи – 2020 рік»*. 2020. Том. 1. С. 3–8.

Корниенко Оксана Петровна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры интеллектуальной цифровой экономики
Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова

**МОРСКОЙ ТРАНСПОРТ
В ПЕРИОД ЧЕТВЕРТОЙ ИНДУСТРИАЛЬНОЙ РЕВОЛЮЦИИ****Аннотация**

Исследовано состояние и перспективы развития морского транспорта. Подчеркнуто, что проведение четвертой индустриальной революции в сфере водного транспорта предполагает создание интеллектуальной информационно-телекоммуникационной системы морского транспорта. Доказано, что интеллектуализация морского транспорта позволяет оптимизацию использования топлива и энергетических ресурсов, способствует прогнозированию погоды и осуществлению эффективной погодной маршрутизации. Установлено, что в процессе модернизации морского транспорта объектами интеллектуализации являются суда, ИТ-инфраструктура, порты и мультимодальные шлюзы. Обосновано, что интеллектуальные морские порты формируются в результате цифровизации и роботизации портовой инфраструктуры.

Ключевые слова: морской транспорт, Индустрия 4.0, цифровизация, интеллектуальный порт, новые технологии.

Kornienko Oksana

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Intelligent Digital Economics
Admiral Makarov National University of Shipbuilding

MARITIME TRANSPORT IN FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION**Summary**

The state and prospects of maritime transport development are studied. It is emphasized that the fourth industrial revolution in the field of water transport involves the creation of an intelligent information and telecommunications system of maritime transport. It is proved that the intellectualization of maritime transport makes it possible to optimize the use of fuel and energy resources, contributes to weather forecasting and the implementation of effective weather routing. It was revealed that in the process of modernization of maritime transport the objects of intellectualization are ships, IT infrastructure, ports and multimodal gateways. It is substantiated that intelligent seaports are formed as a result of digitalization and robotization of port infrastructure.

Key words: sea transport, Industry 4.0, digitalization, intelligent port, new technologies.

УДК 339.138

Краузе Ольга Ігорівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри промислового маркетингу
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Піняк Ірина Любомирівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри промислового маркетингу
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Кулик Юлія Ігорівна

аспірант кафедри промислового маркетингу
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИК НЛП ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОДАЖІВ

Протягом останніх десятиріч в сфері продажів значної популярності набуло застосування методик нейролінгвістичного програмування. Сутність НЛП полягає у прихованих маніпуляціях, які спонукають потенційного клієнта до укладення угоди. Для успішного провадження практик необхідно враховувати типологію клієнтів. Застосування даних методик дає можливість підвищити інтенсивність продажів, розширити клієнтську базу, сформувати довготривалі партнерські взаємини з клієнтом. Використання НЛП ґрунтується на персональному підході до кожного клієнта, розумінні його психології та прихованих потреб. Відносини слід будувати на основі взаємовигоди, щирості в спілкуванні, тим самим вміло створюючи підґрунтя для укладання угоди.

Ключові слова: нейролінгвістичне програмування, продажі, клієнт, спілкування, презентація продукції.

Постановка проблеми. Визначальним фактором успіху комерційного підприємства є зростаючий або стало високий рівень попиту, в нашому випадку мова піде про обсяг продажів. У зв'язку з насиченістю ринку пропозицією конкуруючих товарів, сучасного покупця доволі складно переконати здійснити покупку, тому виробники (продавці) для забезпечення комерційного ефекту вдаються до систематичного оновлення технологій продажу. Застосування методик нейролінгвістичного програмування (НЛП) на сьогоднішній день є доволі прогресивним, що при вмілому застосуванні дає можливість значно підвищити обсяги продажів, а відповідно сприяє зростанню прибутковості підприємства.

Питанню застосування методик нейролінгвістичного програмування приділено чимало праць науковців: психологів, менеджерів та маркетингологів. Мистецтво презентувати продукцію, продавати завжди вирізнялось вимогливістю та динамічністю, тому методики НЛП в сучасному світі є надзвичайно популярними. Застосування методик НЛП при роботі над управлінськими здібностями та в продажах відображено в наукових працях Р. Ділста, А. Плігана, А. Любимова, Р. Бендлера, Дж. Гриндера та багатьох інших авторів. Наукові праці авторів присвячено різним сферам: психотерапії, міжособистісному спілкуванню, мистецтву продажів. Щодо застосування НЛП-методик в продажах, то слід зазначити, що на нашу думку, дане питання є недостатньо висвітленим і потребує певних уточнень.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у вивченні специфіки застосування методик НЛП в продажах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх десятиріч методики нейролінгвістичного програмування (НЛП) застосовуються як потужний інструмент маркетингових

комунікацій, який успішно адаптувався в бізнес-контекст і здатний суттєво підсилити ефективність роботи з клієнтом. «Нейро» – означає роботу всіх частин нервової системи; «лінгвістичний» – система побудови окремих блоків в мові і жестах; «програмування» – маніпуляція поведінкою людини [1]. Опанування методів НЛП дає можливість підвищити результативність продажів та підвищити загальний рівень комунікативної компетентності продавців. Отже, НЛП – це набір вербальних і невербальних дій, що спрямовані на формування відповідної реакції з боку співрозмовника, тобто встановлення максимального контакту з клієнтом. Основний принцип НЛП ґрунтується на використанні того, що люди (клієнти) краще спілкуються з схожими на себе людьми.

Для розробки методів НЛП використовуються різноманітні техніки з багатьох сфер науки:

- психотерапія;
- психоаналіз;
- гештальтпсихологія;
- гіпноз;
- лінгвістика.

НЛП містить ряд унікальних принципів і понять, які дають можливість аналізувати і виявляти значимі патерни цінностей, поведінки і міжособових відносин та перетворювати їх на корисні та надійні інструменти. НЛП надає можливість оцінювати не лише поведінковий зміст вчинків, але й скриті сили, що приховуються за такою поведінкою, а також структури мислення, що забезпечують успіх нашим діям [3].

Зауважимо, що початкове призначення НЛП стимулювання саморозвитку, сутність методики ґрунтується на тому, що кожна людина має всі необхідні ресурси і вміння для досягнення успіху, інше питання в тому, наскільки ці ресурси і вміння розвинені. Започаткував дану методику в 70-х роках минулого століття американ-

ський студент математичного факультету Річард Бендлер.

Застосування практик НЛП дає можливість розвинути нетрадиційне мислення, приймати нестандартні рішення, виходити за межі загальноприйнятих стереотипів, які доволі часто ускладнюють пізнання себе та навколишнього світу. Методики НЛП все більше привертають увагу бізнесменів, топ менеджерів, спортивних тренерів, педагогів та широкого кола людей, які націлені на саморозвиток і успіх. Методики НЛП ґрунтуються на розвитку здібностей досягати поставленої мети, розвитку здатності навчатися у інших людей, особливо у тих, які досягли успіху.

Керівники бізнесу з продажу товарів і послуг докладають чимало зусиль для зростання фінансових показників, розширення клієнтської бази, підвищення розміру середнього чеку, тощо. Одні роблять ставки на креатив і рекламу, а інші аналізують стратегії взаємодії з клієнтами, шукають способи впливу на свідомість і поведінку клієнта.

Основною перевагою стає персональний підхід, розуміння психології клієнта, прихованих потреб. Менеджер, який володіє методиками НЛП в продажах, має можливість цілеспрямовано впливати на прийняття рішень щодо купівлі, успішно укладати угоди. Фахівці НЛП пропонують ряд маркетингових програм у сфері продажу:

- лідогенерація;
- розширення воронки продажів, скриптів і кейсів;
- контролю за роботою менеджерів [5].

При застосуванні технік НЛП в продажах прийнято виділяти наступні етапи:

- 1) підлаштування і приєднання;
- 2) налаштування;
- 3) калібрування (масштабування);
- 4) ведення;
- 5) рапорт.

На етапі «підлаштування і приєднання» відбувається синхронізація вербальних і невербальних сигналів консультанта /продавця з сигналами клієнта з метою формування у підсвідомості останнього ілюзії спілкування з самим собою. Під час підлаштування відбувається налаштування «на хвилю» клієнта.

Підлаштування є необхідним для успішного приєднання. Метою приєднання є формування у клієнта довіри, яка сприяє здійсненню продажу. В процесі підлаштування важливі найдрібніші деталі, наприклад, якщо фахівець розмовляє з клієнтом по телефону, він повинен швидко зрозуміти який у нього настрій і створити такий самий у себе. За умови безпосередньої зустрічі значення мають пози, жести, міміка. Все це є необхідним для того, щоб розмовляти з клієнтом «на одній мові» – на його мові – мові, до якої він звик і яка для нього є найбільш зрозумілою.

Калібрування – це спроба зрозуміти як клієнт реагує на той чи інший вплив. Метою даного етапу є виключення з спілкування негативних реакцій. Під час калібрування клієнту задаються питання, які безпосередньо не стосуються презентації продукції, тобто це звичайні буденні питання. Аналіз відповідей на такі питання дасть можливість зрозуміти реакцію покупця при проведеному презентації продукції.

Ведення – це техніка встановлення тригера, за допомогою якого певна дія викликає певну реакцію або включає у клієнта певний стан. Найчастіше тригером стає сам менеджер з продажу, до якого у клієнта вже сформувалась симпатія і довіра. Щоб викликати такі непрості емоції у клієнта, необхідно вивести його на розмову, яка буде приносити йому задоволення, а нащо не приносити людині більшого задоволення, ніж розповідь про себе, розповідь про власні успіхи і досягнення.

Рапорт – це підсвідомий стан довіри, який виникає у однієї людини до іншої, раніше незнайомої, без будь-яких на то логічних підстав. Після того, як клієнт довго і ґрунтовно розповів про себе, він підсвідомо проник довірою до менеджера. Для досягнення рапорту потрібно не розмовляти самому, а слухати клієнта. Якщо клієнт почав «вилити душу», то рапорт досяг своєї мети, слід дослухати клієнта і можна переходити до презентації продукції. Але продукцію слід презентувати з акцентом на виходу для клієнта, не нав'язуючи, а швидше дружньо радячи.

Основною складністю в застосуванні методик НЛП є щирість. Більшість сприймає техніки НЛП як маніпуляцію, але без щирого сприйняття клієнта успіху не досягти. Якщо менеджер з продажу не перейнявся інтересом до клієнта, не відчув ті емоції, які відчуває клієнт, а просто їх грає, більшість відразу відчує фальш, і бажаного результату не буде досягнуто.

Відносини з клієнтом слід будувати на основі взаємовигоди створюючи мотивуюче підґрунтя для придбання певного товару.

Для досягнення успіху при застосуванні методик НЛП значну роль відіграє знання типології клієнтів:

1. Візуал. Такий споживач краще сприймає інформацію наочно, іншими словами, купує очима. Такому споживачу необхідно демонструвати всебічно продукт. Під час презентації продукції такому споживачу важливо використовувати фрази, які підсилюють візуалізацію: «Вам краще це побачити», «Давайте я покажу», «Дивіться», «Ви вже бачили?». Відповіді будуть приблизного такого характеру: «Так, я бачив», «Бачу» ...

2. Аудіал. Такий споживач легко сприймає і засвоює інформацію на слух, для нього мають значення інтонація, тембр і швидкість мови продавця. Такому покупцю достатньо один раз почути і вся необхідна інформація відкладеться в його пам'яті. Такому покупцю слід розповісти про факти, приділити увагу аналітиці, розповісти про особистий досвід використання продукту. Такий підхід особливо актуальний при застосуванні НЛП в продажах по телефону.

3. Кінестетик. Такому споживачу потрібно поторгати, відчути товар перед покупкою. Навіть якщо це послуга, наприклад, путівка на море, потрібно постаратися викликати у споживача сильне відчуття до нього. Якщо продукт – обов'язково запропонуйте клієнту випробувати його в дії.

4. Дігитал – такому клієнту буде цікаво почути про переваги матеріалів, технології, ціноутворення, бонуси магазину, гарантії [4].

Для досягнення успіху при застосуванні методик (технік) НЛП слід пам'ятати про наявність

певних правил, лише за умови їх дотримання застосування НЛП буде успішним:

- мислення і тіло впливають один на одного;
- люди володіють величезними внутрішніми ресурсами, але рідко ними користуються;

- індивід зауважує в людях ті якості, які потенційно живуть в ньому самому. Чужі недоліки помітні тим людям, які самі мають такі ж риси;

- тільки від людини залежить, ким він буде в цьому житті – переможцем або переможеним.

Окрім правил НЛП, існують принципи, які слід прийняти як аксіому:

- карта не є територією. Людина не може повністю досягнути дійсності. НЛП-методи працюють з суб'єктивним сприйняттям реальності;

- кожен індивідуум володіє своєю картою світу. Його реакції залежать від способу мислення і сприйняття реальності;

- в основі будь-якої поведінки індивіда лежить позитивний намір;

- людина поводиться в певній ситуації так, як вважає найбільш правильним. Вибір варіанту поведінки залежить від здібностей індивіда й його можливостей в конкретній ситуації;

- усі життєві процеси прагнуть прийти в стан оптимальної рівноваги. Людина постійно взаємодіє з навколишнім середовищем, впливає на нього і діє під його впливом;

- особистість і поведінка є різними поняттями. Не можна за звичками людей судити про їх внутрішній стан;

- найбільш гнучка людина може вийти з будь-якої складної ситуації;

- невдалі результати не можуть бути приводом для розчарування. Будь-яка поразка є хорошим уроком, завдяки йому людина навчиться робити правильні вчинки;

- навколишній світ і контексти постійно змінюються. Однакові дії не завжди можуть призвести до одного і того ж результату. Завжди потрібно діяти відповідно до обставин і змінювати свою поведінку поки не буде досягнуто потрібного результату [2].

Багато технік НЛП в продажах схожі з простим переконанням і використовуються менеджерами підсвідомо. Розглянемо деякі з технік НЛП в продажах:

1. Віддзеркалення – один з елементів підстройки під клієнта. Перше, що варто зробити для укладення угоди, це завоювати довіру співрозмовника. Намагатися переконати його в тому, що ви такий самий, як і він, ви свій. Дуже важливо наслідувати опонента – у швидкості і гучності мови, ритму дихання, жестах, позі, робити схвальні знаки на все, що він говорить. Головне завдання менеджера на першому етапі – сподобатися споживачу, створивши для нього комфортну комунікацію.

2. Вигідна позиція, її ще називають психогеографією. Менеджер повинен зайняти позицію напроти сильної «сторони» покупця для того, щоб він відчував себе у безпеці. Між опонентами не повинно бути ніяких перешкод. Сумочка в руках або поза з схрещеними ногами вважаються бар'єрами. Важливу роль відіграють очі, погляд повинен бути відкритими, дивитися слід прямо на споживача. Але при цьому важливо не перестара-

тися, у споживача не повинно скластися враження, що менеджер з усіх сил намагається продати продукт, слід зберігати почуття гідності. Щира посмішка, легка і відкрита – обов'язковий інструмент менеджера. Спілкуватися слід невимушено.

3. Руки і їх розташування. Руки повинні бути вільні і розслаблені, їх не слід схрещувати перед собою або за спиною – це «закриті» пози, які можуть насторожити співрозмовника. Демонстрування в ході розмови відкритої долоні свідчить про відсутність агресії і злих намірів.

4. Визначення потреб і відпрацювання заперечень. Менеджери на цьому етапі застосування НЛП в продажах стають психотерапевтами. Їх основним завданням є зняття негативу до покупки у покупця. Насамперед слід з'ясувати причину невдоволення, далі – навести вагомі аргументи на користь придбання продукту. Для цього продавцю необхідно розумітися на природі заперечень, продумати можливі контраргументи. Але використовувати таку техніку НЛП в продаж слід дуже обережно, так як є ризик викликати ще більший негатив. Відкритих переконань не повинно бути. Наприклад, при вживанні у розмові слова «якщо», людині надається право вибору, а покупці люблять свободу.

5. Техніка «владивість – перевага – зиск». Найбільший ефект можна досягти тоді, коли продавець розповідає не про те, який гарний товар він пропонує, а які емоції буде відчувати споживач, користуючись ним. «Намальована картинка» повинна бути яскравою, такий підхід заворожує і заважає логічно міркувати.

6. Повтори ключових фраз – дієвим є часте повторення в ході діалогу фраз про те, як чудово буде себе почувати клієнт, придбавши даний продукт.

7. Переконання за допомогою інтонації. Малюючи клієнту картинку, яким чудовим стане його життя з цим продуктом, важливо робити акцент голосом на ті слова, які несуть позитивне налаштування.

8. Історії. Корисним при переконанні покупця є розповідання життєвих історій пов'язаних з даним товаром.

9. Компліменти. При спілкуванні з потенційним покупцем слід поцікавитись чим він керувався під час минулої аналогічної покупки: він звертав увагу на ціну, зовнішні характеристики, знижку, бренд або ще щось. Важливо похвалити його за практичність і розсудливість [4].

Теорія і практика НЛП надають можливість: встановити доброзичливі взаємовідносини з клієнтом; розвинути дар переконання; перейти до позитивного світосприйняття; підвищити рівень самооцінки; сконцентруватися на визначених цілях і спрямувати всі зусилля на їх досягнення; діяти з максимальною продуктивністю; вірити у власні сили у будь-яких започаткуваннях; досягати того, що раніше здавалось неможливим; досягати взаєморозуміння з клієнтами, замовниками і колегами; творчо вирішувати проблеми; ефективно розпоряджатися часом; тощо.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Застосування методик НЛП в продажах на сьогоднішній день є надзвичайно популярним і

ефективним. Вміле користування методиками дає можливість значно підвищити обсяги продажів, розширити клієнтську базу, будувати з покупцями довготривалі партнерські відносини. Але при застосуванні даних методик основоположним елементом з боку менеджера з продажів є щирість. Якщо відсутній щирий інтерес до клієнта, демонстровані емоції – це лише гра, клієнт відчує фальш.

Також складність у використанні методик НЛП полягає в тому, що всі люди різні, і, не дивлячись на те, що етап підлаштування під клієнта існує завжди в процесі продажу, знайти контакт абсолютно з усіма неможливо. І третій недолік – не всіх дано опанувати методики НЛП в продажах.

НЛП в продажах, як і любі інші техніки, повинен бути присутнім в арсеналі менеджера і застосовуватися точково, цілеспрямовано, а не для всіх.

Література:

1. Бэндлер Р., Гриндер Дж. Большая энциклопедия НЛП. Структура магии. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=80068.
2. Блискуча. НЛП – нейролінгвістичне програмування URL: <https://peskiadmin.ru/uk/blestyashchaya-nlp---neirologvisticheskoe-programmirovanie.html>.
3. Дитлс Р. Моделирование з помощью НЛП. СПб., 2010. URL: <https://mybook.ru/author/robert-dilts/modelirovanie-s-pomoshyu-nlp/read/?page=2>.
4. Как НЛП может помочь в продажах? URL: <https://arsales.in.ua/tehnika-nlp-v-prodazhah>.
5. НЛП в продажах: как это работает. URL: <https://blog.units.bz/nlp-v-prodazhakh>.
6. Техники НЛП в продажах. URL: <https://institutnlp.ru/library/samizdat/tehniki-nlp-v-prodazhakh>.

Краузе Ольга Игоревна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры промышленного маркетинга

Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя

Пиняк Ирина Любомировна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры промышленного маркетинга

Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя

Кулик Юлия Игоревна

аспирант кафедры промышленного маркетинга

Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДИК НЛП ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОДАЖ

Аннотация

В течении последних десятилетий в области продаж значительной популярности получило использование методик нейролингвистического программирования. Суть НЛП основывается на скрытых манипуляциях, которые побуждают потенциального клиента совершить сделку. Для успешного проведения практик необходимо учитывать типологию клиента. Внедрение методик дает возможность повысить интенсивность продаж, расширить клиентскую базу, сформировать долгосрочные партнерские отношения с клиентом. Использование НЛП основывается на персональном подходе к каждому клиенту, понимании его психологии та скрытых потребностей. Отношения следует выстраивать на основе взаимной выгоды, открытости в общении, тем самым умело создавая основу для совершения сделки.

Ключевые слова: нейролингвистическое программирование, продажи, клиент, общение, презентация продукции.

Krause Olga

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Industrial Marketing Department
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

Pinyak Iryna

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Industrial Marketing Department
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

Kulyk Yliia

Postgraduate student of the Industrial Marketing Department
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

USE OF NLP TECHNIQUES TO INCREASE SALES EFFICIENCY

Summary

Over the last decades, sales have become very popular use of neurolinguistic programming methodologies. The essence of NLP is based on covert manipulations that induce a potential client to perform this operation. The client typology needs to be considered for successful practice. The introduction of methods makes it possible to increase sales intensity, expand the client base, form long-term partnership relations with the client. The use of NLP is based on a personal approach to each client, understanding his psychology is a hidden need. Relations should be built on the basis of mutual benefit, openness in communication, thus skilfully creating the basis for making a deal.

Key words: neurolinguistic programming, sales, client, communication, product presentation.

Ляденко Тетяна Володимирівна
старший викладач кафедри комерційної діяльності і логістики
Київського національного економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ КАНАЛІВ ТА ЛОГІСТИЧНИХ ЛАНЦЮГІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Нині розподільча логістика є важливим елементом господарської діяльності підприємства, за допомогою якої воно може підвищувати свої конкурентні переваги. Одним з основних елементів системи розподільчої логістики на підприємстві є логістичні канали та ланцюги. З їх допомогою продукція підприємства потрапляє до кінцевого споживача. У статті розглянуто сутність логістичних каналів та логістичних ланцюгів, основні підходи до їх визначення. Виділено основні відмінності та риси логістичних каналів і логістичних ланцюгів. Розглянуто прямі та непрямі логістичні канали. Визначено основні елементи процесу розподілу продукції. Запропоновано методи оцінки ефективності логістичних каналів.

Ключові слова: логістика, логістична система, логістичний канал, логістичний ланцюг, розподіл, виробник, споживач.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки формує нові для українських товаровиробників умови їх переорієнтації до потреб споживачів. Оскільки сьогодні ринок перенасичений товарами, тому кожне виробниче підприємство змушене боротися за споживача. У таких умовах одним із найважливіших питань є формування на підприємстві ефективної розподільчої системи, яка б відповідала сучасному конкурентному середовищу й уподобанням споживачів, щоб забезпечити доступність товарів і безперервність логістичного процесу.

На жаль, нині багато вітчизняних підприємств не звертає необхідної уваги на формування ефективних логістичних систем розподілу, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Завданнями дослідження, проведеного в статті, є:

- визначити сутність логістичних каналів та логістичних ланцюгів, їх відмінності;
- розглянути основні логістичні канали;
- визначити основні елементи процесу розподілу продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання формування ефективної системи розподільчої логістики на українських підприємствах досліджували такі вчені, як: В.Ю. Божанова, Р.В. Волошин, Т.Г. Дудар, Є.В. Крикавський, Н.С. Косар, І.О. Кот, В.М. Мар-

ченко, Т.А. Репіч, А. Чубала та ін. Проте, незважаючи на велику кількість робіт з цієї проблематики, багато питань потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сучасних особливостей використання логістичних каналів і логістичних ланцюгів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах посилення конкуренції на зарубіжних і внутрішніх ринках для підприємств надзвичайно важливим є пошук і вибір логістичних каналів, за допомогою яких їх продукція доходить до кінцевих споживачів.

У ході реалізації підприємством функцій розподільчої логістики виникає взаємодія між постачальниками та споживачами готової продукції, які разом утворюють дві мікрологістичні системи, що пов'язані між собою логістичним каналом.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців є досить схоже визначення логістичного каналу, але кожен автор відрізняється власним суб'єктивним баченням (таблиця 1).

Отже, спираючись на розглянуті підходи до визначення сутності логістичного каналу, можемо навести таке їх визначення: це система ланок, за допомогою якої здійснюється реалізація виробленої продукції, шляхом доведення товарів і послуг від виробника до споживача задля швид-

Таблиця 1

Визначення сутності логістичного каналу

№	Автор	Визначення
1	Т. Г. Дудар, Р. В. Волошин [2]	впорядкована множина різних підприємств і окремих осіб, які здійснюють або сприяють руху продукції від конкретного виробника до кінцевого споживача
2	Т. А. Репіч, І. О. Кот [7]	система ланок, через яку підприємства здійснюють реалізацію продукції, шляхом доведення товарів і послуг до кінцевого споживача задля швидкого і ефективного реагування на потреби споживачого ринку
3	Є.В. Крикавський, Н.С. Косар, А. Чубала [4]	сукупність незалежних організацій (посередників), що беруть участь у просуванні товару або послуги від виробника до споживача, який використовують цей товар для безпосереднього споживання або для виробництва інших товарів
4	К. Уотні	міжорганізаційна система, які залучається до задач створення продукції та послуги, доступних для споживачів
5	Ф. Котлер [5]	сукупність організацій чи окремих осіб, які приймають на себе чи допомагають передати іншому суб'єктові право власності на конкретний товар чи послугу на їхньому шляху від виробника до споживача
6	В.М. Марченко, В.В. Шутюк [6]	сукупність посередників (дистрибуторів, комісіонерів, дилерів, агентів) для доведення матеріального потоку від конкретного виробника до споживача

кого й ефективного реагування на потреби споживчого ринку.

Логістичні канали можна поділити на три групи:

1) прямі канали – коли розподільчі зв'язки між підприємствами-контрагентами є безпосередніми;

2) опосередковані канали – коли між підприємствами-контрагентами є хоча б один посередник;

3) змішані канали – коли поєднуються прямі і опосередковані зв'язки по відношенню до споживачів або окремих груп товарів.

На рис. 2 наведено приклади логістичних каналів із різними схемами побудови.

Кожен логістичний канал може бути використаний в умовах, які найбільш повно відповідають його параметрам, враховують його розмір, пропускну здатність, територіальне розташування, психологічні особливості основних суб'єктів тощо.

При використанні прямих логістичних каналів (канал нульового рівня) використовують [7, с. 79]:

1) власну роздрібну мережу – використовується переважно великими підприємствами, оскільки створення власної торговельної мережі вимагає значних витрат;

2) прямі контракти – передбачають безпосередню реалізацію продукції від виробника до споживача без використання торгових площ;

3) реалізацію через торгових агентів (збутових посередників), які здійснюють діяльність від свого імені, проте за рахунок і за дорученням виробника, при цьому отримуючи винагороду;

4) продаж на виставках та ярмарках. При використанні цього каналу передбачається одноразова чи періодична реалізація продукції виробником безпосередньо споживачу в рамках виставки чи ярмарки;

5) інтернет-торгівлю;

6) торгівлю за каталогами.

Канал одного рівня передбачає наявність між виробником і споживачем роздрібною посередника. Канал другого рівня передбачає наявність між виробником та споживачем гуртового та роздрібною посередника. Канал третього рівня пе-

редбачає наявність у логістичному каналі трьох посередників – це гуртовий посередник, дрібний гуртовик та роздрібною посередник.

Кількість рівнів логістичного каналу визначається видом товарів, галузеву належністю, розмірами ринку тощо. Важливою умовою ефективного функціонування логістичного каналу є налагоджена система комунікацій, яка дозволяє всім учасникам каналу співпрацювати та вільно спілкуватися між собою для досягнення спільної мети.

Під шириною логістичного каналу розуміють кількість однотипних посередників на кожному рівні каналу (рис. 2).

Таким чином, виробник може виходити на двох великих гуртових посередників, відповідно ширина першого каналу становитиме два оптовики. Перший гуртовий посередник може збувати продукцію в роздріб, другий – використовувати дрібних гуртовиків-посередників і в кінцевому рахунку трьох представників роздрібною посередників. Таким чином, такий виробник вибудовує третій канал, тобто роздріб, у розмірі трьох роздрібною посередників.

Ефективність непрямого логістичного каналу залежить переважно від взаємодії виробника і посередника. Посередник залежно від виду логістичного каналу є для виробника кінцевим споживачем, тому що виробник не контактує з покупцями цільового ринку. Виробник і посередник, об'єднавши зусилля з метою отримання переваг над конкурентами, досягнення синергічного ефекту стратегій виробництва і розподілу продукту, можуть налагодити найефективніший логістичний збутовий. Проте впливати на посередника після того, як він отримав товар, практично неможливо. Вибір структури логістичного каналу зводиться до вирішення питання про розподіл обов'язків між учасниками товарообміну. При цьому підприємству потрібно перш за все вирішити, чи можна доручати посереднику частину збутових функцій, і якщо так, то в яких межах і на яких умовах.

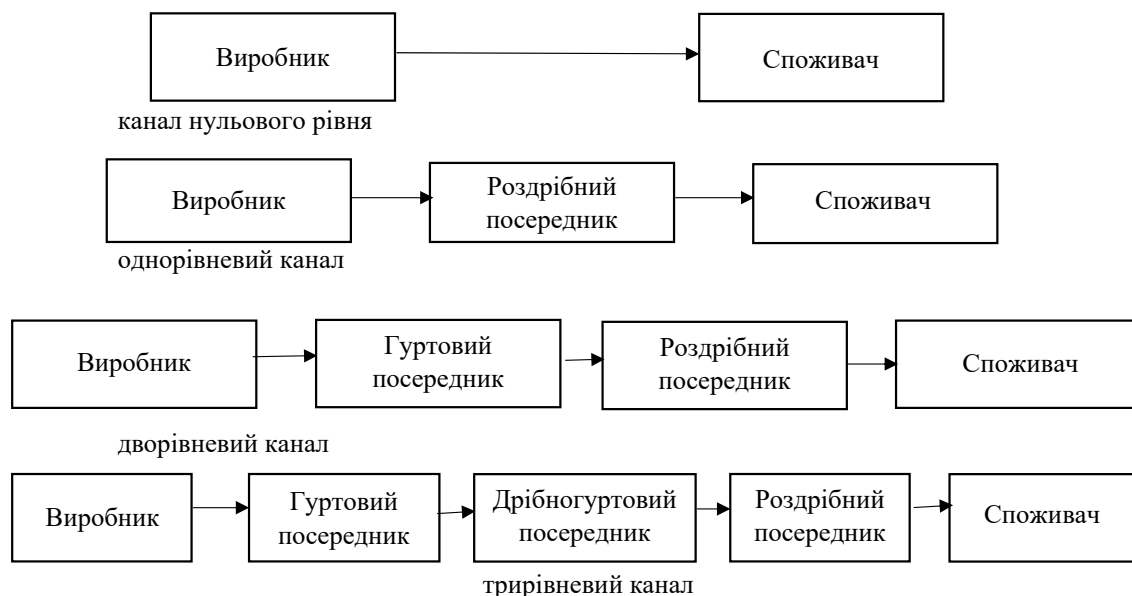

Рис. 1. Схеми побудови логістичних каналів [2, с. 28]

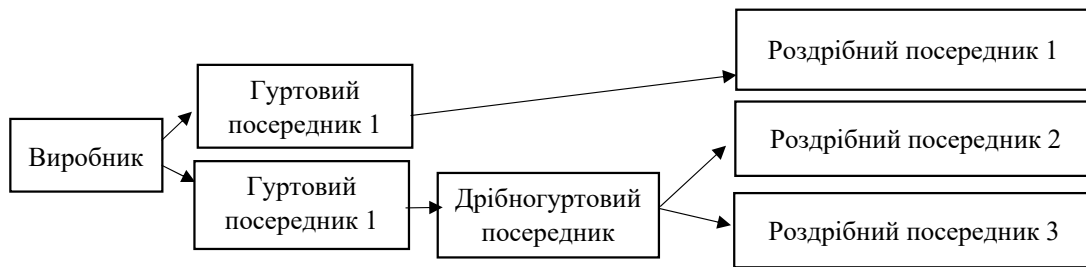

Рис. 2. Ширина логістичного каналу [6, с. 86]

Далі розглянемо сутність поняття «логістичний ланцюг». Так, Т.Г. Дудар та Р.В. Волошин визначають логістичний ланцюг як лінійно впорядковану множину учасників логістичного процесу, які здійснюють логістичні операції по доведенню зовнішнього матеріального потоку від однієї логістичної системи до іншої [2, с. 29].

Логістичний ланцюг, на думку В.Ю. Божанова, – це лінійно підпорядкована множина фізичних чи юридичних осіб (посередників, постачальників, перевізників тощо), які беруть безпосередню участь у доведенні конкретної продукції до споживача [1, с. 14]. За С.В. Мочерним, логістичний ланцюг – це лінійно впорядкована сукупність фізичних і юридичних осіб (виробників, дистриб'юторів, складських, транспортних організацій), які здійснюють логістичні операції з метою доведення матеріального потоку від однієї логістичної системи до іншої [3].

Логістичний ланцюг може мати різну довжину залежно від кількості його учасників. Найпростіший логістичний ланцюг складається лише з двох елементів: виробник – споживач.

Між поняттями «логістичний канал» і «логістичний ланцюг» є тісний взаємозв'язок, який полягає в тому, що логістичний канал являє собою множину організацій-посередників певного типу, а після того, як з цієї множини вибрано конкретних учасників процесу просування матеріального потоку – він перетворюється в логістичний ланцюг. На рис. 3 наведено приклад схеми логістичного ланцюга промислового підприємства, яке працює із зарубіжним постачальником.

У такому логістичному ланцюгу повинні бути вирішені такі оптимізаційні завдання: вибір перевізника (експедитора), терміналу та митного брокера, заміна двох логістичних посередників одним (експедиторською компанією), перерозподіл витрат на транспортування та складування продукції, вибір періодичності замовлень тощо.

Побудова й аналіз логістичних ланцюгів, підприємства мають велике практичне значення, оскільки нині відсутня синхронність та одночасність основних і супутніх потоків. Тобто рух матеріальних ресурсів і вантажопотоків не синхронний по відношенню до супутніх до них інформаційних і фінансових потоків за часом та простором.

Відмінності між логістичним каналом та логістичним ланцюгом показано на рис. 4.

$T_1...T_i...T_k...T_n$ – множина транспортно-експедиційних підприємств, які надають послуги з доставки товарів; $D_1...D_j...D_n$ – це множина дистриб'юторів.

На рівні макрологістики логістичні канали та ланцюги є зв'язками між підсистемами макрологістичних систем. Залежно від виду макрологістичної системи логістичні канали мають різну будову. У логістичних системах з прямими зв'язками логістичні канали не містять оптово-посередницьких компаній. У гнучких та ешелонованих системах такі посередники існують. Використання логістичних каналів розподілу приносить виробникові продукції певні вигоди, оскільки забезпечує продаж його продукції найбільш ефективними способами, дозволяє розподіляти продукцію на цільових ринках, економити витрати на розподіл.

Безпосередньо процес розподілу здійснюється за рахунок реалізації таких видів робіт:

- обробка замовлень – отримання замовлення від споживача, розсилка інформації про замовлення відповідним підрозділам підприємства, ухвалення рішення про виробництво продукції. Коли замовлені товари є на складі, то їх відразу відвантажують. Коли замовлені товари на складі відсутні – виробничим підрозділам передається замовлення на їхнє виготовлення;

- складування продукції підтримка товарно-матеріальних запасів – після виготовлення замовленої продукції підприємство змушене зберігати її до моменту відвантаження. Це зумовлено тим, що цикли виробництва та споживання досить рідко співпадають. Для безперервного забезпечення споживача товарами товаровиробник створює необхідні запаси товарно-матеріальних цінностей, які зберігаються на складах підприємства. Запаси підтримуються на необхідному рівні, що визначається спеціальними нормативами;

- транспортування товарів до споживачів – це завершальний етап процесу реалізації продукції до місця споживання та доставка його споживачеві на передбачених договором умовах.

Щоб визначити, який саме елемент логістичного каналу вимагає додаткової уваги, потрібно провести оцінку результативності діяльності

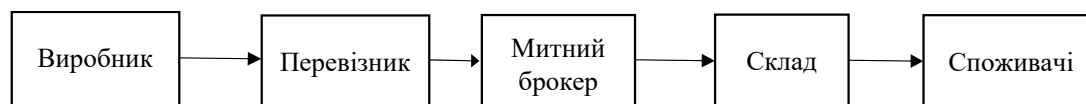

Рис. 3. Приклад схеми логістичного ланцюга підприємства каналів [8, с. 62]

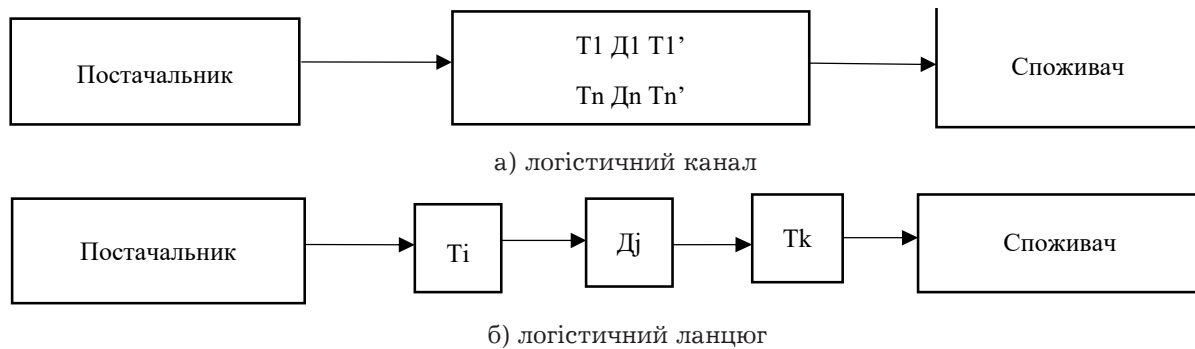

Рис. 4. Перетворення логістичного каналу в логістичний ланцюг каналів [2, с. 30]

його суб'єктів, при цьому необхідно визначити види та частоту проведення такого оцінювання. Нині використовується два методи оцінки діяльності суб'єктів логістичного каналу:

- вартісна оцінка – щоденний моніторинг діяльності учасників логістичного каналу, який базується тільки на досягнутих показниках продажу;
- аудит – процедура оцінки діяльності учасників логістичного каналу, яка, як правило, проводиться один раз на рік [8, с. 62].

Аудит системи логістичних каналів дасть змогу виявити ефективність функціонування логістичних каналів і рівень їх відповідності цілям підприємства. На основі цього підприємство може визначити слабкі місця та розробити заходи для уникнення можливих загроз або для вдосконалення процесу розподілу.

Оцінка системи розподільчої логістики підприємства має відбуватися у взаємодії з відповідними критеріями, на основі яких можна здійснювати оцінку ефективності функціонування логістичних каналів.

Висновки. У сучасних умовах, коли на ринку посилюється рівень конкуренції, вибір оптимального логістичного каналу набирає все більшої актуальності. У цьому напрямі важливим аспектом є виокремлення основних переваг і недоліків певного логістичного каналу для конкретного підприємства. Вибір конкретного логістичного каналу визначається в першу чергу обмеженнями, які існують на цільовому ринку, факторами поведінки споживачів, актуальними цілями, які поставлені перед логістичною системою підприємства.

Література:

1. Божанова В.Ю. Розробка і обґрунтування ефективного логістичного ланцюга щодо впровадження нової продукції на підприємствах, що втягуються в інтернаціоналізацію. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 20. С. 13–17.
2. Дудар Т.Г., Волошин Р.В. Основи логістики. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 176 с.
3. Економічна енциклопедія [Текст]: У трьох томах. Т.2. / С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
4. Крикавський Є.В., Косар Н.С., Чубала А. Маркетингова політика розподілу : навч. посібник. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 232 с.
5. Котлер Ф., Келлер К. Маркетинг менеджмент. 12-е издание. Питер, 2010. 816 с.
6. Марченко В.М., Шутюк В.В. Логістика : Підручник. Київ : Видавничий дім «Артек», 2018. 312 с.
7. Маркетингова товарна політика : підручник / Н.О. Криковцева, Л.Г. Саркисян, О.Ю. Біленький, Н.В. Кортельова ; за ред. Н.О. Криковцевої. Київ : Знання, 2012. 183 с.
8. Репіч Т.А., Кот І.О. Удосконалення функціонування каналів розподілу за рахунок взаємодії маркетингової та логістичної складової. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 61–65.

Ляденко Татьяна Владимировна

старший преподаватель кафедры коммерческой деятельности и логистики
Киевского национального экономического университета

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ КАНАЛОВ И ЛОГИСТИЧЕСКИХ ЦЕПЕЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация

В статье рассмотрена сущность логистических каналов и логистических цепей, основные подходы к их определению. Выделены основные отличия и черты логистических каналов и логистических цепей. Рассмотрены прямые и косвенные логистические каналы. Определены основные элементы процесса распределения продукции. Предложены методы оценки эффективности логистических каналов.

Ключевые слова: логистика, логистическая система, логистический канал, логистическая цепь, распределение, изготовитель, потребитель.

Liadenko Tatiana

Senior Lecturer, Department of Commercial Activity and Logistics
Kyiv National Economic University

PECULIARITIES OF USING LOGISTICS CHANNELS AND LOGISTICS CHAINS IN MODERN CONDITIONS

Summary

Nowadays distribution logistics is an important element of economic activity of the enterprise through which it can increase its competitive advantages. One of the main elements of the distribution logistics system for enterprises is logistics channels and chains. With their help, the company's products reach the end consumer. The article considers the essence of logistics channels and logistics chains, the main approaches to their definition. The main differences and features of logistics channels and logistics chains are highlighted. Direct and indirect logistics channels are considered. The main elements of the product distribution process are identified. Methods for evaluating the efficiency of logistics channels are proposed.

Key words: logistics, logistics system, logistics channel, logistics chain, distribution, producer, consumer.

УДК 336.711

Пайтра Наталія Григорівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка

Кальба Вікторія Степанівна

магістрантка
Львівського національного університету імені Івана Франка

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НБУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена дослідженню напрямів грошово-кредитної політики Національного банку України в умовах розвитку національної економіки. У дослідженні проаналізовано ефективність інструментів монетарної політики НБУ в контексті дії монетарного режиму інфляційного таргетування. На основі статистичного аналізу динаміки основних монетарних індикаторів НБУ (окремі показники економічного розвитку України, облікова ставка НБУ та індекс споживчих цін, обсяги рефінансування НБУ комерційних банків) виокремлено особливості процентної політики. В статті розглянуто проблеми та недоліки грошово-кредитної політики, на основі чого запропоновано заходи щодо підвищення її ефективності. Розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності грошово-кредитної політики НБУ в частині забезпечення валютної і цінової стабільності.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, Національний банк України, інфляційне таргетування, рефінансування, процентна політика.

Постановка проблеми. Ключова роль центральних банків полягає у проведенні грошово-кредитної політики для досягнення цінової стабільності (низька та стабільна інфляція) та допомоги в управлінні економічними коливаннями.

За останні десятиліття політичні рамки, в яких діють центральні банки, зазнали значних змін. З кінця 1980-х років таргетування інфляції стало провідною основою монетарної політики. Центральні банки Канади, євросони, Сполученого Королівства, Нової Зеландії та інших країн запровадили явну ціль інфляції. Багато країн з низьким рівнем доходу також здійснюють перехід від орієнтації на грошовий агрегат (показник обсягу грошей в обігу) чи валютний таргет до системи націлювання на інфляцію. Після світової фінансової кризи 2007–2008 років центральні банки в країнах з розвинутою економікою послабили монетарну політику, знижуючи процентні ставки до тих пір, поки короткострокові ставки не наблизилися до нуля, що обмежило можли-

вість подальшого зниження ставок облікової політики (тобто звичайні валютні варіанти). З безпекою зростання дефляції центральні банки проводили нетрадиційну грошово-кредитну політику, включаючи купівлю облігацій (особливо в США, Великобританії, євросоні та Японії) з метою подальшого зниження довгострокових ставок та послаблення монетарних умов. Деякі центральні банки навіть опустили короткострокові ставки нижче нуля.

Національний банк України відіграє вирішальну роль у забезпеченні економічної та фінансової стабільності нашої країни. Він проводить монетарну політику для досягнення низької та стабільної інфляції. Для досягнення своїх цілей НБУ потрібні чіткі рамки грошово-кредитної політики. Операційні процеси, адаптовані до обставин нашої країни, підвищують ефективність політики НБУ. Періодичність фінансових криз, що відбуваються в Україні, вказують на недостатню розробку теоретичних і практичних

аспектів грошово-кредитної політики держави. Тому вивчення питань вдосконалення монетарної політики в умовах розвитку національної економіки залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В умовах фінансової нестабільності всі провідні економічні держави світу активно використовують різні заходи (головними з яких є фіскальні і монетарні) щодо запобігання можливого повторення фінансових криз. У цих умовах, а також під впливом процесу фінансової глобалізації актуальною стає проблема вдосконалення грошово-кредитної політики, яка традиційно розглядається як найважливіший напрям економічної політики держави і є сукупністю розроблених центральним банком спільно з урядом заходів в області організації грошових і кредитних відносин у країні. Вагомий внесок в дослідження різних аспектів реалізації монетарної політики НБУ зробили вітчизняні вчені: Грубляк О.М. [1], Крупка М.І. [6], Лисенко Ж.П. [2], Любченко А.С. [3], Татарин Н.Б. [5], Швець О.Ю. [7] та інші.

Постановка завдання. Не зважаючи на велику кількість наукових праць з даної теми, виникає необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності грошово-кредитної політики НБУ та розробки відповідних рекомендацій. Особливо проблематика монетарної політики НБУ та її роль у забезпеченні стабільності національної економіки потребує подальшого дослідження у напрямі її удосконалення в контексті вимог сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В економічній літературі монетарна політика найчастіше визначається як політика центрального банку. Грошово-кредитне регулювання є одним з елементів макроекономічної політики держави і є сукупністю коротко- і довгострокових заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обігу, обсягу кредитів, рівня процентних ставок та інших показників грошового обігу та ринку позичкових капіталів. Тому центральний банк будь-якої держави виступає як суб'єкт грошово-кредитного регулювання. Він регулює грошовий оборот не безпосередньо, а через грошову і кредитну системи. Впливаючи на кредитні інститути, він створює певні умови для їх функціонування та доступу до фінансових ресурсів.

Монетарна політика спрямовує пропозицію грошей НБУ для досягнення цілей стабільності цін (або низького рівня інфляції), повної зайнятості та зростання сукупного доходу. Це необхідно, оскільки гроші є засобом обміну, і зміни їхнього попиту щодо пропозиції вимагають коригування витрат. Для проведення монетарної політики деякі монетарні змінні, які контролюються НБУ, коригуються – грошовий агрегат, процент-

на ставка або валютний курс для того, щоб вплинути на цілі, які він не контролює. Інструменти монетарної політики, якими користується НБУ, залежать від рівня розвитку економіки, особливо її фінансового сектору.

Впродовж 2016–2020 років грошово-кредитна політика реалізується НБУ згідно з світовими тенденціями монетарного регулювання. Проведений аналіз окремих показників економічного розвитку України впродовж 2016–2020 років дає підстави стверджувати, що загалом в нашій країні спостерігалися позитивні тенденції зміни номінальних індикаторів розвитку (табл. 1).

Тенденція до постійного зростання грошової маси упродовж 2016–2020 р. є прямим фактором зростання номінального ВВП України, а саме синхронізація грошової маси з номінальним ВВП дозволила мінімізувати інфляційний тиск, сформувавши низький рівень інфляції в якості передумови підвищення стабільності гривні. Однак, факт відставання реального від номінального ВВП впродовж 2016–2020 р. зумовлено певною обмеженістю опосередкованого впливу інструментів грошово-кредитного регулювання та інших немонетарних факторів (корупція, непрозорі умови для бізнесу тощо). Значна доларизація економіки (близько 40% у 2020 році) провокує додатковий тиск валютного курсу, що нині є ключовим фактором інфляції.

Одним з інструментів грошово-кредитної політики НБУ є облікова ставка, за допомогою котрої Національний банк встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку певний орієнтир визначення вартості залучених та розміщених грошових коштів і котра є основною відсотковою ставкою, яка залежить від процесів, що відбуваються в бюджетній та макроекономічній сферах і на грошово-кредитному ринку України. На рис. 1 відображено динаміку облікової ставки та індексу споживчих цін за період 2016–2020 роки.

Статистичні дані, наведені на рис.1 підтверджують той факт, що НБУ активно використовує облікову ставку як інструмент регулювання грошово-кредитного ринку. Однак, великий діапазон коливань облікової ставки свідчить про серйозність проблем на грошовому ринку. Зокрема, з III кварталу 2020 року відбувається поступове зростання інфляції, що спричинене як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Так, суттєве зростання цін на світових товарних та сировинних ринках, підвищення витрат бізнесу на оплату праці та енергію вплинули на динаміку споживчих цін, як результат інфляція вийшла за прогнозований НБУ коридор та сягнула 10–11% у вересні 2021 року. За таких умов Національний банк змушений був поступово підвищити облікову ставку з метою стримування інфляції

Таблиця 1

Динаміка окремих показників економічного розвитку України за 2016–2020 р., млрд. грн [4]

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Номінальний ВВП	2385	2984	3561	3978	4194
Реальний ВВП	2037	2444	3085	3677	3820
Різниця між реальним і номінальним ВВП	-348	-540	-475	-302	-374
Грошова маса	1103	1209	1278	1438	1850

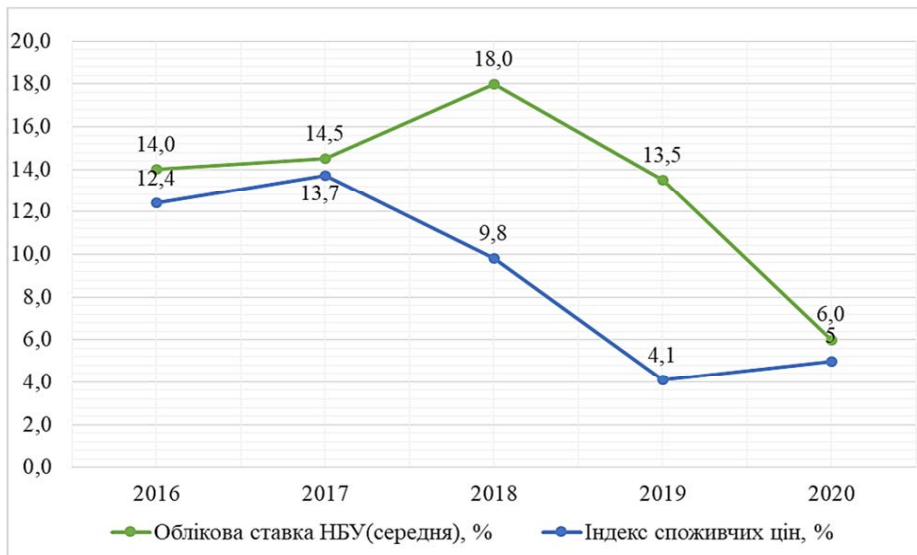

Рис. 1. Динаміка облікової ставки НБУ та індексу споживчих цін в Україні за 2016–2020 рр., % [4]

та інфляційних очікувань до 8,5%. Більше того, зважаючи на тренди цін та економічні прогнози очікується, що НБУ продовжуватиме вживання більш жорстких монетарних заходів з метою сповільнення показника інфляції до планового показника у 5% протягом 2022–2023 років [4].

Попри вживання антиінфляційних заходів первинною функцією НБУ є роль «кредитора останньої інстанції» комерційних банків. Процес економічного розвитку вимагає виконання функції стабілізації вартості національної валюти (включаючи збереження низького рівня інфляції та стабілізацію валютного курсу) і забезпечення безпеки фінансової системи. На практиці саме ця функція є найважливішою метою, до якої прагнуть всі центральні банки в світі. При належному виконанні цих функцій НБУ вносить вклад в забезпечення макроекономічної стабільності, обмежує вплив економічних криз, а також циклічних коливань економіки. Зараз НБУ активно використовує такі механізми рефінансування задля підтримки ліквідності банківських установ: постійно діюча лінія рефінансування; тендер з підтримання ліквідності банків; операції СВОП та РЕПО. На рис. 2 представлено динаміку обсягів рефінансування НБУ комерційних банків.

З рис. 2 видно, що загальні обсяги рефінансування НБУ комерційних банків за 2016–2020 р. зросли з 51265,3 до 168045,5 млн грн, більше ніж в 3 рази, що було зумовлено загостренням кризових процесів та посиленням необхідності у підтримці ліквідності банківських установ за рахунок механізмів рефінансування. Однак, надані кредити рефінансування не завжди ефективно використовувалися та позитивно впливали на діяльність банків. Наприклад, банки залучали довгострокові кредити рефінансування від НБУ (під облікову ставку) та вкладали їх в ОВДП (під 10–11% дохідності).

Це загалом потребує зміщення акцентів в кредитно-емісійній діяльності НБУ на першочергове задоволення потреб реального сектору, що дасть змогу здійснювати формування пропозиції

грошей з урахуванням внутрішніх потреб економіки. Варто звернути увагу на ініціативи КМУ за підтримки НБУ про створення сегменту іпотечного кредитування під 5–7% та кредитування малого та середнього бізнесу «5–7–9%», що покликана підтримати формування середнього класу в державі [4].

З початку IV кварталу 2021 року з метою стримування інфляції та посилення ефекту від підвищення облікової ставки Національний банк припинить проведення операцій із довгострокового рефінансування, процентного свопу та знизить строковість операцій з надання кредитів рефінансування на щотижневих тендерах з 90 до 30 днів.

НБУ також здійснює вплив на ліквідність банківського сектору шляхом проведення операцій на відкритому ринку, безпосередньо впливаючи на ключові показники банківської системи: ліквідність та процентні ставки. НБУ проводить грошово-кредитну політику, регулюючи пропозицію грошей, як правило, шляхом операцій на відкритому ринку. Наприклад, НБУ може викупити державний борг у комерційних банків і тим самим збільшити грошову масу (техніка, що називається «послаблення грошової одиниці»). Мета операцій на відкритому ринку – керувати короткостроковими процентними ставками, що, у свою чергу, впливає на довгострокові ставки та загальну економічну активність. У багатьох країнах, особливо з країнами з низьким рівнем доходу, механізм грошової передачі не такий ефективний, як у країнах з розвинутою економікою. НБУ розпочав активно здійснювати операції з купівлі-продажу державних цінних паперів лише з 2008 року, а до цього віддавав перевагу рефінансуванню банків. Починаючи з 2016 року, обсяг операцій з розміщення державних цінних паперів на відкритому ринку зростає: так, якщо у 2016 році обсяг угод складав 108 250 млн грн, то у 2021 році (станом на 19.11.2021 р.) він склав вже 423 577 млн грн [4].

На сьогоднішній день фінансова система нашої країни продовжує переживати важке фі-

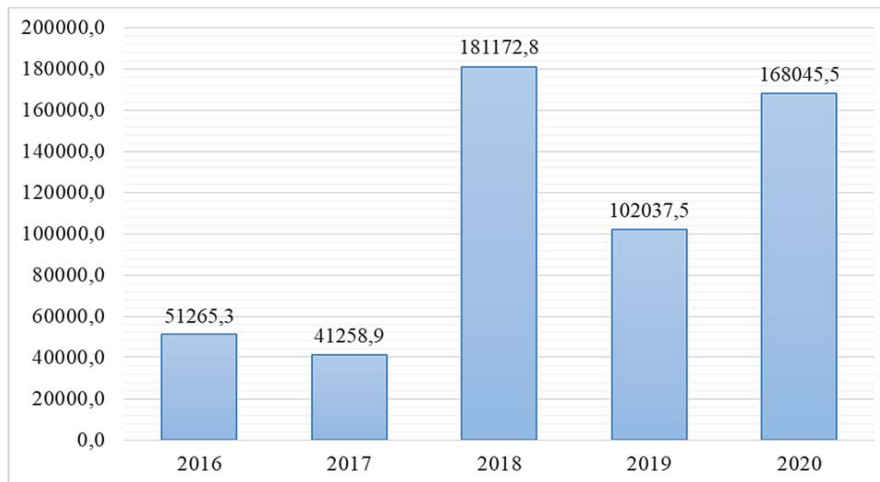

Рис. 2. Обсяги рефінансування НБУ комерційних банків за 2016–2020 рр., млн грн [4]

нансове становище. Це проявляється в розладі економіки, значному зростанні цін, скороченні виробництва і значним зовнішнім боргом. Удосконалення грошово-кредитної сфери економіки України здійснюється за допомогою спільних дій держави і Національного Банку. Головне завдання монетарної політики НБУ в грошовій сфері полягає в тому, щоб створити такі умови, при яких на фінансовому ринку постійно існував би обсяг грошей і кредитів, необхідний для розвитку економіки, і тим самим забезпечити країну зростаючою кількістю товарів, послуг, робочих місць. Проаналізувавши економічну ситуацію в країні, нами зроблено висновок, що для поліпшення обстановки в Україні необхідний комплекс заходів, який стосується усіх гілок влади.

У перспективі для підвищення ефективності грошово-кредитної політики НБУ необхідне вирішення низки завдань, а саме:

1) продовжити активно використовувати операції з рефінансування банків з метою забезпечення відповідності грошової пропозиції попиту на гроші. Це також буде сприяти підвищенню ролі процентної політики НБУ в зниженні інфляції;

2) вдосконалити інструментарій грошово-кредитної політики (а саме операцій на відкритому ринку, в тому числі операції РЕПО), відстеження показників фінансової стабільності;

3) створити щодо гривні умови для виконання нею всіх функцій грошей в інтересах стабільного соціально-економічного розвитку країни, посилювати заходи у сфері cashless економіки та безпеки розрахунків;

4) збалансувати застосування інструментів грошово-кредитної політики, спрямованих на комплексний вплив на економічне зростання, зайнятість, цінову стабільність, стійкість фінансового ринку, макроекономічну стабільність.

Грошово-кредитна політика впливає на економіку через певний часовий проміжок, через це наслідки її дії будуть спостерігатися лише з часовим лагом. Тому наскільки ефективна поточна грошово-кредитна політика НБУ в даний конкретний момент визначити досить проблематично. У зв'язку з цим НБУ необхідно складати прогнози розвитку ситуації на перспективу на основі обробки і аналізу великих обсягів інформації. Рішення щодо грошово-кредитної політики ґрунтуються на аналізі даних за досить тривалий період часу, що забезпечує послідовність і передбачуваність політики НБУ і, в кінцевому рахунку, сприяє стабілізації ринку.

Висновки. Грошово-кредитне регулювання НБУ має велике значення для країни. Монетарна політика покликана сприяти встановленню в економіці високого рівня виробництва, що характеризується повною зайнятістю і відсутністю інфляції. НБУ повинен виконувати основні завдання – це підтримка купівельної спроможності національної грошової одиниці та стабільності кредитно-банківської системи країни. Монетарна політика НБУ є складовою економічної політики держави, одночасно дозволяє поєднувати макроекономічний вплив з можливостями швидкого коректування регулюючих заходів.

Національний Банк повинен спільно з вітчизняним урядом активно впливати на поліпшення умов, в яких здійснюється грошово-кредитна політика за допомогою створення і вдосконалення міцної законодавчої основи. Головне місце відводиться створенню сприятливих умов для активного функціонування ринку міжбанківських кредитів і відновлення довіри до державних цінних паперів, зміцнення такого важливого сегмента фінансового ринку, як ринок державних боргових зобов'язань.

Література:

1. Грубляк О.М. Економічна сутність та основні проблеми грошово-кредитної політики НБУ в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2018. № 10(2). С. 765–769.
2. Лисенко Ж.П. Рівень впливу політики НБУ на стан грошово-кредитного ринку України та можливі шляхи її покращення, зважаючи на досвід закордонних країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 18(1). С. 174–180.

3. Любченко А.С. Облікова ставка як інструмент грошово-кредитної політики НБУ. *Молодий вчений*. 2020. № 8(2). С. 274–278.
4. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 19.11.2021).
5. Татарин Н.Б. Особливості грошово-кредитної політики НБУ на су-часному етапі. *Молодий вчений*. 2020. № 3(2). С. 264–268.
6. Центральний банк і грошово-кредитна політика : підручник / М.І. Крупка, Є.М. Андрущак, Н.Г. Пайтра та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Крупки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 526 с.
7. Швець О.Ю. Вплив політики НБУ на стан грошово-кредитного рин-ку України в сучасних умовах трансформації банківської системи. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_9_27 (дата звернення: 29.10.2021).
8. J.P. Morgan різко погіршив прогноз росту реального ВВП України у цьому році. *Українська правда*. 19 листопада 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/19/679934/> (дата звернення: 19.11.2021).

Пайтра Наталия Григорьевна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, денежного оборота и кредита
Львовского национального университета имени Ивана Франко

Кальба Виктория Степановна

магистрантка
Львовского национального университета имени Ивана Франко

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ НБУ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

Статья посвящена исследованию направлений денежно-кредитной политики Национального банка Украины в условиях развития национальной экономики. В исследовании проанализирована эффективность инструментов денежно-кредитной политики НБУ в контексте действия монетарного режима инфляционного таргетирования. На основе статистического анализа динамики основных монетарных индикаторов НБУ (отдельные показатели экономического развития Украины, учетная ставка НБУ и индекс потребительских цен, объемы рефинансирования НБУ коммерческих банков) выделены особенности процентной политики. В статье рассмотрены проблемы и недостатки денежно-кредитной политики, на основе чего предложены меры по повышению ее эффективности. Разработаны рекомендации по повышению эффективности денежно-кредитной политики НБУ в части обеспечения валютной и ценовой стабильности.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, Национальный банк Украины, инфляционное таргетирование, рефинансирование, процентная политика.

Paitra Nataliia

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Finance, Money Circulation and Credit
Ivan Franko National University of Lviv

Kalba Viktoriia

Master
Ivan Franko National University of Lviv

WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE NBU'S MONETARY POLICY IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary

The article is devoted to the study of monetary policy of the National Bank of Ukraine in the development of the national economy. The research analyzes the effectiveness of the NBU's monetary policy instruments in the context of the monetary regime of inflation targeting. The work is devoted to deepening the theoretical and methodological foundations of monetary policy, improving methodological approaches and developing practical recommendations for improving its efficiency in the context of ensuring the stability of the currency in Ukraine. Based on the statistical analysis of the dynamics of the main monetary indicators (some indicators of economic development of Ukraine, NBU discount rate and consumer price index, refinancing volumes of commercial banks by NBU) the shortcomings of interest rate policy are highlighted. The analysis of the use of monetary policy instruments showed the negative consequences of the introduction of the inflation targeting regime in Ukraine. The article considers the problems and shortcomings of monetary policy, on the basis of which measures are proposed to improve its efficiency. Recommendations for improving the effectiveness of the NBU's monetary policy in terms of ensuring currency and price stability have been developed.

Key words: monetary policy, National Bank of Ukraine, inflation targeting, refinancing, interest rate policy.

УДК 330.59: 336.22

Свердан Михайло Михайлович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту
Національного університету біоресурсів і природокористування України

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ БАГАТСТВА ТА ЙОГО ОПОДАТКУВАННЯ

В статті розглядаються актуальні питання добробуту і стратифікації суспільства. Розкрито суть категорії багатства, передумови його виникнення та розвитку, роль в системі економічної нерівності. Відображено специфічні риси та наслідки багатства. Розкрито макроекономічний потенціал та суспільну цінність та значення багатства. Відображено особливості розподілу багатства. Досліджено сучасну специфіку оподаткування багатства. Подано пропозиції стосовно подальшого розвитку і використання податку на багатство.

Ключові слова: економічна нерівність, добробут, розподіл, багатство, оподаткування, податок на багатство

Постановка проблеми. Господарська система в принципі не має іншої мети, ніж цільова орієнтація на економічне зростання. Господарство – це не якась застигла примітивна беззмінно діюча композиція випадкових економічних елементів, а реально функціонуюча потужна ринкова система, чітко спрямована на прискорення темпів й збільшення обсягів виробництва суспільних благ та примноження національного багатства. Економічне зростання передбачає не лише абсолютне збільшення суспільного виробництва, але й потенційну придатність господарської системи задовольнити наростаючі економічні потреби, забезпечити і підвищити рівень економічного добробуту суспільства. Таким чином, підсумок економічного відтворення – споживання та привласнення благ, нагромадження й утворення багатства. Проблематичність ринку полягає не стільки у виробництві благ, скільки в їх розподілі. В цьому контексті доречно й виділяються дві різні позиції: економічна ефективність господарської системи та її суспільний (соціально-економічний) ефект.

Економічна ефективність ринкового господарства в сучасному світі, як констатація дійсності, надзвичайно висока, динамічна та прогресуюча. Економічне зростання все більше відбувається інтенсивним шляхом. Наявне раціональне поєднання всіх виробничих ресурсів, їх продуктивне використання дає вагомий господарський результат: неймовірну кількість економічних благ, достатніх для повноцінного забезпечення добробуту всіх індивідів.

Суспільний ефект, натомість, не відповідає соціальним запитам та їх економічному забезпеченню, оскільки присутній диспропорційний розподіл благ. Очевидною є відсутність рівноваги у виробництві та споживанні економічних благ між індивідами – властива для ринку закономірність, стала та вічна [33]. Оскільки в суспільстві далеко неоптимальний розподіл економічних благ, відповідно, має місце різний рівень добробуту індивідів; на цій підставі формуються різні соціальні прошарки: забезпечені, бідні та багаті [3].

Економічне зростання, в підсумку – позитивний господарський результат, внаслідок якого покращується загальний суспільний добробут. Проте, нерівномірний розподіл благ – об'єктивний

ринковий закон, через що й утворюються різні соціальні верстви. Суперечливий характер виробництва та розподілу благ – економічна сутність ринку: для нього це норма, а для суспільства іноді доволі серйозна проблема. Економічна динаміка, до того ж, продовжує та посилює нерівномірність розподілу благ між індивідами та соціальними прошарками [32]. В результаті, в одних соціальних верств суспільства простежується низький або недостатній рівень добробуту, а в інших утворюється та примножується значне багатство [18]. Хоча, стійке економічне зростання передбачає підвищення добробуту суспільства в цілому.

Багатство – поняття не нове й не оригінальне. Економіка, як наука і мистецтво ведення господарства, сама по собі передбачає створення та нагромадження багатства. Економіка – це наука про добробут та багатство; індивіди працюють заради поліпшення свого добробуту та збагачення: покращення життя – природне бажання, властиве індивідам. Суспільство прагне поліпшення благоустрою людей [7]. Але в дійсності більш актуальним питанням на відміну від багатства є його протилежність – бідність, яка частіше піддається аналізу та оцінюванню; можливо, на тій простій підставі, що домінує в суспільстві, те й актуальне [14]. Хоча, напевно чи можна однозначно погодитись з тим, що багатство в будь-які часи було менш актуальним; насправді, багатство завжди викликає до себе значно більший інтерес [29].

Різноплановий характер багатства передбачає також варіативність використання його економічного потенціалу. Насамперед, багатство засвідчує забезпеченість індивідів благами: чим вищий рівень достатку і, при цьому, в більшості індивідів, тим краще для суспільства в цілому. В макроекономічному відношенні багатство (у грошовій формі) становить вагомий інвестиційний (фінансовий) ресурс для національного господарства. Нарешті, індивідуально-приватне багатство може виступати в якості джерела мобілізації державних доходів: грошові надходження в бюджет можуть відбуватись шляхом його оподаткування; фіскальна сторона багатства виявляє своє втілення на основі впровадження та стягнення податку на багатство. Оподаткування

багатства є доволі актуальною темою дискусій особливо в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання та проблематика збагачення, нагромадження власності та створення багатства в економіці є вагомими й актуальними особливо в сучасних ринкових умовах. Тенденція покращення добробуту та збагачення, збільшення майнового достатку є цілком очевидною та постійно прискорюється в суспільстві.

Формування добробуту є неоднаковим в суспільстві: привласнення економічних благ є різним для індивідів, що ідентифікує їх належність до відповідного соціального прошарку. Суспільство не поділяється на класи саме по собі; його поділ здійснюють люди завдяки своїй економічній діяльності. Першочергово суспільство було створене як безкласове й абсолютно рівне. З початком ведення господарства, завдяки продуктивній виробничій діяльності й економічній поведінці почав створюватись добробут індивідів та їх порівняння за рівнем наявного багатства; на цій підставі сформувалась відповідна система економічної нерівності суспільства.

В сучасних ринкових умовах економічна нерівність індивідів все більше проявляється та здійснює істотний вплив на соціальний устрій та відносини в суспільстві [6]. Економічна нерівність є динамічною і прискорюється значними темпами [28]. В її контексті виявляються економічні дисбаланси в добробуті індивідів, коли одна частина суспільства збагачується та підвищує стан своєї заможності, а інша – навпаки [26].

Зазвичай, багатство розглядається в контексті економічної нерівності та порівнюється зі соєю протилежністю – бідністю [9]. У такому співвідношенні відбувається, як правило, критична оцінка багатства; натомість, надається завищене значення бідності [2]. Насправді, зовсім не бідність становить основу соціального благоустрою та мету суспільного розвитку, а навпаки, саме багатство мотивує процес суспільної діяльності з орієнтацією на покращення добробуту індивідів з одночасним зменшенням тієї ж бідності [8]. Економічна нерівність є лише певним шаблоном виміру рівня досягнутого добробуту в суспільстві. Якість життя та достаток індивідів кваліфікуються на основі рівня досягнутого багатства [12].

Економічна нерівність за багатством внаслідок цього є підставою для розшарування індивідів в суспільстві за рівнем їх матеріального становища [30]. Багатство, водночас, не є виключно статичним індикатором оцінки добробуту. Нерівність індивідів за економічними параметрами обумовлює розподіл багатства та доходів в суспільстві [31]. Реалізація цього процесу здійснюється державою з допомогою оподаткування [13].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розкритті сутності багатства як економічного феномена, обґрунтуванні його потенціалу, наявних і потенційних можливостей застосування, особливостей альтернатив суспільного значення, необхідності та специфіки розподілу й оподаткування.

Суспільне призначення багатства проявляється у примусовому порядку; це завдання виконує держава з допомогою його оподаткуван-

ня здійснюючи перерозподіл доходів. Багатство є об'єктом оподаткування, зазнає фіскального впливу держави для мобілізації бюджетних доходів та фінансування програм суспільного значення. З цією метою у певній мірі в практиці ефективно реалізується податок на багатство.

Зважаючи на багатоплановий характер багатства як соціально-економічного явища, з достатнім рівнем обґрунтування можна поставити питання: податок на багатство існує лише як суто фіскальний інструмент перерозподілу доходів та багатства чи має також й децю інші, невидимі на перший погляд причинно-наслідкові підстави введення?

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкове господарство ніколи не буває в стані рівноваги; це не настільки критично, головне, щоб не порушувався процес економічного відтворення, здійснювалось неперервне виробництво, а суспільство в достатній мірі було забезпечене різноманітними благами. Ринкові закони розподілу благ, водночас, не відповідають суспільним ідеалам, внаслідок чого їх розміщення незбалансоване між індивідами. Економічна структура суспільства неоднакова, аналогічно як й сама ринкова рівновага. Різні рівні забезпеченості економічними благами в адекватній мірі утворюють різні рівні добробуту індивідів чи відповідних соціальних верств; в тому числі існують значні заможні прошарки, чий добробут визначається як багатство [10].

В сучасному ринковому економічно розвинутому світі практично відсутні негативні стандартизовані стереотипи сприйняття багатства та упереджене відношення до заможних індивідів. В будь-якому випадку, багатство не викликає критики; його наявність – норма для сучасної цивілізації. Натомість, вкрай протилежне відношення до багатства спостерігається в країнах з нерозвинутою чи деформованою ринковою економікою. З певних причин у масовій економічній свідомості склався неординарний міф про «доброчесну бідність» та «порочне багатство». Можливо, це відбувається, виходячи з простих житейських порівнянь: «бідний – чесний», «багатий – підлий», які часто вводять в оману своєю звичністю та шаблонністю сприйняття (безумовно, існують «негідні багатії» та «благородні жебраки»). Водночас, в практиці нерідко підтверджується антигетичний характер прояву ситуації: можна все життя бути добропорядною заможною людиною, а можна й залишатися нікчемною бідною особою. Зазвичай, люди соромляться бідності та не соромляться багатства; тим більше, що чомусь стидяться бідності, в якій не винні, і не цураються багатства, якого не заслуговують. Наразі, час, коли в країнах з недостатньо розвинутою ринковою економікою індивіди багатством хизуються, престижна заможність, чим проявляється більш, ніж достатня наявність ресурсів, необхідних для забезпечення високих стандартів споживання, дотримання повноцінного, нерідко розкішного способу життя; багаті індивіди переважно схильні афішувати свої статки, демонстративно, пафосно. Натомість, для суспільств з розвинутою ринковою економікою такі явища є неприпустимі та непристойні (хоча б з тих позицій, що вагомий рівень добробуту є соціальним стандартом, нор-

мою), з допомогою чого виявляється домінування одних індивідів над іншими [16].

Ставлення до багатства в тій чи іншій цивілізаційній соціально-економічній традиції може набувати позитивного або негативного характеру в залежності від способів та засобів набуття багатства, способів його вживання тощо; ці обставини є суб'єктивними та стосуються персонально кожного індивіда [17]. Застосування багатства може становити як корисність, так і шкідливість для суспільства (як негативна сторона – марнотратство та розкішне життя, як позитивна сторона – благодійництво, персональне або колективне).

Можливі різні варіанти відношення власника до багатства, як і його позиціонування в образі можливої особи. Багатство, яким би значним воно не було, насправді – тільки засіб життєдіяльності; в ньому немає нічого надзвичайного, а для власника воно саме по собі не становить найголовнішої життєвої цінності. Допустима й деяка крайня форма суб'єктивного ставлення власника до багатства, що може змінити світогляд та природу індивіда: багатство може також перетворитись в певний ідеал – самоціль, набуваючи форми «найвищого блага» («summum bonum»), у порівнянні з яким все інше є або малоцінним, або й зовсім знеціненим.

Традиційно, багатство в суспільстві оцінюється на основі рівня отриманих індивідами доходів. Безперечно, доходи становлять основу багатства: здебільшого як первинне джерело створення та примноження. Доходи (грошові кошти) вже самі по собі становлять багатство: індивіди завжди працюють з надією отримання якнайбільшого заробітку. В цьому контексті, багатство також може бути як об'єктивним, так і суб'єктивним: в першому випадку багатими можна вважати тих, хто одержує доходи вище певного рівня; в іншому – тих, хто має більші доходи, більший доступ до життєвих благ порівняно із середнім в суспільстві. Як правило, саме доходи виступають індикатором багатства і показником виміру економічної нерівності, відображаючи непропорційність їх розподілу. Безумовно, нерівність за доходами є основною формою економічної нерівності, яка значною мірою зумовлює неоднаковий доступ індивідів до соціальних благ для власного добробуту та можливостей особистісного розвитку. Однак, більш актуальною та вагомою є економічна нерівність індивідів за багатством, яке є за своїм обсягом значно більшим, ніж доходи. Грошові кошти ніколи не існують ізольовано від всіх інших економічних благ та цінностей: вони розміщуються чи інвестуються з конкретною вигодою. Очевидно, що доходи перетворюються в спосіб нагромадження багатства.

Сучасна економічна епоха є такою, коли все більше прискорюється цивілізаційний прогрес: інтенсифікуються господарські процеси та вдосконалюються ринкові механізми, посилюється соціально-економічна нерівність, непропорційний розподіл економічних благ, диференціація індивідів за рівнем достатку – багатства. Економічні закони функціонують у повній мірі. Особливо спрацьовує капіталістичний закон ринкової економіки: багаті стають ще багатшими, і – навпаки. Суспільство характеризується значними економічними парадоксами [24].

Добробут – пріоритетний ідентифікатор соціально-економічної структури суспільства. Простежується все більша адаптованість суспільства до економічних перетворень, про що свідчить більше розуміння загальної спрямованості та результатів переміщень в соціальному просторі (соціальна мобільність), підвищується самоідентифікація індивідів та визначення їх статусу в суспільній ієрархії. Сприйняття сучасності все більше пов'язуються з багатством та владою (в т.ч. економічною). Одночасне підвищення значимості багатства та влади зовсім не випадкове, оскільки влада – одне з головних джерел створення багатства, а багатство сприяє досягненню вершин влади. Багатство та влада стають взаємодоповнюючими домінантами розшарування суспільства, які генерують кумулятивні процеси посилення та розширення соціальних бар'єрів, обумовлюють економічне дистанціювання в суспільстві.

Відмічається значне переважання багатства над іншими цінностями: на різних етапах розвитку суспільства формуються різні ієрархічні системи базових цінностей, які визначають його ознаки та економічну культуру [35]. Ця атмосфера наповнена духом грошей; превалює вузько прагматичний, утилітарний підхід [15]. Водночас, одні соціальні верстви балансують на межі бідності чи намагаються вийти із злиднів, в той час як інші налаштувалися на процес збагачення, чітко зосередившись на нагромадженні капіталу, власності, багатства. Суспільні переваги надають символу «багатства» ціннісний зміст; натомість, бідності такого привілею вже навіть не пропонується. Інтерес до багатства значний і зростає, сприймаючись все більш позитивно; це нормальна ринкова реакція й економічна поведінка індивідів, яка не створює передумов для надзвичайної суспільної стурбованості як дещо аномальне. Проте, ринок – жорстка економічна арена: індивіди використовують найрізноманітніші шляхи та засоби для подолання чи ухилення від соціальних обмежень щодо нагромадження багатства [21].

Нерівність можливостей індивідів в доступі до ринкових благ можна розуміти як частину процесу соціально-економічної стратифікації, а багатство – його результат. Можна хіба що створити ілюзію як певний ідеал: зробити всіх багатими шляхом капіталізації країни в цілому, перетворивши всіх в підприємців та власників. Проте, це практично нездійсненне. Хоча, було б бажане: жити в абсолютному заможному, забезпеченому й безбідному суспільстві, що є практично недосяжним ідеалом.

Можна не лише зробити припущення, але й констатувати той факт, що в сучасних умовах змінилась уява суспільства про себе самого, простір та масштабність соціальних позицій, економічні процеси та способи розподілу національного доходу, наявність та сприйняття феномену багатства, співставлення різних категорій в контексті економічної нерівності, співвідношення з іншими економічними поняттями і явищами.

Звертаючись до історії, можна також переконатись, що суспільство цілеспрямоване на економічне зростання, розвиток ринкових відносин, створення багатства. Підтвердження цьому – «буржуазні» революції, значення яких полягає

в усуненні перешкод для розбудови капіталізму (а те, що інколи вони могли здійснювати й деякі антикапіталістичні заходи, не змінює їх загального характеру, оскільки не відмінюється первинна основа «буржуазного» суспільства – приватна власність на засоби виробництва). За будь-яких умов, незважаючи на різні супутні завдання та співвідношення класових сил, основна мета всіх таких революцій – розчищення шляху для капіталістичних відносин (ринкових з приватною власністю).

Цінність багатства як економічного блага може мати не тільки виключно індивідуально корисний ефект для власника, але й давати суспільний результат залежно від намірів, напрямів та можливостей застосування. Це залежить від власного добровільного рішення індивіда, яким чином можливе використання багатства в соціальному або економічному відношенні з певним цільовим суспільним ефектом, персоналізованим чи в межах конкретного соціуму. Ринкове господарство пропонує різні альтернативи застосування багатства.

Багатство як об'єктивне ринкове явище в соціально-економічному сприйнятті викликає в суспільстві певну емоційну реакцію, позитивну або негативну. Водночас, для власника багатство також є деяким моральним навантаженням, що змушує його до виконання певних обов'язків і встановлює рамки економічної поведінки.

Відношення до багатства, незалежно від його форми, у всі часи було однаковим. Все насправді дуже просто: в когось воно є, а в когось немає. Інтерпретація ситуації об'єктивна й логічно закономірна: всі не можуть бути одночасно багатими чи бідними [19]. В добробуті індивідів завжди існують відмінності, навіть в крайніх критичних формах.

Одним з первинних джерел, де відображаються погляди на багатство, є філософське надбання Стародавньої Греції. Позиціонування багатства є досить ґрунтовним та всебічним в зазначеній інформаційній базі. Філософське відношення до багатства у певній мірі є дещо абстрактне, хоча в підсумку все одно реальне, безпосередньо пов'язане з дійсністю, оскільки відмежуватись, відректись від нього й уникнути неможливо. Важливо також відмітити, що в історії філософської думки дослідження феномену багатства розпочинається з виділення на перший план нематеріальних цінностей, а матеріальним належить допоміжна роль [1].

Сократ висловлював думку, що багатство легко втрачається, натомість залишає лише розчарування. Та й чи потрібне багатство, яке складається з такого роду речей, які зайві вільній людині [11]? А питання особистої свободи на той час сильно пропагувалось.

Платон підкреслював, що багатство пов'язане з можливістю, по-перше, робити добрі справи для блага інших, по-друге, воно відноситься до вторинних або «сторонніх» цінностей. Не все, чим володіє людина, може вважатися багатством. Платон переконаний, що одна й та сама річ, що має цінність багатства як економічного блага, за різних умов, часу, дислокації, звичаїв тощо може бути як високо оціненою, так і знеціненою [22].

Диоген Синопський особливо негативно й критично ставився до багатства: не має більш не-

розумного ніж той, хто має метою розбагатіти та хвалиться багатством. Прикладом власного життя мислителя пропагував аскетизм, зречення від багатства та слави [20]. Як факт, філософи того часу віддавали перевагу аскетичному способу життя, не прив'язаного до жодних економічних благ та цінностей; тоді це було навіть престижно. Однак, це – крайня форма відображення індивіда в суспільстві, оскільки людина за будь-яких обставин завжди перебуває в соціумі, тому існування її по іншому неможливе: потрібне належне забезпечення власного добробуту як обов'язкова умова перебування в суспільному оточенні.

Плутарх ніби продовжує попереднє висловлювання, зазначаючи, що багатство за відсутності глядачів перетворюється в ніщо [25]. В такому розумінні багатство є відносним; завжди потрібен ще хтось для його оцінки, інакше воно втрачає свою цінність та значимість.

Зенон відстоює нейтральну позицію стосовно багатства, вважаючи, що воно не є ні добродійністю, ні злом. Багатство є чимось «середнім», відносним, саме по собі воно нічого не значить. На думку мислителя, багатство не приносить нікому ні користі, ні шкоди, тому це – зовсім не економічне благо, а скоріше за все річ, яка насправді нікому не потрібна [27]. Проте, це якесь аж занадто байдуже ставлення до багатства. В дійсності так не буває: економічні дії індивідів цілеспрямовані, все робиться з конкретно визначеною метою, в т.ч. й створення добробуту, нагромадження власності та багатства (інакше, це все одно, що знаходитись у воді й залишатись сухим, чи жити й не дихати повітрям). Індивіди об'єктивно змушені користуватися економічними благами, виробляти їх і споживати. Альтернативи тут відсутні; в протилежності цьому економіка втрачає свій сенс та суспільне призначення.

Арістотель розглядав економічні блага та цінності в соціально-класовій структурі суспільства як особистісні привілеї: громадяни демократії вбачають її в свободі, аристократії – в добродійності, олігархії – в багатстві. В контексті мистецтва хрематистики, стосовно якої Арістотель ставився негативно, немає жодних обмежень багатству і власності. Уявлення про багатство безпосередньо виходять на теорію грошей, хоча і взаємопов'язані з його етичним і політичним вченням. Багатство не є бажаним саме по собі, воно існує заради чогось іншого – задоволення, слави, насолоди, здійснення різних вчинків, впливу, тощо. Багатством краще за все користуватись той, хто володіє добродійністю. Багатство вимагає помірності відношення, воно пов'язане з діяльністю, гідністю, особливо коли стосується влади. Справжнє багатство полягає в сукупності засобів, що необхідні для життя та корисні для держави та суспільства. Багатство – тільки засіб, а не ціль, воно має межі. Адже людина може займатися безкінечним наживанням багатства, розтрачуючи винятково на багатство всю енергію. Істинне багатство повинно мати міру, інакше людина потрапляє у рабство до речей [23].

Біант висловлював точку зору, якою продовжувалась ця залежність: хоча й у багатстві можна при бажанні вбачати рушійну силу та по-

тенціал будь-якої справи, проте людина, яка володіє багатством, належить не собі, а йому [34].

Альтернативний варіант, незважаючи на це все, також присутній: індивіди не ставлять за мету життя невпинне та максимальне збагачення, хоча при бажанні й можуть збагатитись.

Старогрецька історія підтверджує це, наводячи конкретний приклад. Мудрець Епікет присвятив все своє життя заняттям філософією, грошові доходи у нього також були незначні. Містяни насміхалися над ним, що він сповідує любов до мудрості, якою не зміг заробити на життя і забезпечити власний добробут. Епікет розсердився і вирішив спростувати цю думку. Такі події дали свій результат; вони спонукали його до того, що він ретельно проаналізував свої астрономічні і природничо-наукові спостереження та дійшов висновку, що в наступному році слід чекати великого врожаю оливок. Тоді за всі наявні кошти він за невисоку плату наперед орендував на весь сезон всі навколишні маслоробні. Коли ж дійсно трапився багатий урожай, Епікет виявився монополістом та зміг майже одразу повністю забезпечити себе до кінця життя. А тим, хто раніше на ним надмірно потішався, він говорив: «Людині мудрій стати багатого неважко. Але нецікаво!» [4]. Тобто, можна тільки завдячувати людям та обставинам, що дозволили досягнути особистого економічного успіху й процвітання, ставши заможним індивідом з вельми пристойним багатством. Т.ч., як підтверджується практикою, індивідам цілком можливо збагатитись, нажити значні статки, створити вагоме багатство, зайняти найвищу сходинку економічної піраміди і стати ринковим магнатом.

Грецькі філософи античного періоду здебільшого вели аскетичний спосіб життя, й навіть в бідності, не надаючи значення забезпеченню власного добробуту. Натомість, історії відомі також й інші приклади. Перикл, один із засновників афінської демократії, політик та державний діяч, будучи сам походженням з сім'ї та представник аристократії, стверджував: «Краще бідуючі індивіди у процвітаючих містах, ніж процвітаючі індивіди у державі, що гине» [5]. Можливо, це дещо перебільшене, оскільки у процвітаючих державах всі індивіди повинні бути забезпечені та заможні, а їх наявність в бідних державах – нонсенс. Аналогічна ситуація проявляється з бідністю. Загалом, особливості розгортання суперечності «багатство – бідність» привертають увагу з початку побудови перших соціально-економічних систем; це явища складних та розмаїтих суспільних феноменів, які постали іманентною компонентою цивілізаційного прогресу. Феномени багатства, бідності не стільки потребують встановлення незаперечності свого існування, оскільки це давно констатовано, скільки з'ясування їх співвідношення та визначення результату взаємодії між різними соціально-економічними силами в країні. Кожне суспільство базується на добробуті та власності індивідів, і завжди супроводжується одночасною присутністю багатства й бідності; альтернативних аналогів цивілізація ще не знає. Бідність як суспільний феномен є станом соціальної, протилежним багатству, що виявляється функціонально деструктивним для цілісного су-

спільного устрою. Водночас, така ж ситуація може трапитись і з багатством як пастка добробуту та заможності. Залежно від конкретних умов, в різних суспільствах можлива як масова бідність, так і масове багатство: системна і систематична бідність і збідніння, системне і систематичне багатство і збагачення. Масова бідність закріплює нерівність у розподілі багатств, що лише посилюють гегемонію певних соціальних класів у суспільстві. Якщо в суспільстві, де панує приватна власність, для одних індивідів можливо створити вагоми добробут й істотно збагатитись за рахунок іншої, значної частини населення, то багатство може постати вже не тільки певним символом життя, але й символом «соціальної пихатості» та престижу відповідних елітних соціальних груп і навіть цілих держав. Очевидно, що приватна власність, не в міру доведена до логічної межі, невимушено перетворює непомірний розрив між багатством та бідністю в потенційну загрозу для існування самого суспільства. Насправді, має відбуватись збільшення добробуту: процес збагачення неможливо та недоцільно стримувати чи обмежувати. Виникає водночас як риторичне, так і практичне питання: невже ліквідація бідності з необхідністю передбачає знищення її протилежності – багатства? Ця гіпотеза видається цілком абсурдною, адже це означає про зруйнування всієї системи соціально-економічних цінностей, знищення економіки та ринкового господарства, порушення суспільного ладу, цивілізаційний регрес. І не розуміти цього неможливо; можна тільки робити вигляд, що це незрозуміло.

Філософи Стародавньої Греції вже тоді розглядали тандем соціальний та економічний як єдине ціле й неподільне в суспільній організації життя індивідів. Т.ч., ще задовго до створення ринкового способу господарювання починала формуватись економічна філософія, яка посприяла зародженню, становленню і розвитку сучасної ринкової економіки та науки про багатство.

Водночас, у давньогрецькій державі вже на той час існувало також й оподаткування багатства і було одним з перших в історії. У вигляді літургії цим податком була ейсфора – тимчасовий та надзвичайний податок, який стягувався з власності (рухомого і нерухомого майна) виключно заможних осіб.

Оподаткування багатства – поширена форма фіскального впливу держави на власність індивідів, матеріальний добробут яких характеризується значним рівнем достатку. Податок на багатство справлявся та стягується в багатьох країнах світу. За тривалий період функціонування податок на багатство зазнав численних трансформацій, що обумовлює надзвичайну різноманітність його фіскальних моделей. Актуальність економічного феномена багатства в будь-яких формах як реального та потенційного об'єкта оподаткування не знижує і не втрачає своєї значимості. В сучасних умовах він інтенсивно й ефективно використовується в різних формах в багатьох країнах світу.

Класичний традиційний варіант податку на багатство передбачає введення податку на загальний обсяг нагромадженої власності індивідів. Така модель податку на багатство сьогодні збе-

реглає в небагатих країнах – Іспанія, Норвегія, Швейцарія, Колумбія. При цьому, в Колумбії має місце найвища поділка власності, на основі якої активізується податок на багатство – \$1,5 млн. На 2019–2021 рр. новий податок на багатство встановлено в розмірі 1%.

Сьогодні поширеним в теорії та практиці є ототожнення багатства з його окремими елементами, якими найчастіше виступають нерухомість або фінансові активи, а також високі (надвисокі) доходи. У Франції включно по 2017 р. стягувався податок на багатство із всієї сукупної власності індивідів (*Impôt de solidarité sur la fortune*). З 2018 р. запроваджено податок на багатство, передбачений лише для нерухомості, а фінансові активи виключено зі сфери податкового навантаження. В Італії податок на багатство має два різновиди – окремо на реальні та фінансові активи, для яких передбачено різні рівні податкового навантаження (податкові ставки).

Альтернативою податку на багатство в розрізі окремих його елементів є досить широке розповсюдження податків на розкіш як на окремі об'єкти власності індивідів (зокрема, елітна нерухомість, окремі види транспортних засобів, тощо).

В Нідерландах тривалий час до 2000 р. існував класичний варіант податку на багатство (*Vermogensbelasting*). Сьогодні існує інший податок під назвою *vermogensrendementheffing*. По суті, це податок на прибуток, але він кваліфікується як податок на багатство, оскільки фактичний прибуток не враховується при його розрахунку. До 2016 р. включно ставка податку була одна фіксована, яка становила 1,2% (оподаткування 30% над передбачуваною прибутковістю 4%). З 2017 р., ставка податку зростає разом зі збільшенням розміру багатства індивідів – запроваджена прогресивна шкала оподаткування.

Податок на багатство – найбільш мінливий в сучасних податкових системах, оскільки най-

частіше піддається різним модифікаціям. Зміни стосуються здебільшого не номінального коригування деяких елементів, а трансформації самої моделі податку та впровадження його нової чи оновленої фіскальної конструкції залежно від сутності концепції, яка закладається в економічний зміст багатства. Це пояснює, чому в сучасних ринкових умовах функціонують різноманітні моделі податку на багатство, які з часом також оптимізуються, модифікуються та максимально підлаштовуються під конкретну соціально-економічну ситуацію; податок на багатство має доволі значні масштаби, сфери та способи застосування.

Таблиця 1

Оподаткування багатства в Нідерландах

Доходи, €	Ставка податку, %
1 – 30 360	0
30 361 – 102 010	0,58
102 011 – 1 020 096	1,34
понад 1 020 096	1,68

Висновки з проведеного дослідження. Сучасна ринкова економіка сприяє створенню ефективних соціально орієнтованих господарських систем для забезпечення загального суспільного рівня добробуту. Ринок забезпечує створення економічних благ, які розподіляються в суспільстві нерівномірно. В певній мірі ця «проблема» вирішується з допомогою оподаткування індивідів з вагомим обсягом нагромадженої власності. З цією метою використовується податок на багатство. В суспільстві завжди існує категорія заможних осіб, що мотивує введення податку на багатство. Заможний прошарок в суспільстві є досить значним. Таким чином, податок на багатство може бути запроваджений в будь-якій країні, залежно від фіскальних намірів держави.

Література:

1. Anton J.P. *Essays in ancient Greek philosophy* / edited by John P. Anton and Anthony Preus. – Albany: State University of New York Press, 1971. – xlvi, 650 p.
2. Atkinson A.B. *Measuring poverty around the world* / Anthony B. Atkinson; edited by John Micklewright and Andrea Brandolini; with afterwords by François Bourguignon and Nicholas Stern. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2019. – xxvii, 429 p.
3. Blaney D.L. *Savage economics: wealth, poverty, and the temporal walls of capitalism* / by David L. Blaney and Naem Inayatullah. – London; New York: Routledge, 2010. – xiv, 232 p.
4. Bonforte J. *The philosophy of Epictetus* / by John Bonforte. – New York: Philosophical Library, 1955. – xiv, 146 p.
5. Bowra C.M. *Periclean Athens* / by C.M. Bowra. – London: Weidenfeld and Nicolson, 1971. – 303 p.
6. Fadda S. *Varieties of economic inequality* / edited by Sebastiano Fadda and Pasquale Tridico. – Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2016. – xiii, 222 p.
7. Free R.C. *21st century economics: a reference handbook* / edited by Rhona C. Free. – Los Angeles; London: SAGE, 2010. – 2 vol. – xxvi, 1000 p.
8. Gaisbauer H.P. *Absolute poverty in Europe: interdisciplinary perspectives on a hidden phenomenon* / edited by Helmut P. Gaisbauer, Gottfried Schweiger and Clemens Sedmak. – Bristol, UK: Policy Press, 2019. – ix, 430 p.
9. Gilder G. *Wealth and poverty: a new edition for the twenty-first century* / by George Gilder. – Washington, D.C.: Regnery Publishing, Inc.; New York: Distributed to the trade by Perseus Distribution, 2012. – xl, 452 p.
10. Gini C. *The science of wealth* / by Corrado Gini. – Bergen: Norwegian School of economics, 1957. – 29l.
11. Guthrie W.K.C. *Socrates* / by W.K.C. Guthrie. – London: Cambridge University Press, 1992. – vii, 200 p.
12. Hay I. *Handbook on wealth and the super-rich* / edited by Iain Hay, Jonathan V. Beaverstock. – Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 2016. – xi, 482 p.
13. Head J.G. *Tax reform in the 21st century: a volume in memory of Richard Musgrave* / edited by John G. Head and Richard Krever. – Austin: Wolter Kluwer Law & Business; Alphen aan den Rijn, The Netherlands: Kluwer Law International, 2009. – xiii, 560 p.
14. Jefferson P.N. *The Oxford handbook of the economics of poverty* / edited by Philip N. Jefferson. – New York: Oxford University Press, 2012. – xiii, 849 p.

15. Kuhner T.K. Capitalism v. democracy: money in politics and the free market constitution / by Timothy Kuhner. – Stanford: Stanford University Press, 2014. – xiii, 360 p.
16. Leon-Guerrero A. Contemporary readings in social problems / Anna Leon-Guerrero, Kristine Zentgraf, editors. – Los Angeles: Pine Forge Press, 2009. – xvi, 368 p.
17. Marriott J.A.R. Economics and ethics: a treatise on wealth and life / by John Arthur Ransome Marriot, Sir. – London: Methuen, 1923. – x, 293 p.
18. Martin E.J. Savage state: welfare capitalism and inequality / by Edward Martin and Rodolfo D. Torres. – Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2004. – xi, 183 p.
19. Moore B. Moral aspects of economic growth, and other essays / by Barrington Moore Jr. – Ithaca; London: Cornell University Press, 1998. – ix, 186 p.
20. Navia L.E. Diogenes of Sinope: the man in the tub / by Luis E. Navia. – Westport; London: Greenwood Press, 1998. – x, 208 p.
21. Platteau J.-P. Institutions, social norms, and economic development / by Jean-Philippe Platteau. – Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 2000. – xxiv, 384 p.
22. Plochmann G.K. Plato / by George Kimball Plochmann. – New York: Dell Publishing Company, 1973. – 543 p.
23. Rackham H. Aristotle, the Politics / with an English translation by H. Rackham. – London: Heinemann, 1932. – xxiii, 684 p.
24. Ravallion M. Inequality convergence / by Martin Ravallion. – Washington, D.C.: World Bank, Development Research Group, 2001. – 23 p.
25. Russell D.A. Plutarch / by D.A. Russell. – London: Duckworth, 1973. – vii, 183 p.
26. Rycroft R.S. The economics of inequality, poverty, and discrimination in the 21st century / Robert S. Rycroft, editor. – Santa Barbara: Praeger, 2013. – 2 vol. – viii, 613 p.
27. Salmon W.C. Zeno's paradoxes / edited by Wesley C. Salmon. – Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1970. – x, 309 p.
28. Salverda W. The Oxford handbook of economic inequality / edited by Wiemer Salverda, Brian Nolan and Timothy M. Smeeding. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2009. – xxi, 736 p.
29. Schervish P.G. Wealth in Western thought: the case for and against riches / edited by Paul G. Schervish. – Westport, Conn.: Praeger, 1994. – xiii, 256 p.
30. Schor J. Plenitude: the new economics of true wealth / by Juliet B. Schor. – Carlton North: Scribe, 2010. – 258 p.
31. Sleeman J.F. The economics of the distribution of income and wealth / by John Sleeman. – Edinburgh: Centre for Theology and Public Issues, New College, University of Edinburgh, 1988. – 32 p.
32. Soltan K.E., Elkin S.L. The constitution of good societies / edited by Karol Edward Soltan and Stephen L. Elkin. – University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, 1996. – viii, 215 p.
33. Vanberg V. Morality and economics: de moribus est disputandum / Viktor Vanberg. – New Brunswick: Transaction Books, 1988. – 34 p.
34. Vogel C.J. de. Greek philosophy / selected and supplied with some notes and explanations by C.J. de Vogel. – Leiden: Brill, 1959. – 3 vol.
35. Voigt S. Institutional economics: an introduction / by Stefan Voigt. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2019. – xi, 293 p.

Свердан Михаил Михайлович

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры производственного и инвестиционного менеджмента
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ БОГАТСТВА И ЕГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные вопросы благосостояния и стратификации общества. Раскрыты суть категории богатства, предпосылки его возникновения и развития, роль в системе экономического неравенства. Отражены специфические черты и последствия богатства. Раскрыты макроэкономический потенциал и общественная ценность и значение богатства. Отражены особенности распределения богатства. Исследована современная специфика налогообложения богатства. Представлены предложения по дальнейшему развитию и использованию налога на богатство.

Ключевые слова: экономическое неравенство, благосостояние, распределение, богатство, налогообложение, налог на богатство.

Sverdhan Mykhailo

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Production and Investment Management Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

SOCIO-ECONOMIC RATIONALE FOR WEALTH AND ITS TAXATION

Summary

The article considers topical issues of welfare and stratification of society. The essence of the category of wealth, prerequisites for its emergence and development, the role in the system of economic inequality are revealed. The specific features and consequences of wealth are reflected. The macroeconomic potential and social value and significance of wealth are revealed. Features of wealth distribution are reflected. The modern specifics of wealth taxation are studied. Proposals for further development and use of the wealth tax have been submitted.

Key words: economic inequality, welfare, distribution, wealth, taxation, wealth tax.

УДК 339.13.017

Ситник Оксана Юрїївнакандидат економічних наук, доцент
Дніпровського технологічного університету ШАГ**Дубровський Сергій Станіславович**кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій
Дніпровського технологічного університету ШАГ**Альошин Олексій Володимирович**здобувач
Дніпровського технологічного університету ШАГ

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ІТ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Сфера інформаційних технологій розвивається швидкими темпами як в Україні так і за кордоном. Тим самим вносячи значні зміни у функціонування ринків товарів і послуг, трансформуючи ринок праці та освітню сферу загалом. Зміна зовнішніх умов функціонування ІТ підприємств та Пандемія стали подальшим поштовхом для розвитку ІТ послуг в усьому світі, та Україні зокрема. Статтю присвячено огляду ринку ІТ послуг України. Проаналізовано співвідношення експорту-імпорту послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг, визначено попит на які саме ІТ товари збільшився внаслідок Пандемії. Розглянуто чинники, які стримують розвиток подальшої взаємодії українських виробників ІТ послуг та іноземних. Визначено головні тенденції подальшого розвитку ринку ІТ послуг України.

Ключові слова: ІТ послуга, ринок ІТ послуг, ІТ продукція, ІТ безпека, ІТ компанія

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес завжди був чинником розвитку і трансформації ринків продуктів та послуг, ринків праці тощо. За останнє десятиліття швидкість впровадження нових технологій та вдосконалення інформаційних ресурсів набули значних масштабів. Швидкими темпами змінюється попит та структура ринку ІТ послуг, в свою чергу компанії які їх пропонують повинні швидко адаптуватися до нових вимог, що значно впливає як на ринок праці, так і на ринок освітніх послуг України зокрема.

Постановка завдання. На основі викладеного вище можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в огляді основних рис ринку ІТ послуг України, виявленні ключових тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зауважити, що часто ІТ включають у ширше поняття – інформаційних та комунікаційних технологій, яке поєднує інформаційні технології та послуги зв'язку.

Виходячи з позиції товарної сегментації ринку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), його можна поділити на такі основні сегменти: комп'ютерна техніка; телекомунікаційні послуги; технічне консультування та системи інтеграційних послуг; комунікаційне обладнання; програмне забезпечення; технічне обслуговування та технічний аутсорсінг; інформаційна безпека.

Дослідницька та консалтингова компанія Gartner, яка спеціалізується на ринках інформаційних технологій, представила прогноз, згідно з яким обсяг коштів, глобально витрачених на ІТ у 2022 р., зросте на 5,5% порівняно з 2021 р. і досягне 4,5 трлн. дол. Даний прогноз охоплює системи центри обробки даних, корпоративне програмне забезпечення, інформаційні пристрої, ІТ-послуги та послуги зв'язку [3].

Отже, головною ознакою привабливості ринку ІКТ є те, що він зростає, отже саме на цьому ринку, згідно матриці БКГ можна створити «зі-

рок», які згодом перейдуть у квадрант «дійних корів», надаючи компанії можливість отримувати кошти на розвиток нових проєктів. Підтримка груп товарів чи послуг вимагає значних вкладень фінансових, матеріальних, та людських ресурсів. Саме це, а також правильний перелік стратегічних рішень менеджерів, які узгоджені з вимогами ринку, може вивести товарну категорію з товару, який займає незначну долю на ринку в популярний продукт.

Згідно маркетингової концепції основною складовою успішного продукту є створення останнього на основі запитів споживачів. Отже, необхідно першочергово визначити який саме сегмент споживачів цікавить компанію-розробника ІТ. При сегментуванні ринку споживачів чи компаній, потрібного пам'ятати, що в кінцевому підсумку необхідно орієнтуватися на ті сегменти, які є мають чіткі риси, які їх відрізняють від інших; є достатньо однорідними і вмщують виключно споживачів з близькими або однаковими характеристиками; мають такі характеристики споживачів, які є вимірюваними; є достатньо великими по обсягу; споживачі яких є легко доступними для проведення рекламних заходів та інформаційного впливу.

Згідно з останнім прогнозом Gartner, Inc., у 2021 р. світові витрати на ІТ становлять 4,2 трлн. доларів, що на 8,6% більше, ніж у 2020 р. За прогнозами Gartner, у 2022 р. на комунікаційні послуги буде витрачено близько 1,5 трлн. дол., а на ІТ-послуги – ще 1,3 трлн. дол. Витрати на пристрої становитимуть 820 млрд. дол., а на корпоративне програмне забезпечення і системи дата-центрів – 700 і 207 млрд. дол. відповідно (рис. 1) [3].

За наведеним вище прогнозом найбільш значне зростання попиту у 2022 р. на ринку ІТ очікується на програмне забезпечення підприємств та ІТ послуги.

Зауважимо, що реалії роботи більшості організацій в умовах Пандемії призвели до необхідності переходу на дистанційну освіту та відда-

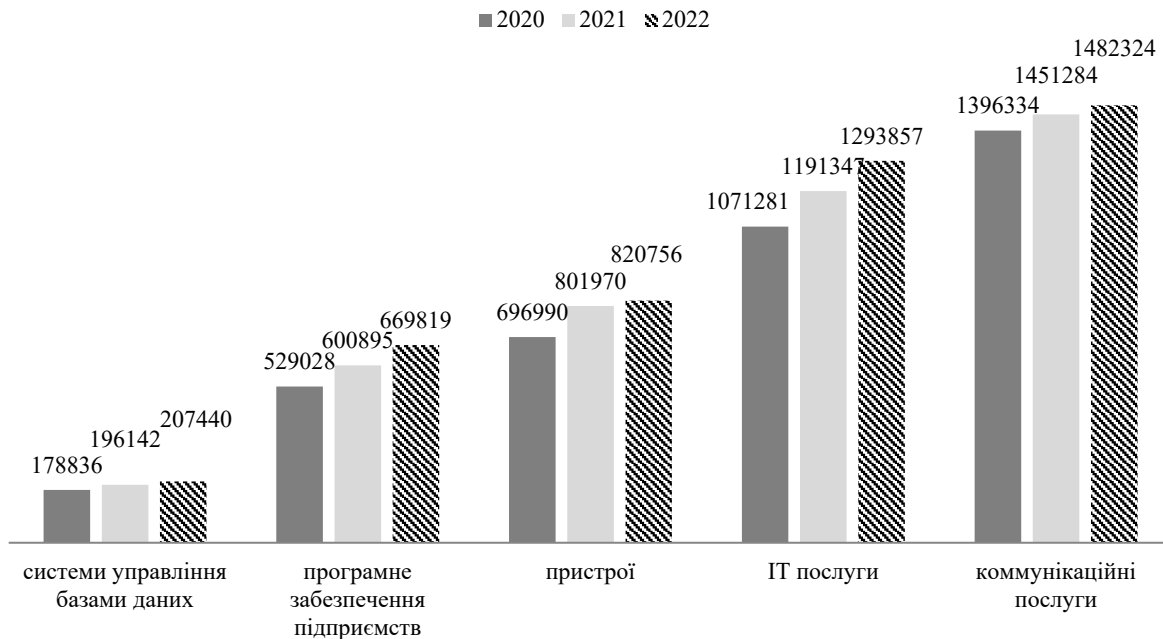

Рис. 1. Прогноз витрат на продукти ІТ сфери

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [3]

лену роботу, що додатково підвищило попит на товари та послуги ринку ІТ. Ця світова тенденція зумовила різноманітність варіантів використання ІТ-рішень.

Так, головними замовниками продукції ІТ компаній є не лише споживчий ринок у класичному його розумінні, а передусім різні організації і підприємства. Отже, стандартна схема сегментування ринку і поділу його за демографічними, психографічними, географічним, поведінковими критеріями втрачає не є цілком ефективною в даному випадку. Так, споживачів ринку ІТ продукції та послуг можна поділити на наступні сектори (рис. 2).

Безперечно, Пандемія мала значний вплив на ринок ІТ продукції і підвищила попит на такі продукти як ІТ-безпека, через значне збільшення випадків шахрайства в мережі; хмарні технології, все більша кількість користувачів мають бажання зберігати інформацію на хмарних сервісах без прив'язки до апаратного забезпечення; інтелектуальну працю в розробці з правом власності [6].

За даними Державного комітету статистики більше половини ІТ компаній зареєстровані в м. Києві, значні представництва також розташовані в м. Харкові, м. Дніпрі, м. Львові на м. Одесі [2].

Зазначимо, що відповідно до опитування ІТ компаній, більшість доходів саме іноземного походження. Так, джерелом більшої половини доходів є США, на другому місце Великобританія, далі у порядку зменшення – Німеччина, Канада, Ізраїль, Швеція, Швейцарія. В свою чергу кількість європейських замовників поступово зростає. На даних ринках конкуренцію Україні складають фахівці з Польщі, Словаччини та Хорватії [4; 8]. Обсяги експорту послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг українськими компаніями відображено на рис. 3.

Підкреслимо, що наступні чинники стримують розвиток подальшої взаємодії українських виробників ІТ послуг та іноземних замовників: необхідність консолідації всіх учасників ІТ індустрії; реформування системи вітчизняної ІТ освіти; необхідність реформування податкового законодавства і створення додаткових умов з боку держави для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних компаній на міжнародному ринку; необхідність зміцнення і формування позитивного іміджу України на міжнародному ринку; необхідність підвищення рівня соціального і економічного розвитку України; зміна експортної стратегії України.

Так, імпорт ІТ послуг набагато менший за експорт. Експорт телекомунікаційних послуг більший всього у 1,1 рази, на протизагу експорт комп'ютерних та інформаційних послуг більший у 6,8 та 4,1 рази відповідно (рис. 4, рис. 5).

Рис. 2. Споживачі ринку ІТ продукції та послуг

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [6]

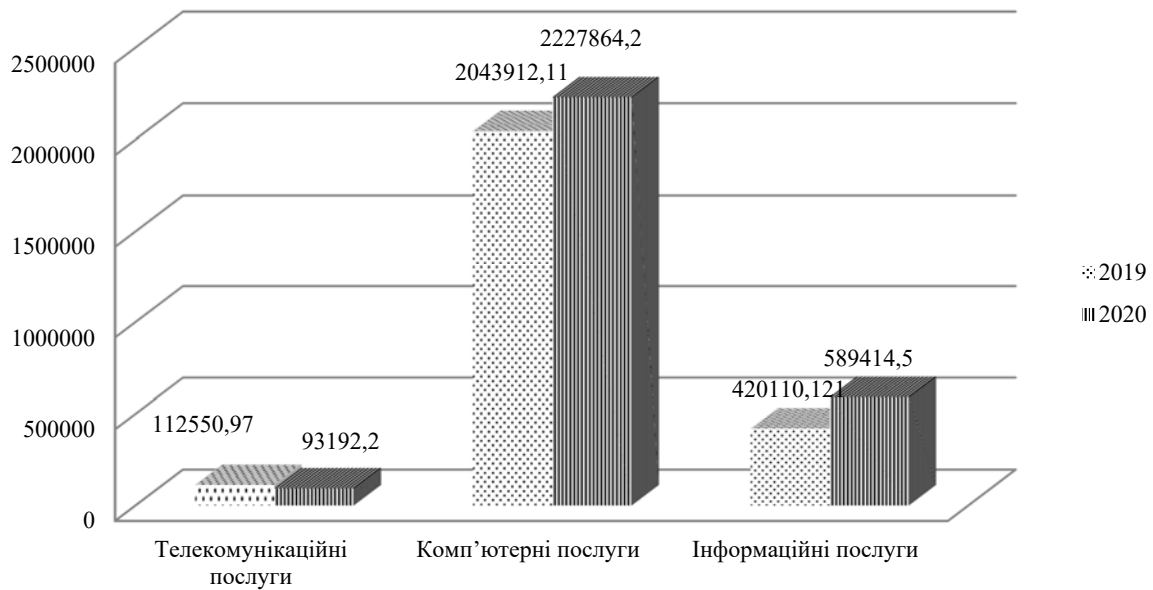

Рис. 3. Експорт послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг, тис. дол. США

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2]

Український ринок незважаючи на позитивну динаміку і збільшення попиту на ІТ послуги, характеризується набагато нижчим попитом у порівнянні з іноземними замовниками (рис. 6).

ІТ-ринок України щорічно демонструє стабільне зростання на 20-30%, а виручка вітчизняних компаній цього сектору зростає у 4-5 разів швидше, ніж у середньому у всьому світі, спостерігається і зростання інвестицій в українські ІТ-компанії – щорічне збільшення у півтора рази. Це пояснюється тим, що вітчизняний ІТ-ринок тісно пов'язаний із глобальним ринком, який сьогодні активно розвивається, що обумовлено вимушеним переходом світу в онлайн режим – це державні послуги, торгівля, медицина, освіта, сервіси для населення. В свою чергу, вітчизняні ІТ-компанії не поступаються лідерам світової індустрії.

Більшість науковців економічної сфери досліджень та управлінців називають ІТ-ринок майбутнім катализатором розвитку економіки, про-

гнозуючи, що, поступовий розвиток останнього, безпосередньо вплине і на інші галузі економіки, поступово стимулюючи їх зростання також. Рейтинг найбільших вітчизняних ІТ компаній відображено на рис. 7. Лідером рейтингу стала ІТ компанія ЕРАМ – у компанії по Україні нараховується 11600 співробітників. На другому місці SoftServe – 9462 найманих працівників. Трійку лідерів замикає GlobalLogic – у компанії 6365 співробітників.

Слід розглянути і структуру витрат, які несуть ІТ компанії в Україні, більше 80% витрат йде на оплату праці найманих працівників, біля 5% власники витрачають на податки, на 7% на оренду [4].

Переважну більшість працівників ІТ компаній складають інженери та інші фахівці в ІТ сфері, біля 10% – це адміністративний персонал, і біля 1% – обслуговуючий персонал в середньому [4].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, головними тенденціями розвитку ринку ІТ у найближчі роки стануть:

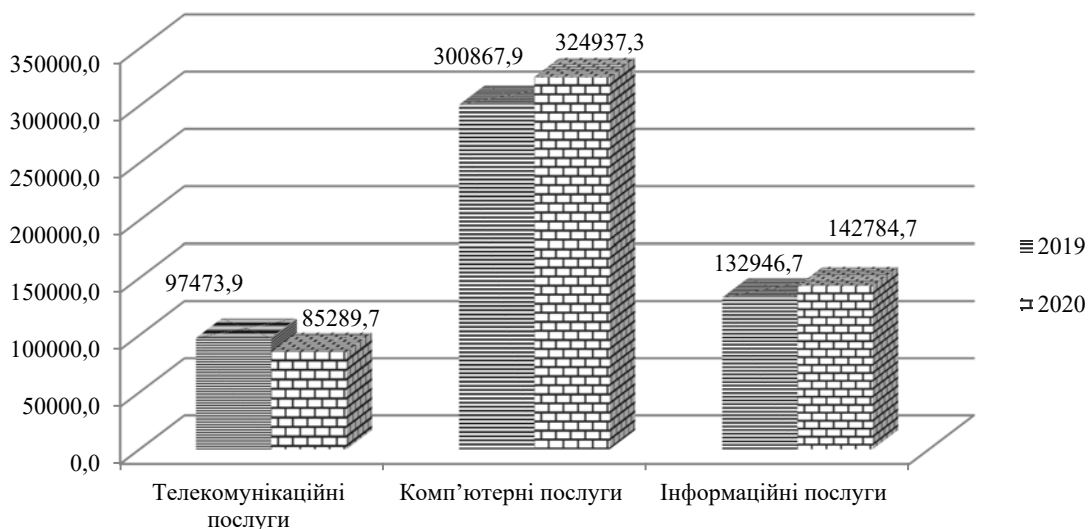

Рис. 4. Імпорт послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг, тис. дол. США

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2]

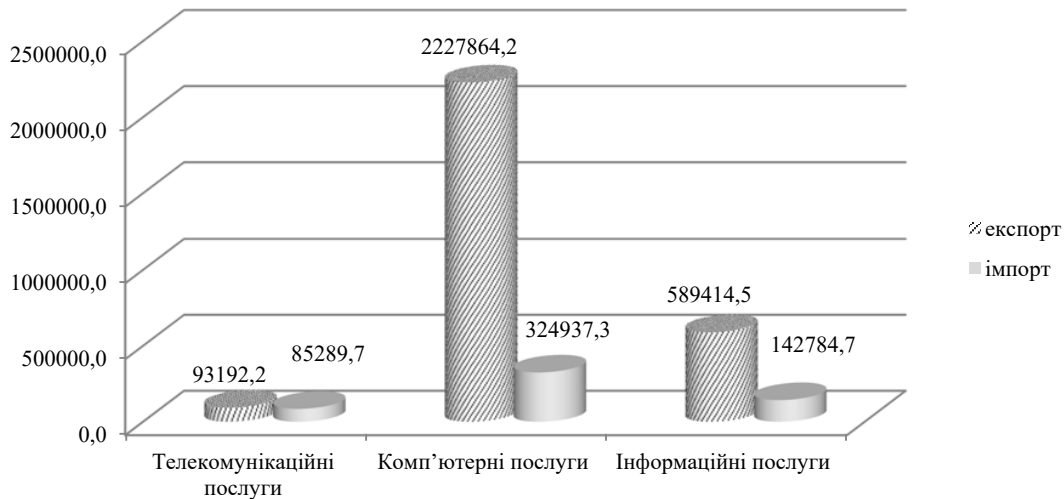

Рис. 5. Співвідношення експорту-імпорту послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг у 2020 р., тис. дол. США

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2]

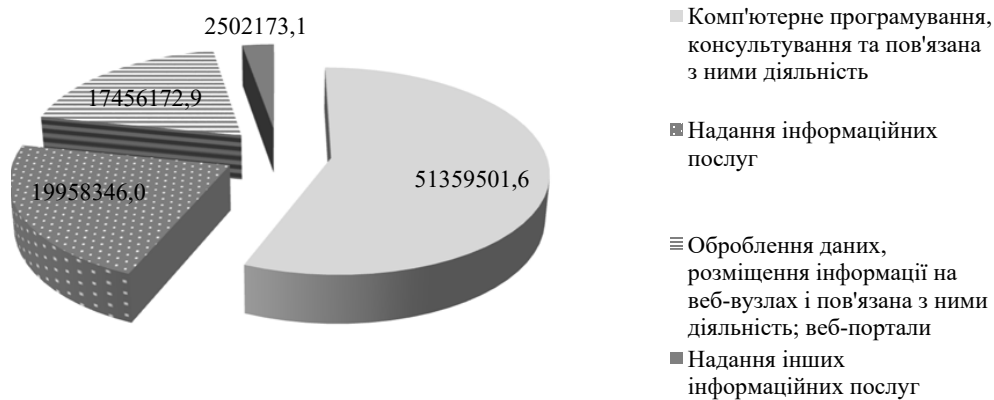

Рис. 6. Обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери інформаційних технологій за видами у 2020 р., тис. грн.

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [2]

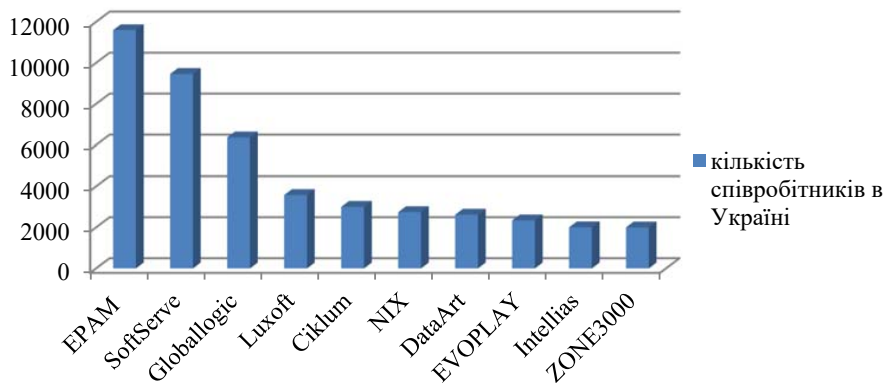

Рис. 7. Рейтинг 10 найбільших ІТ-компаній України

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [5]

- подальше зростання вітчизняних ІТ компаній та послуг на них з боку іноземних замовників;
- збільшення кількості непрофесійних організацій, які будуть займатися створенням технічних продуктів і послуг;
- регіональна спеціалізація по областях України, коли географічно кожний кластер спеціалізується на окремій групі ІТ продукції чи послуг;

- цифровізація більшості вітчизняних підприємств, яка може відбуватися за підтримки держави;
- збільшення попиту на ІТ послуги з боку вітчизняних замовників, у зв'язку з чим з'явиться певна кількість ІТ компаній. Які будуть орієнтовані виключно на вітчизняний ринок; подальша автоматизація всіх сфер виробництва продукції та послуг;

– подальше збільшення попиту на людські ресурси, які мають навички роботи в ІТ сфері;
– зростання попиту на спеціалістів на перетині двох спеціальностей, одна з яких ІТ.

Подальші дослідження у даному напрямку будуть присвячені прогнозуванню зміни вимог до фахівців, які працюють в ІТ індустрії.

Література:

1. Мировой ИТ-рынок. 25.10.2021 URL: <https://www.tadviser.ru/>
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт консалтингової компанії Gartner. URL: <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2021-07-14-gartner-forecasts-worldwide-it-spending-to-grow-9-percent-2021>
4. Офіційний сайт незалежний експертно-аналітичний центру Better Regulation Delivery Office. URL: <https://brdo.com.ua>
5. Офіційний сайт IN Ukrainian Association. URL: <https://itukraine.org.ua/>
6. Офіційний сайт ІТ-компанії EPAM. URL: <https://www.epam-group.ru/our-work>
7. Соловьева И. Развитие ИТ-рынка Украины: сложности, вызовы и возможности. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/06/30/675491/>
8. Ukrainian IT Industry: Analytical Report (UKR). Oct 29, 2018. 68 p.

Сытник Оксана Юрьевна

кандидат экономических наук, доцент
Днепропетровского технологического университета ШАГ
Дубровский Сергей Станиславович,
кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры информационных технологий
Днепропетровского технологического университета ШАГ
Алешин Алексей Владимирович,
соискатель
Днепропетровского технологического университета ШАГ

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИТ УСЛУГ УКРАИНЫ

Аннотация

Сфера информационных технологий развивается быстрыми темпами как в Украине, так и за рубежом. Тем самым внося значительные изменения в функционирование рынков товаров и услуг, трансформируя рынок труда и образовательную сферу в целом. Изменение внешних условий функционирования ИТ предприятий и Пандемия стали дальнейшим толчком для развития ИТ услуг по всему миру и Украине в частности. Статья посвящена обзору рынка ИТ услуг Украины. Проведен анализ соотношения экспорта-импорта услуг в сфере телекоммуникации, компьютерных и информационных услуг, внимание акцентировано на том спрос на какие именно ИТ товары увеличился вследствие Пандемии. Рассмотрены факторы, сдерживающие развитие дальнейшего взаимодействия украинских производителей ИТ услуг и иностранных заказчиков. Определены основные тенденции дальнейшего развития рынка ИТ услуг Украины.
Ключевые слова: ИТ услуга, рынок ИТ услуг, ИТ продукция, ИТ безопасность, ИТ компания

Sytnyk Oksana

PhD, Associate Professor
Private higher educational institution "Dnipro Technological University "STEP"

Dubrovskiy Serhii

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Information Technology
Private higher educational institution "Dnipro Technological University "STEP"

Alyoshyn Oleksiy

Postgraduate Student
Private higher educational institution "Dnipro Technological University "STEP"

MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN IT SERVICES` MARKET

Summary

The field of information technology is developing rapidly both in Ukraine and abroad. Thus, making significant changes in the functioning of markets for goods and services, transforming the labor market and the educational sphere as a whole. Changes in the external conditions for the functioning of IT enterprises and the Pandemic have become a further impetus for the development of IT services around the world and in Ukraine in particular. The article is devoted to the overview of the Ukrainian IT services market. An analysis of the ratio of exports to imports of services in the field of telecommunications, computer and information services, attention is focused on the volume of demand for which IT products has increased because of the pandemic. Factors restraining the development of further interaction between Ukrainian manufacturers of IT services and foreign customers are considered. The main trends of further development of the market of IT services of Ukraine are determined.

Key words: IT service, market IT services, IT products, IT security, IT company

УДК 338.48+338.1:640.41

Удуд Іванна Романівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанної справи і харчових технологій
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено актуальним питанням пошуку проблеми сучасних напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанної індустрії України. Досліджено сутність конкурентоспроможності, визначено зміст конкурентних переваг готельно-ресторанного підприємства та фактори їх формування. Здійснено аналіз сучасного розвитку ринку готельно-ресторанного бізнесу України в сучасних умовах світової пандемії COVID-19. Запропоновані деякі напрями підвищення конкурентних переваг підприємств готельно-ресторанної галузі в умовах строгих обмежень. **Ключові слова:** ефективне функціонування, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємств готельно-ресторанного бізнесу, конкурентні переваги, фактори формування конкурентних переваг, світова пандемія.

Постановка проблеми. Одним із показників успішної діяльності підприємства на ринку є його конкурентоспроможна позиція. В свою чергу, складовою частиною туристичної індустрії є готельне господарство, яке являє собою сукупність видів діяльності, спрямованих на обслуговування споживачів. Проте, в сучасних умовах ведення бізнесу, для збереження своїх лідируючих позицій, готелю необхідно реалізувати цілий комплекс заходів щодо формування і закріплення конкурентних переваг.

Проте, в умовах сьогодення, складнощів для розвитку готельного бізнесу завдає світова криза, спричинена корона-вірусом. Насамперед, ці складнощі пов'язані із запровадженням карантинних обмежень і введень локдаунів, призупинення міжнародного авіасполучення, відсутність міжнародного і внутрішнього туризму, що призвело до закриття багатьох підприємств гостинної індустрії. Тому, зважаючи на сказане, можна стверджувати, що в сучасних ринкових умовах, проблема забезпечення конкурентоспроможності готелю, набуває все більшої актуальності.

Постановка завдання. Отож, на підставі вище сказаного, основне завдання статті полягає у

комплексному аналізі основних проблем та сучасних напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанної індустрії України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанням забезпечення конкурентних переваг та визначення конкурентоспроможності підприємства у ринковій економіці присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців. Наведемо деякі трактування поняття «конкурентоспроможність» у табл. 1.

Проте, в контексті нашого дослідження, варто зазначити, що значення конкуренції серед підприємств готельного господарства полягає в тому, що кожен готель, здійснюючи свою діяльність, намагається закріпити й розширити свої позиції на ринку готельних послуг. Задля підвищення конкурентних позицій в сучасних умовах, які склалися на ринку готельних послуг, потрібно реально оцінити становище й прогнозування можливих дій конкурентів. Дотримуючись таких методів роботи на ринку, підприємство сфери гостинності може підвищити свою конкурентоспроможність навіть у разі незначних змін у роботі.

Таблиця 1

Визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства»

Автор	Трактування поняття
Грицишин Н.	конкурентоспроможність підприємства є явищем утримання конкурентних позицій на ринках економічних благ та ефективної адаптації до умов середовища
Воронкова А.Е. [1]	зазначає, що конкурентоспроможність є специфічною ознакою суб'єкта ринкових відносин, яка виявляється в процесі конкуренції та дозволяє зайняти свою нішу в ринковому господарстві для забезпечення розширеного відтворення, яке передбачає покриття всіх витрат виробництва й отримання прибутку від господарської діяльності
Іванов Ю.Б. [2, с. 28–29]	є окремою системною категорією, яка відбиває ступінь реалізації цілей підприємства в процесі його взаємодії з факторами зовнішнього оточення
Карлофф Б. [3]	це здатність забезпечити кращу пропозицію порівняно з конкуруючим підприємством
Портер М. [4, с. 40]	є порівняльною характеристикою підприємства, яка відбиває різницю між рівнем ефективності використання на ньому всіх видів ресурсів порівняно до аналогічних показників інших підприємств певної однорідної групи
Фатхутдінов Р.А. [5, с. 10]	це важлива системна ознака певного об'єкту, яка характеризується мірою реального або потенційного задоволення ними існуючої конкурентної потреби (призначення об'єкту) в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку (в певній сфері людської діяльності)

Отож, опрацьовуючи теоретико-методологічну літературу, було з'ясовано, що «...конкурентоспроможність готелю – це здатність і можливість засобів розміщення здійснювати діяльність з надання готельних послуг в умовах ринку, а також мати переваги перед готелями-конкурентами і за рахунок цього отримувати додатковий прибуток, який спрямовується як на розвиток готелю та його кадрового складу, так і на забезпечення якісного обслуговування клієнтів...» [6, с. 17].

Здійснивши аналіз концептуальних підходів щодо визначення змісту поняття «конкурентоспроможність підприємства», можна виокремити і узагальнити наступні підходи до трактування цього поняття, зокрема:

- здатності підприємства надавати якісні послуги та виробляти конкурентоспроможну продукцію;
- адаптація підприємства до динамічних умов ринку;
- ефективне використання всіх форм потенціалу, а саме: кадрового, фінансового, виробничого;
- приріст конкурентних переваг;
- можливість проектувати, виготовляти та збувати товари або надавати послуги, які б користувалися якісними характеристиками у порівнянні з представленими на ринку товарами/послугами підприємств-конкурентів.

Слід зазначити, що на конкурентні позиції готельного підприємства на ринку, мають значний вплив зовнішні і внутрішні фактори (чинники), загальний аналіз яких, представлений в табл. 2.

Отож на зазначені вище зовнішні і внутрішні ознаки факторів, які впливають на конкурентоспроможність підприємств готельного бізнесу, можна стверджувати, що під зовнішніми факторами впливу на конкурентоспроможність підприємства, слід розуміти загальну сукупність підприємств-конкурентів, що діють на ринку готельних послуг, а також економічні, суспільні та природні умови та решта факторів, які діють у глобальному оточенні та можуть вплинути на функціонування готельного підприємства в цілому.

В свою чергу, внутрішні фактори – це контрольовані чинники діяльності готельного підприємства, що уособлюються в його системі та методах управління, якості послуг, що надаються, ступені задоволення потреб споживачів послуг, матеріально-технічному забезпеченні надаваних послуг, рівні впровадження інновацій в діяльність, наявності стратегії розвитку підприємства та просування готельних послуг.

В контексті дослідження внутрішніх факторів забезпечення конкурентоспроможності готельно-

го підприємства, варто зазначити, що їх умовно можна розділити на декілька груп, зокрема:

– чинники, які характеризують безпосередньо діяльність підприємства, а саме: місце розташування, імідж підприємства, фінансовий стан та якість системи управління, наявність ефективної маркетингової політики, тощо;

– чинники, які характеризують готельні послуги, яку надає підприємство, зокрема: ціна, структура і стан номерного фонду, асортиментний перелік додаткових послуг;

– чинники, що впливають на якість обслуговування, а саме: стандарти обслуговування, рівень організації основних операцій з гостями, корпоративна культура її організація, тощо.

Отож, підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників є тією ключовою складовою, яка безпосередньо чи потенційно може вплинути на конкурентоспроможність підприємства готельного бізнесу.

В свою чергу, варто зазначити, що конкурентоспроможність готельного бізнесу – це здатність формувати, утримувати і використовувати конкурентні переваги за умов мінливості зовнішнього середовища з метою зайняти лідируючі позиції на ринку готельних послуг, які пропонують аналогічні послуги інші підприємства.

Окремо слід зазначити, що механізм забезпечення конкурентоспроможності є важелем досягнення очікуваних результатів, що формує стійку концепцію розвитку підприємства та приріст конкурентних переваг, при цьому важливою складовою в цьому процесі є оцінка конкурентоспроможності як складне багатофакторне завдання що охоплює комплекс тих показників діяльності підприємства, що формують його конкурентоспроможність.

Поетапний процес оцінки конкурентоспроможності був об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: Д. Валігурський, Р. Фатхутдінов, Porter, Doyle та інші. Всі вони вважають за доцільне об'єднати показники оцінки конкурентоспроможності готельних послуг в наступні групи, а саме:

- економічні, що описують фінансову діяльність готельного підприємства;
- організаційні, що характеризують якість надання послуг;
- класифікаційні, що відображають належність до певного виду послуг;
- нормативні, що охоплюють процес відповідності послуги нормативним вимогам стандартів, технічних умов та ін.;

Таблиця 2

Фактори конкурентоспроможності готельного підприємства

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
<ul style="list-style-type: none"> - політична ситуація в країні; - економічні зв'язки; - наявність конкурентів; - розміщення виробничих сил; - наявність сировинних ресурсів; - загальний рівень техніки та технології; - система управління галуззю; - законодавча база. 	<ul style="list-style-type: none"> - система та методи управління готелем; - рівень відповідності технологій процесу виробництва та надання послуг; - рівень організації процесу виробництва; - система довгострокового планування - визначення маркетингової стратегії; - інноваційний характер діяльності готелю; - ступінь задоволення додаткових потреб конкретного споживача.

– соціальні, які відображають відповідність послуги потребам окремої особи, соціальної групи, суспільства в цілому;

– естетичні, тобто ті, що можуть задовольнити потреби споживачів у зовнішньому вигляді та викликати позитивні емоції.

Оцінюючи конкурентоспроможність підприємств готельної індустрії гостинності нашої країни, варто чітко визначити завдання, яких підприємство бажає досягнути:

– аналіз стану конкурентоспроможності на момент обстеження;

– визначення тенденцій підвищення конкурентоспроможності за певний період;

– виявлення «вузьких місць», що негативно впливають на діяльність;

– пошук резервів, які можуть використовуватися для підвищення конкурентоспроможності.

Таким чином, процес оцінки конкурентоспроможності є структурним процесом, що потребує ґрунтовного аналізу, а також вимагає прийняття ефективних управлінських рішень. Проте, конкурентоспроможність підприємств готельної індустрії, є індивідуальною ознакою кожного окремого готельного підприємства, що відображає певний, характерний саме цьому підприємству, перелік послуг та специфіку і методи її забезпечення.

Проте, окремо слід зазначити, що, протягом останніх років, український туристичний ринок та зокрема, ринок готельно-ресторанного бізнесу характеризується не дуже високими показниками розвитку. Так, зокрема, починаючи із 2014 року, на індустрію гостинності України вплинув різкий спад, на, що вплинули нестабільна соціально-економічна ситуація, зовнішня зброяна агресія на Сході держави, анексія Кримського півострова, а також комплекс інших системних проблем. Зазначена сукупність вище перерахованих факторів призвела до зменшення кількості іноземних туристів, а також до зменшення внутрішніх міграцій з метою туризму, рекреації чи роботи, що негативно вплинуло на розвиток готельного бізнесу. Тому, зважаючи на

казане проаналізуємо динаміку туристичного іноземного та внутрішнього потоків (рис. 1).

Отож, з наведених даних на рис. 1, можна помітити чітку зростаючу тенденцію в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну до 2013 року. Проте, починаючи із 2014 року ця тенденція іде на спад, що пояснюється нестабільною соціально-економічною ситуацією, війною на Сході України та анексією Кримського півострова.

В свою чергу, можна помітити зовсім протилежну тенденція (зростаючу), щодо виїзного туризму українських громадян за кордон протягом практично усього вказаного періоду.

Отож, проаналізуємо розподіл в'їзного потоку туристів в Україну за метою відвідування протягом 2019 року (рис. 2).

З наведених результатів дослідження, можна помітити, що найбільшу частку у розподілі в'їзного потоку за метою відвідування протягом 2019 року, займають інші (39%) поїздки, до яких входять: приватні, працевлаштування, транзит, тощо. Друге місце посідають – службові поїздки (30%). І як бачимо, що сектор туризму у розподілі в'їзного потоку в Україну займає лише 14%, що свідчить про не належний розвиток туристичної галузі в нашій країні.

Проаналізуємо динаміку кількості перебування осіб у засобах розміщення протягом 2014–2019 рр. (табл. 3.)

Отож, за представленими показниками у табл. 3, прослідковується також не зовсім позитивна тенденція, що свідчить про не сприятливу соціально-економічну ситуацію в Україні, що впливає на туристичну галузь нашої країни.

Ще одним негативним фактором для розвитку готельних послуг в нашій країні, є суттєве зростання кількості послуг з тимчасового розміщення з боку приватних осіб. Як правило, в такому випадку надається повний спектр всіх необхідних послуг, включаючи розміщення, харчування і транспортування. Проте, даний вид «бізнесу» ніяк не регулюється державою, не сплачує податки до державного бюджету, що дозволяє

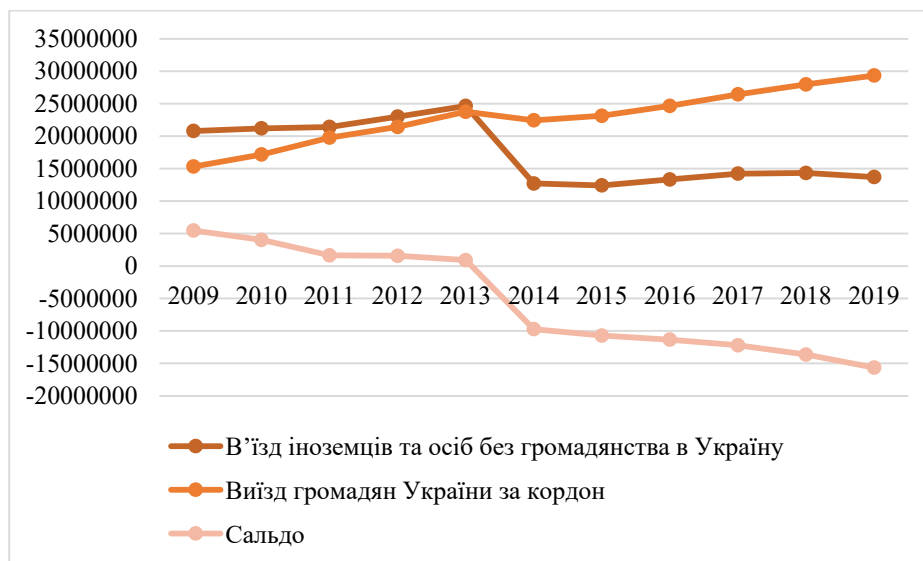

Рис. 1. Динаміка в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну і виїзд громадян України, (осіб) [7]

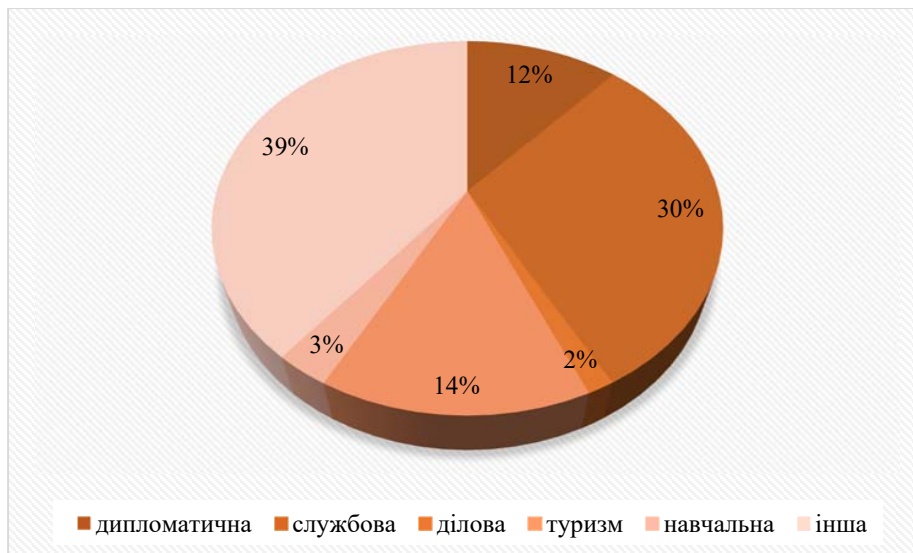

Рис. 2. Розподіл в'їзного потоку туристів в Україну за метою відвідування протягом 2019 року [7]

Таблиця 3

Кількість перебування осіб у засобах розміщення протягом 2014–2019 рр. [7]

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість іноземців що перебували у колективних засобах розміщення	551519	665827	863654	932548	798881	812722
Кількість резидентів України, що перебували у колективних засобах розміщення	4872401	5114031	5681105	5728629	4027396	3792213
Кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщення (ліжко-дні)	29632741	25935327	26526045	26765947	12768626	12446842
Кількість фактично проведених ліжко-днів резидентами України у колективних засобах розміщення (ліжко-днів)	28149992	24204148	24417510	24417511	11121232	10759693
Середня тривалість перебування у колективних засобах розміщення (діб)	5,5	4,5	4,1	4,0	2,6	2,7
Середня тривалість перебування іноземців у колективних засобах розміщення (діб)	2,7	2,6	2,4	2,4	2,1	2,1
Середня тривалість перебування резидентів України у колективних засобах розміщення (діб)	5,8	4,7	4,3	4,3	2,8	2,8

встановлювати досить помірні ставки на проживання, а також гнучко оперувати цінами залежно від сезону та попиту. Проаналізуємо детальніше динаміку кількості засобів розміщення протягом 2017–2019 років (табл. 4).

Таблиця 4

Кількість суб'єктів господарювання в готельній індустрії [7]

Роки	Кількість суб'єктів господарювання, од.	З них фізичних осіб підприємців, осіб	Кількість підприємств, одиниць
2012	4067	3131	936
2013	3010	1827	1183
2014	3788	2399	1389
2015	4081	3006	1075
2016	4035	2962	1075
2017	4104	3174	930
2018	4432	3392	1040
2019	4985	3883	1102

Отже, із представлених даних, можна наочно помітити, що із загальної кількості засобів розміщення в Україні, переважаюча більшість належить малому та середньому бізнесу.

Проте, суттєвого удару по розвитку готельного бізнесу в Україні впродовж останнього року, завдала пандемія Covid-19. Закриті кордони держав, скасування авіасполучення, обмеження пересування як в межах держав так і до інших країн, а також суцільна ізоляція спровокували комплекс проблем у готельному секторі. Так, за даними прогнозу Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO) у 2020 році число туристів скоротиться на третину, у порівнянні з показниками 2019 року. Під загрозою скорочення близько 50 мільйонів робочих місць, пов'язаних з туристичною, зокрема готельно-ресторанною індустрією. Відповідно, така складна ситуація, негативно впливає на розвиток готельних послуг України [4, с. 44].

Експерти відзначають, що сфера громадського харчування (ресторани, бари тощо), мали бо-

дай невеликий відрізок часу, щоб підготуватися до майбутніх наслідків впливу коронавірусу.

Проте, готельний бізнес зіштовхнувся з проблемою дуже швидко, внаслідок специфіки ведення господарювання. Так, після введення карантину близько 35–40% готелів в Україні закрилися, інші працюють у дуже обмеженому режимі. Відповідно, головна проблема полягає у скороченні або повній відсутності прибутку. Ті готелі які продовжують функціонувати, втратили від 60 до 90% доходу.

Також до головних наслідків впливу пандемії, спричиненої COVID-19 для готельного бізнесу нашої країни, крім відсутності гостей, закриття та падіння доходів фахівці включають касовий розрив, адже доходи, почали стрімко знижуватись до нуля. Така ситуація спричинила необхідність багатьом компаніям відпустити майже всіх співробітників у відпустку за власний рахунок до закінчення карантину, а також зупинити рекламні кампанії та інші витрати. Динаміку кількості готелів та аналогічних засобів розміщення в Україні протягом 2011–2020 років, зображено на рис. 3.

Отже, як бачимо, до 2013 року в Україні спостерігалась стабільна тенденція до зростання кількості виїжджаючих іноземців і в зазначений рік склала майже 25 млн осіб. В 2014 році відбулось різке скорочення цього показника до 12,7 млн осіб. Це пов'язано кількома факторами, зокрема:

- окупацією Донбасу та анексією Криму;
- загальними соціально-економічними та військовими негараздами, політичною нестабільністю та можливими потрясіннями різного характеру.

Така нестабільна і небезпечна ситуація в нашій країні відштовхує іноземних громадян до відвідування країни. Також слід сказати, що на даному етапі, важко спрогнозувати, наскільки критично сучасні глобальні негаразди вплинуть на розвиток туризму, а отже і готельний бізнес в нашій державі. Проте, чітко розуміється, що кри-

зи уникнути вже не вдалося. За підрахунками міністерства культури та інформаційної політики втрати імпорту та експорту послуг, пов'язаних з подорожами складають 1,5 млрд дол. США.

Також проблеми в туристичному бізнесі відображає і показник кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщення. Так, зокрема, після різкого падіння у 2014 році ситуація поступово покращувалась, проте із початком пандемії у 2020 році, зменшення кількості постальців уникнути буде не можливо.

Отже, сьогодні готельний ринок України проживають важкі роки. Хоча, з точки зору досвіду і ситуації щодо забезпеченості номерним фондом, порівняно із європейськими країнами, він не є насиченим і має передумови до зростання, в умовах вітчизняних реалій, номерів не просто достатньо, а з надлишком.

Окремо проаналізуємо напрями формування конкурентоспроможності готельного підприємства в сучасних умовах.

Як вже зазначалось вище, одним із показників успішної діяльності підприємства на ринку є його конкурентоспроможна позиція. В свою чергу, складовою частиною туристичної індустрії є готельне господарство, яке являє собою сукупність видів діяльності, спрямованих на обслуговування споживачів. Проте, в сучасних умовах ведення бізнесу, для збереження своїх лідируючих позицій, готелю необхідно реалізувати цілий комплекс заходів щодо формування і закріплення конкурентних переваг.

Отже, опрацьовуючи теоретико-методологічну літературу, що детальніше було описано у попередньому пункті цього розділу кваліфікаційної роботи, було з'ясовано, що «...конкурентоспроможність готелю – це здатність і можливість засобів розміщення здійснювати діяльність з надання готельних послуг в умовах ринку, а також мати переваги перед готелями-конкурентами і за рахунок цього отримувати додатковий прибуток, який спрямовується як на розвиток готелю

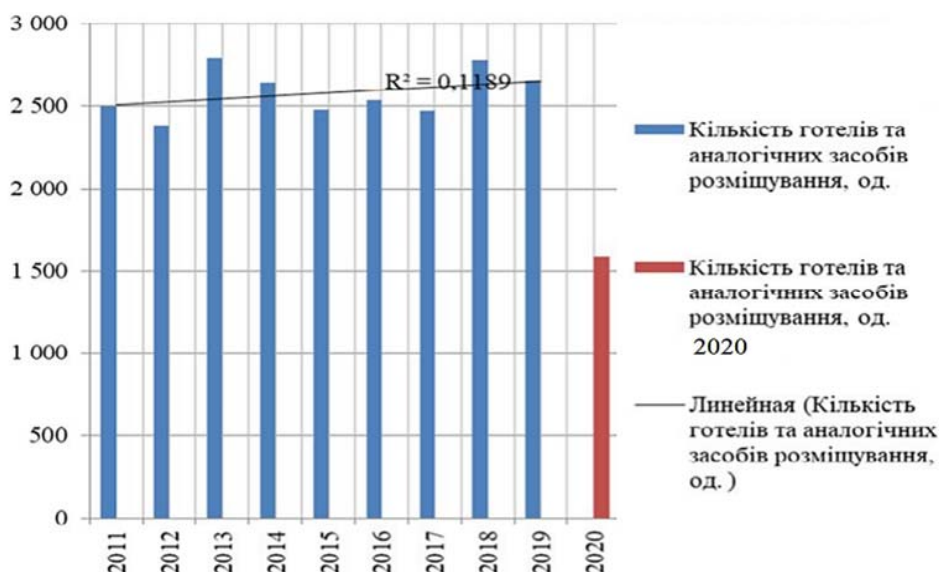

Рис. 3. Динаміка кількості готелів та аналогічних засобів розміщення в Україні протягом 2011–2020 рр. [8]

та його кадрового складу, так і на забезпечення якісного обслуговування клієнтів...» [9, с. 17].

Слід зазначити, що процес формування конкурентних переваг готельного підприємства, є дуже трудомістким і вимагає від закладу постійної роботи по вдосконаленню своєї діяльності. Так, зважаючи на сказане, слід звернути увагу, що в сучасних ринкових умовах, міжнародний готельний менеджмент перебуває в постійному пошуку нових підходів до оцінки ефективності та конкурентоспроможності діяльності закладів розміщення.

Тому, для оцінки ефективності діяльності підприємств готельного господарства, використовують порівняно нову, проте водночас виправдану технологію BSC (Balanced Scorecard), яка є інструментом стратегічного управління компанією на основі вимірювання та оцінки її ефективності за допомогою оптимально підібраних фінансових та нефінансових (навчання і розвитку співробітників, бізнес-процеси, споживачі) показників, що відображають усі аспекти діяльності підприємства.

Проте, слід також відмітити, що одним із найважливіших напрямків формування стратегічних конкурентних переваг в готельній індустрії є надання послуг більш високої якості порівняно із конкуруючими аналогами. Так, зокрема, якість послуг підприємства готельного бізнесу, в умовах сучасного виробництва – це найважливіша умова його ефективності, а також рентабельності та конкурентоспроможності. Кожна складова комплексного обслуговування в готельному закладі являє собою певну послугу (харчування, розміщення, анімація, рекреація, СПА тощо), надання якої здійснюється за певною технологією. Тому, для того, щоб поліпшити якість послуг готельного закладу, слід орієнтуватися на основні критерії, які використовуються споживачами для виміру якості і очікування цільової аудиторії, зокрема: ступінь доступності; репутація готельного підприємства; надійність; безпека; компетенція персоналу; рівень комунікації; ввічливість; реакція персоналу тощо.

Також, з метою підвищення якості і лояльності клієнтів, підприємства гостинності все частіше впроваджують наступні форми обслуговування в готелі, зокрема: додаткові послуги, акції та спеціальні пропозиції, а також розробляють спеціальні програми лояльності клієнтів, наприклад:

- розробляють різного роду знижки (дітям, туристичним групам, постійним клієнтам);
- впроваджують накопичувальні картки, бонусні програми;
- пропонують індивідуальні програми і привілеї, тобто, коли готель накопичує інформацію про постійних клієнтів і вибудовує індивідуальну стратегію обслуговування в залежності від їх вимог і переваг;
- запроваджують програми обслуговування корпоративних клієнтів, які можуть включати безкоштовний трансфер, спеціальну дисконтну систему, допомогу в організації конференцій, екскурсій, бізнес-ланчів.

У цьому контексті, варто вказати і спеціальні акційні пропозиції готельного підприємства, що впливають на його конкурентоспроможність, зокрема:

крема: організацію розважальних заходів, проведення свят; програми для обслуговування ділових заходів; програми для молодят, VIP-персон; акції вихідного дня; сезонні розпродажі; пільги окремим категоріям клієнтів, розіграші призів; тощо.

Окремо слід зазначити, що в сучасних умовах конкурентної політики підприємства, стає оптимізація витрат. Важливу роль у цьому процесі займає аутсорсинг. Так, зокрема, у сфері готельного бізнесу, розповсюдженні наступні види аутсорсингу, зокрема:

- аутсорсинг бізнес-процесів готелю – це аудит постачально-збутових операцій, управління рекламними акціями та маркетингом, ведення бухгалтерського обліку, клінінгу, організації громадського харчування, охоронних послуг, озеленення території готельного закладу, тощо;

- IT-аутсорсинг у готельному бізнесі передбачає передавання зовнішньому виконавцеві процесів з розробки, встановлення і супроводження програмних продуктів, обслуговування комп'ютерної техніки, створення і обслуговування баз даних; консалтинг послуг у сфері електронного бізнесу тощо;

- готельний франчайзинг, що є системою взаємовідносин між власником франшизи – франчайзером (готельна мережа) і франчайзі (власник готелю), яка побудована на взаємовигідному фінансовому інтересі, при якій франчайзі отримує право на використання знака обслуговування, фірмового стилю, ділової репутації, ноу-хау і готової бізнес-моделі за певну плату – роялті;

- аутсорсинг персоналу – який спрямований на придбання не праці певного спеціаліста, а послуги, що необхідна підприємству в певний період часу.

Проте, описуючи напрями формування конкурентоспроможності готельного підприємства в сучасних умовах, не можна оминути тему пандемії, яка практично блокує розвиток готельного бізнесу в цілому світі. Так, зокрема, суттєвого удару по українській готельній індустрії завдала пандемія Covid-19, яка розпочалася у березні 2020 року. Закриті кордони держав, скасування авіасполучення, обмеження пересування як в межах держав так і до інших країн, а також суцільна ізоляція спровокували комплекс проблем у готельному секторі.

До головних наслідків впливу пандемії COVID-19 для готельного бізнесу в Україні, крім відсутності гостей, закриття та падіння доходів фахівці включають касовий розрив, адже доходи, почали стрімко знижуватись до нуля. Це викликало необхідність багатьом компаніям відпустити майже всіх співробітників у відпустку за власний рахунок до закінчення карантину, а також упинити рекламні кампанії та інші витрати. Внаслідок чого, багатьом готелям знадобляться місяці й роки, щоб відновитися.

Отож, на сьогодні основні тенденції розвитку готельної індустрії можна систематизувати наступним чином, зокрема:

- широке впровадження нових засобів комунікації та інформаційних технологій;
- поглиблення спеціалізації готельного бізнесу і орієнтація на певні сегменти споживачів;

– лідируюча позиція конкурентної боротьби в умовах глобальної трансформації ринку під дією зовнішніх чинників;

– витіснення з ринку малого і середнього бізнесу;

– перехід від кількісної (цінової) до якісної (якість послуг) конкуренції;

– трансформація поглядів на організацію та управління бізнесом в бік мереж та автоматизації процесу.

Таким чином, сучасні тенденції забезпечення конкурентоспроможності готельного бізнесу спрямовані на вирішення комплексу завдань, зокрема:

– пошук власних, унікальних переваг на ринку;

– створення стабільного кола клієнтів;

– розробка нових та удосконалення існуючих шляхів розвитку.

При цьому ці завдання характерні не лише для окремих підприємств, а й для цілих галузей готельного господарства держав загалом.

Таким чином, підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що на конкурентоспроможність готельного підприємства впливає безліч чинників, зокрема, ті які відображають

фактичну перевагу готелю у певний проміжок часу, та стратегічні чинники, які визначають потенційну перевагу готельного підприємства у майбутньому. До основних конкурентних переваг готельного закладу доцільно також віднести: можливість надання клієнтам більш якісного та привабливого продукту у порівнянні з конкурентами; прибутковість готелю; можливість успішного перспективного розвитку як для власників, так і для персоналу, можливість функціонування у нестабільному зовнішньому середовищі.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що на конкурентоспроможність готельного підприємства впливає безліч чинників, зокрема, ті які відображають фактичну перевагу готелю у певний проміжок часу, та стратегічні чинники, які визначають потенційну перевагу готельного підприємства у майбутньому. До основних конкурентних переваг готельного закладу доцільно також віднести: можливість надання клієнтам більш якісного та привабливого продукту у порівнянні з конкурентами; прибутковість готелю; можливість успішного перспективного розвитку як для власників, так і для персоналу.

Література:

1. Воронкова А.Е., Калюжна Н.Г., Оленко В.І. Управлінські рішення в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства: організаційний аспект: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 512 с.
2. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия : монография / Ю.Б. Иванов, А.Н. Тищенко, Н.А. Дробитько. – Х.: ХГЭУ, 2003. – 349 с.
3. Карлофф Б. Деловая стратегия. – М.: Экономика, 2006. – 296 с.
4. Портер Майкл Е. Стратегия конкуренции / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільський. – К.: Основи, 1997. – 390 с.
5. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. – М.: Издательско-книготорговый центр «Маркетинг», 2002. – 892 с.
6. Жуков А.В. Обеспечение конкурентоспособности гостиничных услуг на основе применения ин센зив-программ: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / А.В. Жуков; Гос. университет упр. – М., 2014. – 172 с.
7. Туристичний барометр України 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.
8. Hotel & Destination Consulting. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. Оновлення до документа «Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні». Київ: European Bank, 2020. 27 с.
9. Охота В.І. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств готельної індустрії // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 5. – С. 46–49.

Удуд Иванна Романовна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры гостинично-ресторанного дела и пищевых технологий

Львовского национального университета имени Ивана Франко

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЙ ИНДУСТРИИ УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена актуальным вопросам поиска проблемы современных направлений повышения конкурентоспособности предприятий гостинично-ресторанной индустрии Украины. Исследована сущность конкурентоспособности, определено содержание конкурентных преимуществ гостинично-ресторанного предприятия и факторы их формирования. Проведен анализ современного развития рынка гостинично-ресторанного бизнеса Украины в современных условиях мировой пандемии COVID-19. Предложены некоторые направления повышения конкурентных преимуществ предприятий гостинично-ресторанной отрасли в условиях строгих ограничений.

Ключевые слова: эффективное функционирование, конкурентоспособность, конкурентоспособность предприятий гостинично-ресторанного бизнеса, конкурентные преимущества, факторы формирования конкурентных преимуществ, мировая пандемия.

Udud Ivanna

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of Hotel and Restaurant Business and Food Technology Department

Lviv National University named after Ivan Franko

MAIN PROBLEMS AND MODERN DIRECTIONS OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES OF THE HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to topical issues of finding the problem of modern ways to increase the competitiveness of enterprises of the hotel and restaurant industry of Ukraine. The essence of competitiveness is investigated, the maintenance of competitive advantages of the hotel and restaurant enterprise and factors of their formation are defined. The analysis of modern development of the market of hotel and restaurant business of Ukraine in modern conditions of the world pandemic COVID-19 is carried out. Some directions of increase of competitive advantages of the enterprises of hotel and restaurant branch in the conditions of strict restrictions are offered.

Key words: effective functioning, competitiveness, competitiveness of hotel and restaurant business enterprises, competitive advantages, factors of formation of competitive advantages, global pandemic.

УДК 334.02:336.24

Ковальчук Юлія Петрівнавикладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету**Чекаловська Галина Збиславівна**кандидат економічних наук,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ОЦІНКА ВПЛИВУ НЕТАРИФНИХ ЗАХОДІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті досліджено сутність нетарифного регулювання як важливої складової забезпечення митних інтересів держави. Проведено аналіз світової практики застосування нетарифного інструментарію захисту у проведенні митного регулювання. Сформульовано основні проблеми, що виникають у сфері нетарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні. Запропоновано напрямки удосконалення комплексного використання нетарифних регуляторів для розвитку вітчизняного товарного ринку. Зроблено висновок, що заходи нетарифного регулювання у національній системі державного регулювання економіки є дієвими та важливими механізмами, що виконують широкий спектр завдань від протекціоністсько-контролюючих до стимулюючих.

Ключові слова: митні інтереси, державне регулювання, нетарифне регулювання, методи нетарифного регулювання, нетарифні заходи.

Постановка проблеми. За сучасних умов активізації процесів інтенсифікації розвитку економічної інтеграції зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є ключовим фактором соціально-економічного розвитку країни.

Розвиток ЗЕД суб'єктів господарювання України сприяє інтеграції вітчизняної економіки до ринкових процесів на міжнародному рівні, підвищенню її конкурентоспроможності у світовому масштабі, модернізації виробничих процесів, оптимізації використання ресурсів усіх видів, усунення дефіциту, підвищенню загального рівня життя населення країни, вирішенню проблем соціально-економічного характеру.

В сучасних умовах розвитку міжнародних економічних відносин, саме нетарифне регулювання залишається важливою складовою реалізації державної зовнішньоекономічної політики. Заходи нетарифного регулювання є комплексом заходів державного регулювання зовнішньої торгівлі товарами, що здійснюються шляхом запровадження кількісних та інших заборон і обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньоекономічної діяльності України та зарубіжних країн надається значна увага зарубіжними та вітчизняними науковцями І. Бережнюка, Т. Бердена, Р. Болдвіна, О. Гребельника, І. Дюмулена, О. Єгорова, Т. Мельника, В. Орлової, П. Пашка, Л. Пісьмаченко, В. Хмельницького, В. Чайковської, О. Дем'янюка та ін.

Проте, незважаючи на вагомий доробок даних дослідників, більш ретельного висвітлення потребують системно-функціональні питання реалізації нетарифного регулювання в сучасних умовах, з виокремленням проблемних аспектів, що впливають на ефективність державного регулювання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення міжнародної практики застосування

нетарифних заходів, досвіду їх використання у механізмі державного регулювання зовнішньої торгівлі розвинутих країн та оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньоекономічної діяльності України

Виклад основного матеріалу. Активна зовнішньоторговельна політика держави є важливим чинником зростання економіки та її інноваційного розвитку. На сьогоднішній день заходи нетарифного регулювання є активним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі.

Механізм нетарифного регулювання в Україні та світі переживає період інтенсивної модернізації, пошуку більш ефективних форм і методів, що пов'язані як із завданнями адаптації до правил та стандартів СОТ, інтеграційними процесами, так і з наслідками світової фінансово-економічної кризи, що завдала найсильнішого удару по світовій торгівлі.

О. Дем'янюк пояснює та взаємопов'язує активізацію інтересу до нетарифних заходів на сучасному етапі розвитку з:

- діяльністю Світової організації торгівлі щодо скорочення ставок мит та поступову їх ліквідацію за окремими товарними групами;
- застосуванням на двосторонньому, регіональному та багатосторонньому рівнях режиму найбільшого сприяння процесів, пов'язаних з встановленням, відміною чи пільгами щодо мит;
- поширенням у світі преференційних угод;
- функціонуванням інтеграційних угруповань, які поступово усувають мита у взаємній торгівлі, що позначається на загальному зниженні рівня митно-тарифного регулювання у світі [1, с. 94].

Слід зазначити, що єдина система класифікації нетарифних заходів, вжитих міжнародним співтовариством, досі не вироблена. З 1994 року Конференція ООН з торгівлі та розвитку розпочала систематичний збір та класифікацію нетарифних заходів, спираючись на Систему коду-

вання заходів контролю за торгівлею. Ця система класифікувала тарифні, паратарифні та нетарифні заходи, і спочатку включала шість основних категорій: заходи контролю над цінами, фінансові заходи, заходи з автоматичного ліцензування, заходи кількісного контролю, монополістичні заходи, однак із виникненням нових видів заходів потрібен був перегляд даної системи.

У 2009 році експертами ЮНКТАД, СОТ, ОЕСР та інших організацій була розроблена нова класифікація нетарифних заходів, яка є на сьогоднішній день найбільш повним зведенням відповідних інструментів регулювання міжнародної торгівлі та включає наступні заходи:

- санітарні та фіто санітарні заходи;
- технічні бар'єри в торгівлі;
- інспекція та інші формальності;
- заходи цінового контролю;
- ліцензії, квоти, заборони та інші заходи кількісного контролю.

У країнах Європейського союзу використання нетарифних заходів трактується як «будь-які дії, окрім тарифів, що перешкоджають вільному потоку міжнародної торгівлі» [2, с. 245] та зводиться до використання у дворівневому форматі, перший – перешкоди на рівні держав-членів, другий – бар'єри на рівні ЄС.

Проводячи аналогії використання нетарифного регулювання передовими країнами світу, варто констатувати, що основними нетарифними обмеженнями, які застосовуються для регулювання надходження імпорту товарів у країни є технічні заходи (технічні бар'єри, санітарні та фітосанітарні заходи). «На сьогодні близько 2/3 світової торгівлі регулюється саме технічними бар'єрами, санітарними та фітосанітарними заходами (індекс покриття світової торгівлі технічними бар'єрами становить 60%, санітарними та фітосанітарними заходами – 10%), а 25% світової торгівлі – нетехнічними (ціновими та кількісними)» [3, с. 9–10]. Показовим у цьому випадку є стан використання заходів нетарифного регулювання передовими країнами світу у 2021 р, що відображено у таблиці 1.

У представленій таблиці серед нетарифних обмежень, які застосовуються країнами, домінуюча роль відводиться тарифним бар'єрам в торгівлі та санітарним і фітосанітарним заходам. Зокрема, сумарний показник зазначених методів у загальній сукупності усіх засобів, що застосовувалися в США становить 83%, у Китаї – 92%, у Канаді 93%, у Японії 100%.

У США нетарифне регулювання ЗЕД здійснюється на міжнародному та національному рівні. Велика кількість угод щодо торгівлі США з різними країнами – це ефективний інструмент їхньої зовнішньоторговельної політики. Відсутність єдиного закону, що містить узгоджений порядок нетарифного регулювання ЗЕД, є особливістю регулювання застосування нетарифних заходів США [5].

У Китаї слід виділити такі методи, як кількісні та технічні. Кількісні методи широко використовуються у практиці, до них віднесено квотування, а також заборона на імпорт та експорт товарів. Квотування застосовується щодо сировинних товарів (вугілля, кольорові метали), а також на сільськогосподарські товари зернової групи (рис, кукурудза). Міністерством комерції Китаю експортні квоти щорічно коригуються в залежності від положення на внутрішньому та світовому продовольчому та сировинному ринку. Квотування імпорту в Китаї застосовується щодо 8 товарних груп: пшениця, кукурудза, рис, цукор, шерсть, вовняний одяг, бавовна та хімічні добрива. Також Міністерством комерції щорічно встановлюються розміри квот, інформація про які публікується на офіційному сайті.

У країнах ЄС практика застосування нетарифних заходів спостерігається з моменту вступу до СОТ у 1995 році. Антидемпінгові заходи застосовуються в ЄС на постійній основі. У практиці ЄС поширені технічні бар'єри торгівлі, антидемпінгові заходи, санітарні та фітосанітарні заходи. Крім цього, існують спільні національні, міжнародні чи окремі дозволи, дійсні на всій території ЄС.

Важливим торговим бар'єром для ЄС є недостатній захист прав інтелектуальної власності, зокрема досліджень та розробок у сфері європейської фармацевтичної промисловості. Інтереси компаній та країн ЄС є пріоритетними в момент прийняття рішень щодо введення цих заходів, однак у більшості випадків використання нетарифного регулювання суперечить нормам СОТ. Зокрема, в країнах ЄС набули широкого застосування технічні бар'єри, які довели свою ефективність у зовнішньоекономічному регулюванні. ЄС дозволяє здійснювати ефективний захист своїх галузей за допомогою використання комплексу нетарифних заходів, незважаючи на практично повне скасування тарифних бар'єрів [4, с. 149].

Середня тривалість антидемпінгових заходів у країнах ЄС становить 6–7 років, близько 12%

Таблиця 1
Стан використання заходів нетарифного регулювання передовими країнами світу у 2021 р.

Показники	Країни					
	США	Китай	Канада	Туреччина	Японія	Франція
Санітарні та фіто-санітарні заходи, од.	3250	1362	1397	117	854	17
Технічні бар'єри в торгівлі, од.	1941	1596	782	189	932	275
Антидемпінгові заходи, од.	417	185	97	185	8	-
Компенсаційні заходи, од.	149	7	31	1	-	-
Гарантійні заходи, од.	496	-	-	-	173	-
Всього	6253	3150	2307	492	1967	292

Джерело: складено на основі [4]

антидемпінгових заходів залишаються чинними протягом більше десяти років. Товари, що підпадають під антидемпінгові заходи в ЄС: 30% – це хімічні речовини, 23% – кольорові метали, включаючи залізо та сталь, 7% – мінеральні продукти, 6% – текстильні вироби, одяг і взуття [6, с. 147]. Не усі країни ЄС використовують заходи нетарифного регулювання. Зокрема, згідно з даними «World Trade Organisation» за 2020 рік, Німеччина, Болгарія, Польща, Словачія не впливали на здійснення зовнішньоекономічної діяльності заходами нетарифного регулювання.

«Географічна структура зовнішньої торгівлі ЄС характеризується орієнтацією на торговельний обмін у рамках регіону. На взаємну торгівлю країн-членів припадає майже 60% усього торговельного обороту, що є наслідком, передусім, функціонування єдиного внутрішнього ринку, відсутності тарифних і більшості нетарифних бар'єрів, застосування єдиних стандартів, узгоджених податків, єдиних правил конкуренції й єдиної валюти» [7, с. 21].

В Україні активно застосовуються санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри у торгівлі, антидемпінгові заходи, а також кількісні обмеження, компенсаційні заходи.

Аналізуючи стан справ з провадження нетарифного регулювання в Україні, можна спостерігати динаміку використання нетарифних заходів за період з 2010 по 2021 роки, що представлена у таблиці 2

Статистичні дані таблиці 2 вказують, що Україна є поміркованим ініціатором використання важелів нетарифного регулювання. Так, сукупна їх кількість у розрізі конкретного року не перевищує 52 одиниці.

Процес нетарифного регулювання в Україні не є комплексним та має ряд недоліків, що впливають на реалізацію його ефективності. Під час застосування нетарифних заходів регулювання країна повинна мати чіткий план, який, на жаль, важко простежити в діях органів виконавчої влади. Адже застосування заходів нетарифного регулювання не позбавлені дуалізму. Протекціоністські дії можуть як не принести бажаних ефектів, так і викликати аналогічну реакцію країн партнерів. Показовим є приклад із запровадження додаткового імпортного збору в

Україні у 2015 р. терміном на 12 місяців згідно з Законом України «Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 р.» [8].

За результатами впровадження відповідного заходу не вдалося позитивно вплинути на низхідні тенденції економічних процесів, а навпаки «за розрахунками ділових асоціацій, зниження реального ВВП України становило 6%, в результаті чого бюджет недоотримав близько 36 млрд грн сукупних податків» [9, с. 58], що лише поглибило структурні диспропорції у розрізі зменшення реального ВВП України; кон'юктурних коливань ділового клімату, збільшення як внутрішніх, так і експортних цін на продукцію, а також негативного фінансового ефекту [9, с. 55].

Водночас «у 2018 р. ситуація загострилася за провадженням США в безрезні імпортного мита на сталь у розмірі 25% та алюмінію у розмірі 10%, що стало сигналом для багатьох європейських країн щодо початку масштабних заходів із захисту власного ринку металопродукції та диверсифікації експорту. 26.03.2018 р. ЄС почав захисне розслідування щодо імпорту металопродукції, запровадивши з 19.07.2018 р. на 200 днів попередні заходи у вигляді глобальної тарифної квоти та мита в розмірі 25%. Туреччиною 27.04.2018 р. також розпочато захисне розслідування щодо металопродукції, у тому числі української. Крім того, Офіс торговельного представника США призупинив для частини українських товарів дію Генералізованої системи преференцій. Під дію обмеження потрапили 155 видів товарів (продукти харчової, легкої, деревообробної промисловості та машинобудування). Закриття країнами власних ринків загрожує Україні, з одного боку, продовженням експансії іноземних виробників на внутрішньому ринку, а з іншого – втрагою ринків збуту та зниженням експортної активності національних виробників» [10, с. 68].

Послаблюють вітчизняні позиції ефективності реалізації нетарифного регулювання і ряд внутрішніх інституційних дисбалансів, серед яких варто виокремити наступні:

– через велику кількість державних інституцій, що задіяні в даному роді діяльності, процес визначення й формування лінії економічної

Таблиця 2
Динаміка використання заходів нетарифного регулювання в Україні за період 2010–2021 рр.

Показники	Роки											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Санітарні та фіто-санітарні заходи	2	7	5	2	3	3	3	–	11	12	16	21
Технічні бар'єри в торгівлі	8	11	19	6	4	5	5	18	14	14	19	22
Антидемпінгові заходи	2	6	3	2	1	–	–	6	2	2	3	3
Компенсаційні заходи	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Гарантійні заходи	3	2	–	1	–	–	–	1	–	–	1	4
Спеціальні гарантії	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Тарифні квоти	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Експортні субсидії	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		
Кількісні обмеження	–	1	–	1	1	–	–	–	–	–	1	1
Всього	15	27	27	12	9	8	8	25	27	26		

Джерело: складено та розраховано автором на основі [4]

доцільності та координаційної виваженості не позбавлений статичності, трудомісткості та бюрократизму, що прямо впливає на рівень ефективності впроваджених заходів;

– діяльність щодо об'єктивної та адекватної оцінки реалізованих заходів в рамках нетарифного регулювання важко піддається прорахунку;

– застосування інструментарію нетарифного регулювання має ряд специфічних особливостей, що вимагають чіткості, комплексності, прогнозованості та контролю;

– при оголошеному курсі держави на діджиталізацію управлінської системи, готовність стану низки державних інституцій, що задіяні в процесі нетарифного регулювання, до автоматизації та оцифрування інформації в системі обігу та супроводження власної документації, а також представлення її в інтерактивному режимі, не відповідає у достатній мірі вимогам сьогодення.

Віділені проблемні аспекти впливають як на загальний економічний стан у країні, так і на забезпечення митних інтересів держави. Інертність, розбалансованість та відсутність єдиновекторності руху по досягненню конкретних цілей державних органів влади гальмують своєчасну реакцію на сьогоденні виклики. «Крім того, держава зазнає великих втрат у результаті нелегального проникнення іноземних товарів через митний кордон України з порушенням вимог чинного законодавства шляхом: використання фіктивних фірм; неповного декларування; зниження митної вартості; неправильної класифікації товарів; підробки сертифікатів тощо» [12, с. 17].

Першочерговими кроками покращення ситуації можна назвати наступні:

– кооперація зусиль державних інституцій та визначення головного регуляторно-координаційного органу, який формуватиме основні напрями та механізми забезпечення митних інтересів в рамках провадження нетарифного регулювання;

– розробка єдиної інформаційної мережі між регуляторними органами державної влади для систематизації документарно-дозвільної бази нетарифних обмежень;

– законодавчо закріплене підвищення відповідальності за розробку, моніторинг та контроль виконання регуляторних процедур;

– подальша співпраця та налагодження консенсусу між представниками бізнес середовища та державними інституціями, що сприятиме виявленню прогалин в нетарифному регулюванні та пошуку більш дієвих інструментів державного впливу;

– удосконалення та оптимізація нормативно-правової бази регламентації застосування нетарифних заходів у частині забезпечення узгодженості вимог регуляторних процедур на всіх рівнях, а також законодавче зобов'язання необхідності проведення кількісного аналізу витрат і вигод при прийнятті або корекції законодавчих актів.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи вищезазначене, варто констатувати, що заходи нетарифного регулювання широко використовуються у світі та істотно впливають на світову та національну економіку. Слід зазначити, що будь-яке застосування нетарифних обмежень має носити недискримінаційний характер, і при обмеженні імпорту будь-якого товару, країна, яка вводить дане обмеження, повинна прагнути до збереження існуючих до запровадження обмежень в обсягах експорту та імпорту з іншими країнами.

Практика застосування нетарифних заходів державного регулювання, на даний час, достатньо поширена в Україні, оскільки держава таким чином здатна оперативно впливати на експортно-імпортний потік товарів, що переміщується через державний кордон. В умовах нестабільності ситуації на світовому ринку імпорту є найважливішим напрямом міжнародної реалізації митної політики, що дозволить більш гнучко та швидко реагувати на зміни, що відбуваються у світовому господарстві.

Незважаючи на це, необхідне подальше детальніше дослідження міжнародної практики застосування нетарифних заходів в історичному контексті, вивчення досвіду застосування нетарифних заходів у розвинених країнах, яке необхідно для розробки досконалого інструментарію нетарифного регулювання в Україні

Література:

1. Демянюк О. Актуальні проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник ТНЕУ*. 2013. № 4. С. 94–102.
2. Кулешов А.В. Гайфутдинов В.А., Шишкіна О.В. Торговые ограничения и запреты. СПб: РИО СПб филиала РТА. 2011. 456 с.
3. Олефіренко В.В. Нетарифне регулювання товарного обміну в глобальній торговельній системі: автореферат к. е. н. Київ, 2015. С. 22.
4. World Trade Organisation. Non-tariff measures. URL <https://i-tip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx>.
5. Хмельницький В.Н. Нетарифные меры регулирования внешней торговли: особенности применения в современных условиях. *Экономика и бизнес: теория и практика*. 2017. № 7. С. 90–93.
6. Бережнюк І.Г., Несторишин І.В. Нетарифне регулювання як основний елемент зовнішньоекономічної політики європейського союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 118. С. 145–151.
7. Мельник Т. М., Пугачевська К. С. Нетарифний протекціонізм у країнах ЄС та Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. № 1. С. 20–27.
8. Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 р закон України від 25 грудня 2014 року № 1562. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/73-19>.
9. Гребельник О.П. Аналіз наслідків застосування додаткового митного платежу як регулятивного заходу стабілізації платіжного балансу. *Вісник КНУТД*. 2016. № 5. С. 50–59.
10. Внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році. Київ : НІСД, 2018. 688 с.

11. Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта Постанова Кабінету Міністрів України; Методика від 11.03.2004 № 308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF>.
12. Пісьмаченко Л.М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія. Донецьк : ЮгоВосток, Лтд, 2008. 366 с.

Ковальчук Юлия Петровна

преподаватель кафедры фундаментальных и специальных дисциплин
Чертковского учебно-научного института предпринимательства и бизнеса
Западноукраинского национального университета

Чекаловская Галина Збиславовна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин
Чертковского учебно-научного института предпринимательства и бизнеса
Западноукраинского национального университета

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ НЕТАРИФНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Аннотация

В статье исследована сущность нетарифного регулирования как важной составляющей обеспечения таможенных интересов государства. Проведен анализ мировой практики применения нетарифного инструментария защиты в проведении таможенного регулирования. Сформулированы основные проблемы, возникающие в сфере нетарифного регулирования внешнеторговой деятельности в Украине. Предложены направления усовершенствования комплексного использования нетарифных регуляторов для развития отечественного товарного рынка. Сделано вывод, что меры нетарифного регулирования в национальной системе государственного регулирования экономики являются действенными и важными механизмами, выполняющими широкий спектр задач от протекционистско-контролирующих до стимулирующих.

Ключевые слова: таможенные интересы, государственное регулирование, нетарифное регулирование, методы нетарифного регулирования, нетарифные меры.

Kovalchuk Yuliia

Lecturer of the Department of Fundamental and Special Disciplines
Chortkiv Educative and Research Entrepreneurship and Business Institute of
West Ukrainian National University

Chekalovska Halina

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer
at the Department of Fundamental and Special Disciplines
Chortkiv Educative and Research Entrepreneurship and Business Institute of
West Ukrainian National University

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF NON-TARIFF MEASURES ON THE EFFICIENCY OF REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

Summary

The article examines the essence of non-tariff regulation as an important component of ensuring the customs interests of the state. The analysis of world practice of application of non-tariff protection tools in carrying out customs regulation is carried out. The main problems that arise in the field of non-tariff regulation of foreign trade in Ukraine are formulated. The directions of improvement of complex use of non-tariff regulators for development of the domestic commodity market are offered. It is concluded that non-tariff regulation measures in the national system of state regulation of the economy are effective and important mechanisms that perform a wide range of tasks from protectionist-controlling to stimulating.

Key words: customs interests, state regulation, non-tariff regulation, methods of non-tariff regulation, non-tariff measures.

Шикова Лілія Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом
та економіки підприємства

Донецького державного університету управління

Бузивська Юлія

студентка

Донецького державного університету управління

Яцук Ганна

студентка

Донецького державного університету управління

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В роботі представлено морфологічну оцінку поняття «фінансова безпека підприємства». Запропоновано авторське визначення сутності фінансової безпеки підприємства. Сформовано основні функції фінансової безпеки підприємства. Охарактеризовано принципи забезпечення фінансової безпеки. Наведено класифікацію загроз для фінансової безпеки підприємства. Розкрито методичні підходи та показники оцінки рівня фінансової безпеки на підприємстві. Визначено напрями вдосконалення механізму управління фінансовою безпекою підприємства.

Ключові слова: підприємство, фінансова безпека, методи оцінки, показники оцінки, механізм управління.

Постановка проблеми. Сьогодні світові та відчинянні підприємства функціонують у складних соціально-економічних умовах, в умовах політичних трансформацій. Що призводить до нестабільного середовища, яке в край негативно впливає на діяльність підприємств. В першу чергу, таке становище відображається на фінансових результатах підприємства знижуючи рівень конкурентоспроможності та рівень його фінансової безпеки. Від фінансової безпеки підприємства (ФБП) залежить загальна економічна безпека країни, тому як фінансова безпека підприємства є одним з компонентів фінансової безпеки країни, яка є складовою економічної безпеки країни. Тому в умовах сьогодення, актуальним є дослідження особливостей фінансової безпеки, методів її оцінки та напрямів підвищення її рівня.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз наукових праць К.Г. Сердюкова, Ю.В. Головаченко [1], Г. Дадченко [2], Х.І. Цвайг, Н.В. Галайко [3], Ю.О. Швець, К.С. Цикало [4], Н.В. Бондарчук, А.В. Фесенко [5], А.В. Колєватова [6] дозволив визначити теоретичні та практичні аспекти фінансової безпеки підприємства. Однак, враховуючи неоднозначність трактування науковцями сутності ФБП та показників її оцінки виникла потреба у використанні системного підходу до вивчення особливостей фінансової безпеки підприємства.

Мета статті полягає у вивченні сутності фінансової безпеки підприємства в сучасних умовах соціально-економічної та політичної трансформації.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних проблем управління фінансовою безпекою підприємства є не чітке розуміння сутності категорія «фінансова безпека підприємства», що ускладнює прийняття управлінських рішень щодо інструментів та методів формування ефективною системи фінансової безпеки. Тому є потреба у характеристиці сутності даної категорії з точки зору різних науковців (табл. 1).

Враховуючи, вище наведені тлумачення «фінансової безпеки підприємства», авторами сформовано власне бачення сутності фінансової без-

пеки підприємства, а саме: ФБП – це складова системи економічної безпеки підприємства, яка дозволяє досягти фінансової стійкості, передбачити або зовсім уникнути зовнішніх та внутрішніх загроз, які можуть привести до банкрутства підприємства та забезпечує ефективне функціонування підприємства як у короткостроковій, так й у довгостроковій перспективі.

На рис. 1 представлено основні функції фінансової безпеки підприємства.

Система фінансової безпеки підприємства, як й будь-яка інша система функціонує на базі певних принципів. Тому є необхідність визначити принципи забезпечення фінансової безпеки [2]:

1. Комплексності. За допомогою законних інструментів та методів управління забезпечення фінансової безпеки, матеріальних та інформаційних ресурсів.

2. Законності. Спираючись на різні законодавчі документи, які регламентують підприємницьку діяльність, захист інформації та інші нормативно-правові документи, формується система фінансової безпеки.

3. Системності. Ефективна система фінансової безпеки підприємства досягається шляхом взаємодії та взаємозв'язку інших систем, які забезпечують діяльність підприємств.

4. Стратегічної цілеспрямованості. Фінансова безпека підприємства визначається як один з елементів загальної стратегії підприємства, яка забезпечує досягнення стратегічних цілей.

5. Інтегрованості. Передбачає інтеграцію системи фінансової безпеки у систему управління економічною безпекою та загальну систему управління підприємством.

6. Адекватності. Інструменти, способи та методи реагування на зовнішні та внутрішні загрози фінансовому стану підприємства повинні відповідати встановленим критеріям.

7. Своєчасності. За допомогою аналізу та прогнозування можливих загроз своєчасна постановка завдань фінансової безпеки забезпечує ефективну систему фінансової безпеки підприємства.

Таблиця 1

Морфологічна оцінка поняття «фінансова безпека підприємства» [1]

Автор	Поняття	Ключові слова
І.А. Бланк	Фінансова безпека підприємства – кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періодах.	Детермінований рівень фінансового стану підприємства
О.С. Журавка	Фінансова безпека підприємства – здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, зокрема фінансову, діяльність ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів.	Здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську та фінансову діяльність
Ж.В. Кудрицька	Фінансова безпека підприємства – збалансований стан його елементів та підсистем як окремої економічної системи, що можуть бути виражені кількісними чи якісними показниками та характеризуються стійкістю до негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища й здатністю забезпечити її ефективне функціонування, стабільність розвитку та економічного зростання.	Стійкість підприємства до негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища
В.І. Куцик	Фінансова безпека підприємства – діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та росту власного капіталу в поточній та стратегічній перспективі.	Діяльність з управління ризиками
Ю.В. Лаврова	Фінансова безпека підприємства є системою, що забезпечує стабільність важливих фінансових пропорцій розвитку підприємства, які формують захищеність його фінансових інтересів у балансі з фінансовими інтересами його економічних агентів.	Стабільність важливих фінансових пропорцій розвитку підприємства
І.П. Мойсеєнко	Фінансова безпека підприємства – стан, який забезпечує захищеність фінансово-економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз та створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах.	Стан, який забезпечує захищеність фінансово-економічних інтересів підприємства
О.Е. Пономаренко	Фінансова безпека підприємства – це визначений якісно та кількісно рівень фінансового стану підприємства та діяльність, спрямована на досягнення такого стану, який характеризується збалансованістю і якістю використання фінансових інструментів економічної системи та забезпечує її здатність реалізувати свою місію й забезпечувати стабільний розвиток, витримуючи негативний вплив зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів.	Здатність реалізувати місію підприємства
Н.Й. Реверчук	Фінансова безпека підприємства – захист від можливих фінансових витрат і попередження банкрутства.	Попередження банкрутства
І.В. Чібісова	Фінансова безпека підприємства – це складова економічної безпеки підприємства, яка полягає у наявності такого його фінансового стану, який характеризується стійкістю до загроз.	Складова економічної безпеки підприємства

Рис. 1. Функції фінансової безпеки підприємства

Джерело: сформовано авторами

8. Безперервності. На постійній та безперервній основі має здійснюватися процес управління фінансовою безпекою підприємства.

9. Гнучкості. Система фінансової безпеки підприємства має бути адаптованою та бути готовою до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

10. Економічної доцільності. Система фінансової безпеки підприємства повинна відповідати схемі: «ефективність-вартість».

11. Оперативності. Система фінансової безпеки підприємства повинна швидко реагувати на внутрішні та зовнішні зміни (загрози), шляхом прийняття оперативних управлінських рішень.

12. Спеціалізації. Передбачає формування системи фінансової безпеки підприємства шляхом залучення вузьких спеціалістів з конкретного виду діяльності.

13. Варіативності. Відповідно до визначених критеріїв управлінські рішення щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства приймаються у кількох альтернативних варіантах.

14. Взаємодії і координації. За рахунок взаємодії взаємопов'язаних підрозділів та служб реалізуються напрямки забезпечення фінансової безпеки підприємства.

15. Ефективності. Витрати на мінімізацію або ліквідацію загроз для фінансової безпеки підприємства повинні бути меншими, ніж можливі збитки від наслідків впливу на діяльність підприємства цих загроз.

16. Вдосконалення. Покращення системи фінансової безпеки підприємства повинно відбуватися за рахунок використання новітніх технологій, методів управління та з використанням досвіду провідних країн світу.

17. Відповідальності. Персонал та менеджмент підприємства несе відповідальність за стан фінансової безпеки підприємства.

18. Централізації управління. Відповідно до єдиних принципів діяльності підприємства передбачається самостійне функціонування системи фінансової безпеки.

Для ефективного управління фінансовою безпекою підприємства необхідно чітко визначити можливі загрози, які впливають на її рівень. Отже види загроз можна поділити за наступними класифікаційними ознаками:

1. За місцем виникнення: внутрішні, зовнішні.

2. За сферою походження: економічні, виробничі, соціальні, законодавчі.

3. За джерелом виникнення: об'єктивні, суб'єктивні.

4. За можливістю реалізації: реальні, потенційні.

5. За тривалістю дії: тимчасові, постійні.

6. За ступенем важкості наслідків: високим ступенем важкості, значним ступенем важкості, середнім ступенем важкості, низьким ступенем важкості.

За суб'єктами загроз: загрози з боку кримінальних структур, загрози з боку недобросовісних конкурентів, загрози з боку контрагентів, загрози з боку власних працівників, загрози з боку держави [3].

Важливим аспектом в управлінні фінансовою безпекою підприємства є актуальна оцінка її рівня. Однак великий спектр методичних підходів до оцінки ФБП ускладнює об'єктивність даної оцінки, тому як не існує універсального підходу оцінки фінансової безпеки підприємства. Усі методи поділяють на традиційні та нетрадиційні. Переважна кількість оцінок ФБП на сучасних підприємства проводиться саме за допомогою традиційних методів, а саме використовуються: індикаторні методи оцінки, методи інтегральної оцінки, ресурсно-функціональні методи, методи оцінки на основі аналізу ймовірності банкрутства. У табл. 2 представлено різні погляди авторів на сутність вище зазначених методів оцінки ФБП.

Всі показники за допомогою яких можна визначити рівень фінансової безпеки підприємства можна поєднати у 7 груп: фінансова незалежність, майновий стан, ліквідність, фінансова стійкість, рентабельність, ділова активність, темп розвитку.

Таблиця 2

Методичні підходи до оцінки фінансової безпеки підприємства [4]

Автори	Характеристика методу
Портнова Г.О., Антоненко В.М	Оцінка відбувається за допомогою інтегрального методу за п'ятьма показниками, які характеризують фінансову стійкість ефективність використання активів та ліквідність.
Рета М.В., Іванова А.О.	Оцінка відбувається за допомогою інтегрального методу за шістьма показниками, які характеризують платоспроможність та фінансову стійкість підприємства. Отриманий інтегральний показник аналізується у межах критичного та нормального значення
Рзаєва Т.Г., Бондар Г.А	Оцінка відбувається за допомогою інтегрального методу за одинадцятьма показниками, які характеризують фінансову стійкість, ринкову вартість, ділову активність, інвестиційну привабливість. Інформація про нормативне значення інтегрального показнику відсутня.
Горячева К.С.	Оцінка відбувається за допомогою інтегрального, ресурсно-функціонального підходу. Інтегральний показник формується на базі таких функціональних складових: бюджетної, банківської, валютної, грошово-кредитної, страхової, інвестиційної, фондової.
Литовченко О.Ю.	Оцінка відбувається за допомогою інтегрального та ресурсно-функціонального підходів. Оцінка за інтегральним підходом здійснюється за п'ятьма показниками, які характеризують фінансову стійкість, ліквідність та ділову активність. Ресурсно-функціональний підхід здійснюється за допомогою оцінки інтегрального показнику за кожним функціональним напрямком. Інформація про нормативні значення відсутня.
Почечун О.І	Оцінка відбувається за допомогою індикаторного підходу та базується на 12 показниках, які характеризують: ліквідність, ділову активність, платоспроможність.
Чернега О.М	Оцінка відбувається за допомогою ресурсно-функціонального підходу, шляхом визначення інтегрального показника за частковими функціональними показниками безпеки. При цьому перелік функціональних складників, показників та їх інтерпретація не визначений.

Таблиця 3

Показники оцінки фінансової безпеки підприємства

Показник, формула розрахунку	Характеристика та вплив на фінансову безпеку	Нормативне значення
1	2	3
Фондовіддача (Φ_o) $\frac{\phi 2 p.2000}{0,5(\phi 1 p.1010cm.3 + \phi 1 p.1010cm.4)}$	Показник відображає суму реалізованої валової продукції, що припадає на 1 грн. основних засобів та фактично характеризує ефективність використання основних засобів. Низький рівень даного показника та його зменшення стверджують про неефективність використання основних засобів, а отже, наявність ризику неефективності операційної діяльності та майбутнього недоотримання прибутку	>1
Коефіцієнт придатності основних засобів ($K_{пр.оз}$) $1 - \frac{\phi 1 p.1012}{\phi 1 p.1011}$	Коефіцієнт відображає технічний стан наявних основних фондів. Низьке значення коефіцієнта та його зменшення свідчать про необхідність оновлення основних засобів, що призводить до додаткових фінансових втрат у майбутніх періодах	$\geq 0,5$
Коефіцієнт покриття ($K_{покр.}$) $\frac{\phi 1 p.1195}{\phi 1 p.1695}$	Коефіцієнт характеризує достатність наявних ресурсів підприємства для погашення поточних зобов'язань та відображає ризик неплатоспроможності, одного з основних ризиків фінансової безпеки підприємства. Низький рівень коефіцієнту означає нездатність підприємства відповідати за своїми боргами та є ознакою його неплатоспроможності	≥ 2
Коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{шв.л.}$) $\frac{\phi 1(p.1195 - p.1100)}{\phi 1 p.1695}$	Коефіцієнт відображає можливість погашення поточних зобов'язань підприємства за рахунок наявних грошових засобів та дебіторської заборгованості, яка не є простроченою. Фактично характеризує платоспроможність підприємства за умови своєчасних розрахунків із дебіторами.	0,5–2 і вище
Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{абс.л.}$) $\frac{\phi 1(p.1160 + p.1165)}{\phi 1 p.1695}$	Коефіцієнт характеризує здатність підприємства відповідати за своїми поточними зобов'язаннями за рахунок найбільш ліквідних коштів. Низький рівень коефіцієнту стверджує про неможливість сплати підприємством поточних зобов'язань без залучення коштів дебіторів. Своєю чергою, особливо за несприятливої кон'юнктури є ризик неповернення коштів дебіторів, що підриває платоспроможність підприємства та загрожує його фінансовій безпеці	0,1–0,35 і вище
Коефіцієнт автономії ($K_{авт.}$) $\frac{\phi 1 p.1495}{\phi 1 p.1695}$	Коефіцієнт показує питому вагу власного капіталу, найбільш надійного джерела фінансування, у загальній сумі джерел фінансування. Чим вище даний показник, тим менший ризик фінансової залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування та вищий рівень фінансової безпеки. Проте занижений рівень власного капіталу стримує економічний розвиток підприємства.	≥ 2
Коефіцієнт фінансової стійкості ($K_{ф.ст.}$) $\frac{\phi 1 p.1495}{\phi 1(p.1595 + p.1695 + p.1700 + p.1800)}$	Коефіцієнт відображає співвідношення між власним та залученим капіталом та показує, скільки гривень власного капіталу припадає на одиницю залученого. Низьке значення коефіцієнту стверджує про незадовільну структуру джерел фінансування підприємства та наявність реальної загрози фінансовій безпеці підприємства.	>1
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності ($K_{ф. нез}$) $\frac{\phi 1(p.1495 + p.1595)}{\phi 1 p.1900}$	Коефіцієнт відображає частину активів підприємства, які сформовані за рахунок найбільш надійних джерел фінансування. Характеризує достатність власного капіталу та довгострокових зобов'язань для фінансування діяльності підприємства без залучення короткострокових пасивів. Низьке значення показника стверджує про наявність ризику недофінансування, який збільшується з несприятливою структурою на ринку, та зменшення фінансової безпеки підприємства.	
Коефіцієнт маневреності власного капіталу ($K_{м.в.к.}$) $\frac{\phi 1(p.1195 - p.1695)}{\phi 1 p.1495}$	Коефіцієнт відображає частину власного капіталу, що спрямовується для фінансування поточної діяльності. Характеризує достатність власних джерел для фінансування поточної діяльності. Низьке значення коефіцієнту стверджує про необхідність залучення додаткових джерел для фінансування діяльності підприємства, а отже, і зниження рівня економічної безпеки.	> 0,5

1	2	3
<p>Співвідношення оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості ($K_{\text{дз/кз}}$)</p> $\frac{K_{\text{об.дз}}}{K_{\text{об.кз}}}$ $K_{\text{об.дз}} = \frac{\phi 2 p.2000}{0,5(\sum \phi 1 p.(1120;1155) \text{ см.3})}$ $K_{\text{об.кз}} = \frac{\phi 2 p.2000}{0,5(\phi 1 p.(1605;1670) \text{ см.3})}$	<p>Показник відображає достатність коштів, що надійдуть від дебіторів, для погашення поточної кредиторської заборгованості. Наближення показника до 1 означає ефективну політику управління дебіторської та кредиторської заборгованості та відсутність загроз фінансовій безпеці підприємства, пов'язаних із дебіторами.</p>	<p>≈1</p>
<p>Коефіцієнт зміни оборотності оборотних коштів ($K_{\text{об.оа}}$)</p> $K_{\text{об.оа}} = \frac{K_{\text{об.оа.звітн.пер}} - K_{\text{об.оа.попер.пер}}}{K_{\text{об.оа.попер.пер}}} \cdot \frac{\phi 2 p.2000}{0,5(\phi 1 p.1195 \text{ см.3} + \phi 1 p.1195 \text{ см.4})}$	<p>Коефіцієнт показує у скільки разів збільшився коефіцієнт оборотності оборотних активів за звітний період та відображає ефективність їх використання. Тенденція до зростання свідчить про зростання ефективності управління оборотними коштами.</p>	<p>>0</p>
<p>Коефіцієнт зміни валюти балансу ($K_{\text{вал.бал}}$)</p> $\frac{0,5(\phi 1 p.1900 \text{ см.3} + \phi 1 p.1900 \text{ см.4}) \text{ з.п.} - 0,5(\phi 1 p.1900 \text{ см.3} + \phi 1 p.1900 \text{ см.4}) \text{ н.п.}}{0,5(\phi 1 p.1900 \text{ см.3} + \phi 1 p.1900 \text{ см.4}) \text{ н.п.}}$	<p>Коефіцієнт показує у скільки разів зросла сума активів підприємства за звітний період. Характеризує загальну динаміку підприємства. Низьке значення показника стверджує про негативні явища на підприємстві та скорочення виробничої діяльності, а високі – про розширення виробництва та можливість зростання прибутків у майбутніх періодах.</p>	<p>>0</p>
<p>Коефіцієнт зміни чистого прибутку ($K_{\text{чп}}$)</p> $\frac{\phi 2 p.2350(2355) \text{ з.п.} - \phi 2 p.2350(2355) \text{ н.п.}}{\phi 2 p.2350(2355) \text{ н.п.}}$	<p>Коефіцієнт показує у скільки разів зросла сума чистого прибутку підприємства за звітний період. Характеризує загальну прибутковість підприємства. Низьке значення показника стверджує про зменшення ефективності діяльності підприємства та наявність ризику подальшого зменшення прибутковості, що створює пряму загрозу фінансовій безпеці підприємства. Високі значення стверджують про можливість забезпечення подальшого економічного зростання.</p>	<p>>0</p>
<p>Рентабельність ВК ($P_{\text{вк}}$)</p> $\frac{\phi 2 p.2350(2355)}{0,5(\phi 1 p.1495 \text{ гр.3} + \phi 1 p.1495 \text{ гр.4})}$	<p>Коефіцієнт відображає віддачу власного капіталу та показує величину прибутку в розрахунку на 1 грн. вкладеного власниками капіталу. Характеризує ефективність вкладених коштів у підприємства. Низьке значення показника означає неефективне використання вкладених коштів.</p>	<p>>0,15</p>
<p>Рентабельність активів ($P_{\text{а}}$)</p> $\frac{\phi 2 p.2350(2355)}{0,5(\phi 1 p.1300 \text{ гр.} + \phi 1 p.1300 \text{ гр.4})}$	<p>Показник показує величину прибутку в розрахунку на 1 грн. активів та відображає ефективність використання активів підприємства. Низьке значення показника стверджує про неефективне управління підприємством та наявність можливих загроз фінансовій безпеці через неефективну діяльність підприємства.</p>	<p>>Індексу інфляції</p>
<p>Рентабельність продажу ($P_{\text{прод}}$)</p> $\frac{\phi 2 p.2350(2355)}{\phi 2 p.2000}$	<p>Коефіцієнт відображає величину чистого прибутку, що приходить на 1 грн. виручки від реалізації, а також дає можливість оцінити частку собівартості у продажах. Низьке значення означає неефективну діяльність підприємства через високий рівень собівартості або неефективну інвестиційну та фінансову діяльність та наявність загроз фінансовій безпеці підприємства.</p>	<p>>0,24</p>

*згрупувано авторами на базі джерела [4]

Охарактеризуємо кожну з цих груп:

- фінансова незалежність – це такий фінансовий стан підприємства, який характеризує достатній обсяг капіталу для забезпечення ефективною та неперервною діяльністю що виражаються у можливості здійснювати свої зобов'язання перед персоналом, постачальниками та державою, забезпечуючи необхідний обсяг випуску продукції

- та формування коштів для збільшення та оновлення необоротних активів;
- майновий стан – це такий стан підприємства, який характеризується складом, розміром та розміщенням активів;
- ліквідність – показує можливість підприємства в стислі терміни погашати заборгованість підприємства;

– фінансова стійкість – це такий фінансовий стан підприємства, який при ефективному використанні матеріальних, фінансових, трудових ресурсів призводить до такого перевищення доходів над витратами що дає можливість забезпечити як короткострокову, так й довгострокову платоспроможність та інвестиційні очікування;

– рентабельність – це показник, який характеризує економічну ефективність підприємства;

– ділова активність – відповідно до результатів діяльності, можливість зайняти стійке становище на ринку що характеризує ефективність використання ресурсів у процесі операційного циклу;

– темп розвитку – характеризує зміну основних показників підприємства відповідно до певного проміжку часу.

У табл. 3 авторами сформовано та охарактеризовано показники оцінки фінансової безпеки підприємства які можна віднести до однієї з вище наведених груп.

Важливим аспектом в управлінні фінансовою безпекою підприємства є формування дієвого механізму управління ФБП, враховуючі особливості діяльності окремого підприємства. Даний механізм включає в себе такі складові:

1. Політика управління фінансовою безпекою, яка визначає цілі, функції, принципи, стратегію.

2. Основні елементи такі як:

– суб'єкти (керівник підприємства, фахівець з економічної безпеки);

– об'єкти (прибуток, активи, зобов'язання, капітал);

– загрози (зовнішні, внутрішні);

– ризики (фінансові операційні, інвестиційні) [5].

Завершальним та важливим етапом в управлінні фінансовою безпекою підприємства виступає формування методів, інструментів та заходів вдосконалення механізму управління ФБУ. До основних методів можна віднести: інституційно-правові, інформаційні, організаційно-технологічні, економічні, адміністративні, соціально-психологічні. Кожен з представлених методів використовує свій набір інструментів та заходів. Розглянемо їх нижче.

1. Інституційно-правові:

– здійснення регулярного моніторингу стану фінансової безпеки підприємства;

– прогнозування та нейтралізація можливих загроз дестабілізуючих фінансовий стан підприємства;

– корегування планових показників діяльності підприємства;

– формування та впровадження правил безпеки;

– розробка заходів щодо матеріального заохочення у разі збереження комерційної таємниці;

– постійний аналіз чинного законодавства у сфері регламентації діяльності підприємства;

– управління інституційними характеристиками безпеки в межах юридичних відносин із контрагентами.

2. Інформаційні:

– облік та аналіз комерційної інформації;

– забезпечення ефективного механізму захисту інформації;

– використання системи кодування і шифрування для захисту інформації.

3. Організаційно-технологічні:

– впровадження на підприємстві системи менеджменту якості відповідно до міжнародних стандартів.

4. Економічні:

– розробка та впровадження напрямків раціонального використання господарських ресурсів;

– оцінка рівня сучасності та продуктивності матеріально-технічної бази, пошук резервів їх покращення;

– підвищення рентабельності активів та конкурентоспроможності підприємства;

– фінансування заходів із прогнозування розвитку ринкової кон'юнктури, інституціонального регламентування фінансово-господарської діяльності та ресурсного забезпечення.

5. Адміністративні:

– введення режимів входу/виходу персоналу та відвідувачів;

– створення перешкод для доступу до охоронного майна.

6. Соціально-психологічні:

– удосконалення системи матеріальної мотивації персоналу;

– заохочення працівників;

– розробка Кодексу корпоративної етики [6].

Висновки. Фінансова безпека підприємства виступає показником, який характеризує фінансову спроможність та стійкість підприємства у короткостроковому та довгостроковому періоді. ФБП виступає елементом управління, який потребує постійного та безперервного моніторингу його стану. Даний моніторинг базується на розрахунку показників, які характеризують рівень фінансової безпеки. Результати розрахунку цих показників дозволяють визначити зовнішні та внутрішні загрози для ефективної діяльності підприємства. Забезпечення фінансової безпеки підприємства виступає важливим стратегічним напрямом управлінської діяльності. Представленні в роботі матеріали є підґрунтям подальших наукових досліджень, використання, яких дозволить розраховувати рівень фінансової безпеки вітчизняних підприємств та за отриманими результатами, розробити рекомендаційні заходи щодо підвищення рівня фінансової безпеки сучасних підприємств.

Література:

- Сердюков К.Г., Головченко Ю.В. Теоретичні аспекти фінансової безпеки підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 627–631.
- Даценко Г. Проблеми та перспективи підвищення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Evropský časopis ekonomiky a managementu. Česká republika*, 2019. Svazek 5, Vydania 2. S. 209–216.
- Цвайг Х.І., Галайко Н.В. Загрози фінансовій безпеці підприємства та шляхи їх усунення. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 181–185.
- Швець Ю.О., Цикало К.С. Методичний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки промислових підприємств. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 25 (1). С. 162–168.

5. Бондарчук Н.В., Фесенко А.В. Управління системою фінансової безпеки підприємства. *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61). С. 237–240.
6. Колеватова А.В. Основні пріоритетні напрями та механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5186>.

Шикова Лилия Валерьевна

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры управления персоналом и экономики предприятия
Донецкого государственного университета управления

Бузивская Юлия

студентка
Донецкого государственного университета управления

Яцук Анна

студентка
Донецкого государственного университета управления

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

В работе представлена морфологическая оценка понятия «финансовая безопасность предприятия». Предложено авторское определение сущности финансовой безопасности предприятия. Сформированы основные функции финансовой безопасности предприятия. Охарактеризованы принципы обеспечения финансовой безопасности предприятия. Приведена классификация угроз для финансовой безопасности предприятия. Раскрыты методы и показатели оценки уровня финансовой безопасности на предприятии. Определены направления усовершенствования механизма управления финансовой безопасностью предприятия.

Ключевые слова: предприятие, финансовая безопасность, методы оценки, показатели оценки, механизм управления.

Shikova Lilia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Personnel Management
the economy of the industry
Donetsk State University of Management

Buzivska Yuliya

Student
Donetsk State University of Management

Yatsuk Ganna

Student
Donetsk State University of Management

RESEARCH OF FEATURES OF FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE

Summary

The paper presents a morphological assessment of the concept of "financial security of the enterprise". The author's definition of the essence of financial security of the enterprise is offered. The main functions of financial security of the enterprise are formed. The principles of financial security are described. The classification of threats to the financial security of the enterprise is given. Methodical approaches and indicators of assessment of the level of financial security at the enterprise are revealed. The directions of improvement of the mechanism of management of financial safety of the enterprise are defined.

Key words: enterprise, financial security, evaluation methods, evaluation indicators, management mechanism.